

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA
GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyin SÖZEN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA
GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyin SÖZEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA GAYRİMENKUL MALLARIN ZEKÂTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şamil Dağcı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... VIII

KISALTMALAR..... VIII

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEME İLİŞKİN

TEKNİK BİLGİLER

I. KONUNUN ÖNEMİ..... XI

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI XII

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ XIII

IV. KONUNUN SUNULMASI..... XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ZEKÂT

I. ZEKÂT VE SADAKA KAVRAMLARI..... 2

A. ZEKÂT KAVRAMI 2

B. SADAKA KAVRAMI 3

C. ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN KUR'AN VE SÜNNETTEKİ TEMELLERİ 4

D. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL FONKSİYONLARI 7

1. Zekât Yükümlüsü Açısından 7

a. Zekât Bireyi Ruhi Yönden Arındırır 7

b. Zekât İbadeti Kişiye Paylaşma Bilinci Aşılır 8

c. Zekât İbadeti Kişiye Şükretme Bilinci Öğretir 9

d. Zekât, Kişiyi Ahirete Hazırlar 9

e. Zekât Malın Arınmasına Katkıda Bulunur 10

2. Zekât Alacaklıları Açısından 10

3. Toplumsal Açısından 11

a. Zekât ve Sosyal Dayanışma 12

b. Zekât ve İktisadi Hayat 12

c. Zekât ve Cemiyetin Ruhi-Manevi Değerleri 13

d. Zekât İbadetinin Toplumun Refah Düzeyinin Yükselmesine Katkısı 13

E. ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜ İFA ETMEMENİN SORUMLULUĞU 14

II. ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNDE ARANAN ŞARTLAR 16

A. ZEKÂT YÜKÜMLÜSÜ İLE İLGİLİ ŞARTLAR 16

1. Hür Olmak 16

2. Müslüman Olmak 17

3. Akıllı ve Ergen Olmak 17

4. Borçlu Olmamak 18

B. ZEKÂTA TÂBÎ MALLARLA İLGİLİ ŞARTLAR 18

1. Malın Tam Mülkiyete Konu Olması 19

2. Malın Üretken (nâmî) Olması 20

3. Zekâta Tabi Malın Nisap Miktarına Ulaşması 21

4. Malın İhtiyaç Fazlası Olması 22

5. Yıllanma Şartı 23

III. ZEKÂTIN EDASININ SAHİH OLMASI İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR 24

A. NİYET 24

B. TEMLİK 25

1. Zekâtın Ödenme Zamanı 26

2. Zekâtın Ödenme Biçimi 27

3. Zekâta Tabi Malın Zayi Olması 28

4. Zekâta Zaman Aşımı ve Ölümün Zekâta Tesiri 29

5. Zekâta Tabi Mallar 29

İKİNCİ BÖLÜM

GAYR-I MENKUL MALLARVE BUNLARA

ÖNGÖRÜLEN ZEKÂT

I.GAYR-İ MENKUL KAVRAMI VE GAYR-İ MENKUL KAPSAMINDA MÜTALAA EDİLEN MALLAR..... 32

A. ARAZİ KAVRAMI VE KISIMLARI	33
1. Öşür'e Tabi Araziler.....	38
a. Öşür Kavramı.....	38
b. Öşre Tabi Arazilerin Çeşitleri.....	39
c. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Hukuki Dayanakları.....	39
aa. Kitap.....	39
bb. Sünnet.....	40
cc. İcma.....	41
d. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Vücup Sebebi ve Şartları.....	41
e. Öşür'e Tabi Arazilere Öngörülen Zekât Oranı.....	41
2. Haraca Tabi Araziler.....	44
a. Haraç Kavramı.....	44
b. Haraca Tabi Araziler ve Çeşitleri.....	45
c. Haraçın Hukuki Dayanakları.....	46
d. Haraçın İslam Nazarındaki Hukuki Durumu.....	47
e. Haraca Tabi Araziden Alınan Vergilerle İlgili Genel Hükümler.....	48
f. Arazinin Öşre veya Haraca Tabi Olmasında Esas Alınan Kriterler.....	50
B. ÖŞÜR'E TABİ ZİRAİ ÜRÜNLER VE ÖNGÖRÜLEN ZEKÂT	51
1. Zekâta Tabi Olan Tarım Ürünleri.....	51
a. Tahıllar.....	52
b. Meyveler.....	53
c. Sebzeler.....	53
d. Hurma.....	54
e. Zeytin.....	54
f. Koza, İncir, Tütün, vb. Ürünler.....	57
g. Diğer mahsuller.....	57
h. Bal.....	58
aa. Zekâta Tabi Balın Nisap Miktarı.....	59
bb. Zekâta Tabi Balda Verilecek Oran.....	60
2009 Yılı Türkiye Tarımsal Ürünler İstatistiği.....	60
2. Tarımsal Ürünlere Öngörülen Nisap Miktarı.....	68
3. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Farz Olma Vakti.....	69
4. Tarımsal Ürünlerde Zekâta Tabi Olan Miktarın Tahminle Belirlenmesi.....	70
5. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Tahsil Edilmesi.....	71
6. Tarımsal Ürünlerin Zekâtını Düşüren Durumlar.....	72
7. Öşür Memurunda Bulunması Gereken Vasıflar.....	73
C. TİCARİ AMAÇLI ARSALAR	73
D. KİRALIK TOPRAKLARDAN ELDE EDİLEN GELİRLER	74
E. MADENLER	75

II. GAYR-İ MENKUL KAPSAMINDA MÜTALAA EDİLEN VE SON DEVİRLERDE ORTAYA ÇIKAN GELİR KAYNAKLARI..... 78

A. GENEL BİLGİLER	78
1. Bu Tür Gelir Kaynaklarına Zekâtı Vacip Görmeyenler.....	79
2. Bu Tür Gelir Kaynaklarına Zekâtı Vacip Görenler.....	80
3. Zekâtı Vacip Görmeyenlerin Delillerine Yapılan Eleştiriler.....	81
B. SANAYİ ÜRÜNLERİ (FABRİKALAR)	82
C. APARTMAN, EV, DÜĞÜN SALONU, DÜKKÂN, İŞ HANI GİBİ GELİR KAYNAKLARI	86
1. Bina Gelirlerine (Apartman, Düğün Salonu, Dükkân vb.) Öngörülen Nisap Miktarı.....	88
2. Bina vb. Gelirlerde Nisap Miktarının Belirleneceği Zaman.....	88
3. Verilecek Zekât Oranından Asgari Geçim İndirimini Muaf Tutmak.....	89
D. NAKLİYE ARAÇLARI	91
1. Nakil Vasıtalarının Zekâtı ile İlgili Farklı Görüşler.....	92
2. Zekâta Tabi Olan Nakil Vasıtalarında Öngörülen Nisap Miktarı.....	93
3. Zekâta Tabi Olan Nakliye Araçlarında Ödenecek Zekât Miktarı.....	93

SONUÇ	95
BİBLİYOGRAFYA	100
ÖZET	109
ABSTRACT	110

ÖNSÖZ

İnsan tabiatı gereği sosyal bir varlıktır. Sosyal bir varlık olmasının doğal olarak getirdiği birtakım sorumluluk ve yükümlülükleri vardır. Bu sorumluluk ve yükümlülükleri kayıt altına alan, yaşamın kaidelerini belirleyen kurum ise hukuktur. Nasıl ki hukuk insanlık tarihi boyunca vazgeçilmez bir unsur, İslam hukuku da İslamiyet'in var olduğu bütün toplumlarda yerini korumaya devam etmektedir.

Yüce Allah bir ayette “Onlar ki rızık olarak verdiklerimizden infak ederler” buyurarak bize müminlerin özelliklerinden birinin de zekât vermek olduğunu bildirmiştir. İslam dini insanları sadece ahirete yönlendiren bir din değildir. Hem dünyaya hem de ahirete aynı ölçüde değer veren ve her iki dünya mutluluğu için çözüm yolları getirmeye çalışan bir inanç sistemi sunar. İşte bu yönden bakıldığında zekât ibadeti yalnızca Allah'ın kullarından istediği ve müminlerin özelliği olarak nitelendirdiği bir ibadet değildir. Aynı zamanda zekât insanları mutluluğa götüren toplumun refah seviyesini yükselten, fakir insanları orta seviyeye yükseltmeye çalışan ulvi bir sistemdir. Kısacası zekât insanlar için sosyal bir sigortadır.

Biz burada “gayrimenkul malların zekâtı” konusunda bir çalışma yaparak, İslam âlimlerinin zekât hakkındaki uygulamalarını, günümüzdeki yaklaşımlarını ve zekâtın tarih içerisindeki durumunu bir yüksek lisans tezi olarak ele almaya çalışacağız.

Tezimi seçmemde ve hazırlamamda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Şamil DAĞCI'ya ve değerli eleştirileri ile katkıda bulunan hocalarım Temel İslam Bilimleri Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Kamil ÇAKIN ve Felsefe Din Bilimleri Bölümü Başkan Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tezimi hazırlarken, benden değerli katkılarını esirgemeyen arkadaşım Osman Bayder'e, her zaman yanımda olan ve bana katkı sağlayarak yardımcı olan eşime ve benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen babama ve aileme de teşekkür ederim.

Hüseyin SÖZEN

Ankara-2010

KISALTMALAR

agm.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
a.y.	: aynı yer
AK	: Arazi Kanunu
ayr.	: Ayrıca
bk	: Bakınız
Bİİ	: Büyük İslam İlmihali
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
C.A	: Cumhuriyet Ansiklopedisi
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
gr.	: Gram
h.	: Hicrî
H. No	: Hadis No
H.İ.K	: Hukuku İslamiye ve Istılahati Fıkhıyye Kamusu
H.z.	: Hazreti
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
kg.	: Kilogram
md.	: Maddesi
my.	: Matbaa yok
r.a.	: Radiye Allahu anhu

s.	: Sayfa
sy	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
TL	: Türk Lirası
t.y.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve Benzerleri
vd	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEME İLİŞKİN TEKNİK BİLGİLER

I. KONUNUN ÖNEMİ

Allah Teâlâ Ku'ran'ın ondan fazla ayetinde “Namazı kılın, zekâtı verin...” şeklinde emirde bulunarak namazla zekât'ın ayrılmaz birer ibadet olduğunu vurgulamıştır. Yine müminlerin özelliklerinden bahsederken Bakara suresinin üçüncü ayetinde “ Onlar ki kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.” buyurarak zekât ibadetinin Müslümanlara has bir özellik olduğunu belirtmiştir.

İnsanlar, hayatlarını sürdürebilmek için birlikte yaşamak zorunda oldukları için birbirlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek durumundadırlar. Bir toplumda maddi ihtiyaçları gidermenin şüphesiz ki en mükemmel yolu zekât müessesesinin düzenli olarak işletilmesidir. Çünkü zekât sayesinde toplum aradığı refah seviyesine ulaşma imkânına sahip olur ve bunun sonucunda toplumda zengin fakir uçurumu en alt seviyeye iner.

Hz. Peygamber'in, insanlığı canlı bir organizmaya, insanları da bu organizmanın organlarına benzeten ve sürekli olarak birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalarını tavsiye eden hadisi de esasen bireylerin birbirlerine olan ihtiyaçlarını ve birbirleriyle olan bağlantısını ifade eder. Ancak Müslümanların zekâtlarını hangi üründen ve hangi oranda verecekleri konusu; özellikle de günümüzde ortaya çıkan fabrika, sınaî servet, apartman, düğün salonu, kiralık dükkânlar, hamam ve otellerin zekâtlarının nasıl verileceği konuları çok fazla araştırma konusu olmamış; bunun içinde bu alandaki boşluk hissedilir ölçüde dile getirilmektedir. Biz Tezimizde öncelikle zekât konusunun klasik fıkıh doktrininde nasıl ele alındığını belirttikten sonra, günümüz İslam hukukçularının görüşlerini ve aralarındaki ihtilafları inceleyerek bu konuları irdelemeye ve bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Bu alandaki boşluğu az da olsa doldurmak adına böyle bir çalışma yapmanın önemi şüphesiz ki büyüktür. Zira hukukçuların görevi, toplumların sorunları gidermek, tıkanıkları yerde çözüm önerileri sunmaktır.

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Bilindiği gibi İslam hukukunda bir hükme ulaşabilmek için, öncelikle nass olarak ifade edilen ve temel kaynaklar olan Kitap ve Sünnet'e bakılmaktadır. Aranılan hüküm nasslarda yer almıyorsa, buna nasıl bir çözüm bulunacağı konusunda mezheplerin farklı yöntemleri (**usûl**) bulunmakta ve bu farklılar, ulaşılan sonuçların da çoğu defa farklı olmalarına neden olmaktadır. Konuyu ele alırken de görüleceği gibi, bazı fakîh veya ekoller İslam hukukunun delillerini çok daraltarak neredeyse sadece nasslara hasretmekte ve günümüzde ortaya çıkan problemlerin nasslarda yer almadığını ileri sürerek onun mübah alanında olduğunu ifade etmektedir. Ancak birey ve toplumların ortaya çıkan sorunlarına cevap vermek için İslam hukuk usulünün verimli işletilmesi, fikhın donuklaşmasına engel; ona bağlı insanların mutluluğuna ise vesile olacaktır. Fıkıh usulünde ilk dönemlerden itibaren adeta kurallaşan “nasslar sınırlıdır, sonradan ortaya çıkan ihtiyaçlar ise sınırsızdır” ifadesi de aslında bu ihtiyacın ilk dönemlerden beri hissedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla biz konumuzla ilgili kitap, sünnet, icma kaynakları yanında kıyas yöntemi ve büyük fıkıh ekollerinin bu konulardaki görüşlerini de esas alarak bir sonuca ulaşmaya ve özellikle günümüzde ortaya çıkan gayrimenkul malların zekâtına ilişkin sorunlara çözüm bulmaya çalıştık.

Çalışmamızı yaparken genelde Hanefî, Malikî, Şafî ve Hanbelî mezhepleri ile Zahiriler'in görüşlerine yer vermeye çalıştık. Bazen sadece Hanefî mezhebinin görüşlerini vermekle de yetinirken, bazen varsa meşhur olmayan mezheplerin ve sahabîlerin de görüşünü zikretmeye gayret gösterdik.

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam Hukukunda gayrimenkul malların zekâtı konusunun fıkıh kitaplarının zekât bölümleri içerisinde öşür ve arazi kavramlarıyla ele alındığı görülmektedir. Klasik anlamda gayrimenkul malların nasıl ele alındığını ve zekâtlarının ne oranda verildiğinin tespiti için bu eserler temel kaynağımız olmuştur. Ancak zamanla ortaya çıkan fabrika, sınaî servet, apartman vb.

malların zekâtı konusu için günümüzde yazılan eserlerin zekâtla ilgili bölümlerinden yararlanma yoluna gittik.

Bunları yaparken ağırlıklı olarak Hanefî âlimlerin eserlerinden yararlandık, diğer mezheplerin görüşlerini de temel kaynaklarından vermeye özen gösterdik.

Çalışmamızda konuların başlıklandırılması ve temel çerçevesi konusunda Kâsânî'nin "*Bedâiu's-Senâi*" adlı kitabından sıkça yararlandık. Bunun yanı sıra, *el-Ihtiyar*, *el-Hidâye*, *Reddü'l-Muhtâr*, *Fethu'l-Kadîr*, Zühaylî'nin "*İslam Fıkhı Ansiklopedisi*" Yusuf Karadâvî'nin "*İslam Hukukunda Zekât*" ve Yunus Vehbi Yavuz'un "*İslam'da Zekât Müessesesi*" adlı eserleri çalışmamızda yararlandığımız başlıca kaynaklar olarak gösterebiliriz.

Bunların dışında bibliyografyamızda gösterdiğimiz çok sayıda kitap, makale ve değişik çalışmalardan da gerektiğinde faydalanma yoluna gittik.

IV. KONUNUN SUNULMASI

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, konunun daha iyi anlaşılması için birtakım genel bilgilere ayrılmıştır. Bu bölümde zekât ve sadaka kavramlarının tanımı, zekâta tabi mallar ve bunlarda aranan şartlar ile zekâtın dindeki yeri ve toplum hayatına katkıları konusunu ele aldık. Bu bölümde temel olarak İslam Hukukunun klasik kaynaklarından faydalandık.

İkinci bölümde İslam Hukukunda gayrimenkul malların zekâtı konusunu ele aldık. Araziler, arsalar, dükkânlar, fabrikalar, apartmanlar, oteller, sınaî servet ve hanların zekâtı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu bölümün hazırlanmasında hem ilk devir fıkıh kaynaklarından hem de muasır âlimlerin görüşlerinden alıntılar yaptık. Bunları yaparken aralarındaki ihtilaflara da yer vermeye özen gösterdik ve bu sayede bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Kaynaklara atıfta bulunurken ilk defa kullandığımız kaynağın müellifini ve eserin tam ismini, tercüme edilmişse tercüme edeni, basıldığı matbaayı, yer ve tarihini zikrettik. Aynı kaynağa yapılan daha sonraki atıflarda ise sadece müellifin meşhur ismi, lakabı, künyesi veya meşhur eserini zikrederek kısaltma yoluna gittik. Aynı yazarın birden fazla eserini kullandığımızda, karışıklığa

meydan vermemek için, yazar adı ile birlikte eserin ilk kelimelerini yazmakla yetindik. Örneğin Gazalının *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinden ikinci alıntı yapılırken sadece *İhya* demekle yetindik veya Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlmihali* adlı eserinden ikinci alıntı yapılırken *Bİİ* kısaltmasını kullandık. Mehmet Erkal'dan alıntı yaparken *Öşür* isimli makalesini İHAD kısaltmasıyla kullandık ve Diyanet Vakfı İlmihalinden alıntı yaparken *İlmihal* kısaltmasını kullandık. Atıfta bulunulan eserlerin cilt numaraları Romen rakamıyla, sayfa numaraları ise "s" harfinden sonra normal (desimal) rakamlarla gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ZEKÂT

I. ZEKÂT VE SADAKA KAVRAMLARI

Türkçede zekât kavramı karşılığında zekât ve sadaka olmak üzere iki kelime kullanılmaktadır. Bunlar aslında birbirinin yerine kullanılan kelimelerdir. Bunların üzerinde kısaca durmak istiyorum.

A. ZEKÂT KAVRAMI

Zekât kelimesinin türetildiği “zekâ” fiili sözlükte, iyi, düzgün, uygun olmak, artmak, olgunlaşmak ve temizlemek anlamlarına gelmektedir.¹ Örneğin “zekâ ez-zür” deyimini buğday, arpa gibi arazi ürünlerinin olgunlaşması anlamında kullanılmaktadır. Yine “falanca zekiyyü’l-ırz biridir” dendiğinde, bununla onun, iffetli, namuslu ve temiz ırz sahibi biri olduğu kastedilir. Kuran’da zekât kelimesiyle arınma demek olan tezkiye kelimeleri arasında doğrudan kök birliği bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde zekât kavramı tezkiye manasında kullanılmaktadır. Bir nevi zekât veren kişi temizlenmekte ve arınmaktadır.² Zekât kavramı cahiliye döneminde de kullanılan bir kavram olup artmak ve genellikle çokluğu belirlemek için kullanılan bir kavramdır.³

İnfak,⁴ ihsan,⁵ birr,⁶ ita,⁷ hakk,⁸ kısme,⁹ taam,¹⁰ qard¹¹ gibi kelimeler de semantik açıdan zekât kavramının alanına giren diğer kelimelerdir.

¹ Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud el-Mavsîlî (683/1284); *el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtar*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, (ty), I,130; Ebu Bekir Muhammed b. Ebu Sehl es-Serahsî (483), *Kitabu'l-Mesut*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (ty) I,149; Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazî, *el-Mühezzeb*, Matbaati İsa el-Babî el-Halebî, Mısır,(ty), I,140; Muhammed Mustafa el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Dar'u Libya, Bingazi 1966, X,164; M.Akif Aydın, Ali Özek, Hayrettin Karamam, Mehmet Erkal, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.1.

² Şamil Dağcı, *Fıkıh (İlitam)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007, s.131. Zekâ kelimesinin temizlemek, arındırmak, iyi olmak ve bunlara yakın anlamda kullanıldığı ayetler şunlardır: 2.Bakara, 129, 151,174, 232; 3.Âli İmrân, 77, 164; 4. Nisâ, 49; 9.Tevbe, 103; 18.Kehf, 19, 74, 81; 20.Taha, 76; 24.Nur, 21, 28, 30; 35.Fatır, 18; 53.Necm, 32; 62.Cuma, 2; 79.Naziat, 18; 80.Abese, 3,7; 87.A'la 14; 91.Şems 9; 92.Leyl, 18.

³ Şehmus Demir, *Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Sistemik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 28. Erzurum 2007, s.12.

⁴ bk. 2.Bakara, 215, 219, 264, 267; 8.Enfal, 36; 9.Tevbe, 34.

⁵ bk. 4.Nisa, 36; 16.Nahl, 90.

Fıkıh terminolojisinde ise zekât; belirli bir malın belirli bir kısmını Kur'an'da verilmesi öngörülen yerlere sadece Allah rızasını gözeterek temlik etmektir.¹² Temlik burada “malın bir şahsa mülk olarak verilmesini” ifade etmektedir. Temlik zekât olarak verilecek malda şart koşulmuş, ayrıca ıvazlı ve ıvazsız olarak ikili bir tasnife tabi tutulmuştur. Zekâtta temlik ıvazsız temlik, alış-verişteki temlik ise ıvazlı temliktir.¹³

B. SADAKA KAVRAMI

Sıdk kökünden türetilen¹⁴ sadaka kelimesi gerçeklik ve doğruluk gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddi yardımları ve bu çerçevede verilen para ve eşya” şeklinde tanımlanabilir.¹⁵ Kuran-ı Kerim'de sadaka kavramı bazen suç ve cezaların affi için yapılan bağış, (sadaka)¹⁶ bazen zorunlu olan mali yükümlülük (zekât)¹⁷ bazen kadınlara verilecek mehir için¹⁸ bazen nafîle ibadetler için ve bazen de doğruluk¹⁹ anlamında kullanılmıştır. Kısacası zekât, Kuran ve sünnette “sadaka” olarak da adlandırılmaktadır.²⁰

Esasen kökleri farklı olmakla birlikte fonksiyon olarak zekât ve sadaka kavramlarının birbirini bütünlediği görülmektedir. Çünkü “sıdk” kökünden türetilen sadaka, içten bağlılık, samimiyet ve doğruluk anlamındadır. Usulüne

⁶ bk. 2.Bakara, 177.

⁷ bk. 2.Bakara, 177; 24.Nur, 22.

⁸ bk. 6.En'am, 141; 17.İsra, 26; 68.Kalem, 17,64.

⁹ bk. 4.Nisa, 8.

¹⁰ bk. 69.Hakka, 34; 74.Müddessir, 44; 76.İnsan, 8; 89.Fecr, 18; 107.Maun,3.

¹¹ bk. 57.Hadid,18; 73.Müzzemmil, 20.

¹² Şeyh Abdulğani el- Ğanimî el-Meydânî, *el-Lubab fi Şerhi'l-Kitab*, Daru'l-Kitab, Beyrut 2004 /1425, I,136; Mavsîlî, I,130; Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s.3.

¹³ İsmail Karagöz, Fikret Karaman, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.650.

¹⁴ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Mısır (ty), IV,2417.

¹⁵ Ali Duman, *Sadaka*, “DİA”, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV,383.

¹⁶ 2.Bakara, 196.

¹⁷ 2.Bakara, 271.

¹⁸ 4.Nisa, 4.

¹⁹ 33.Ahzab, 35.

²⁰ Yusuf Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*,(Çev. İbrahim Sarmış), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1984, I,53; Aydın vd., s.1. Sadaka ile ilgili diğer ayetler için bk. 2.Bakara, 263, 264, 276; 4.Nisa, 114; 9.Tevbe, 58, 60, 79, 103, 104; 58.Mücadele, 12, 13.

uygun olarak verilen sadaka (zekât) ise, mü'minin dindeki samimiyetinin göstergesi konumundadır.²¹ Sadaka ile ilgili ayetlerin yer aldığı Bakara, Nisa, Tevbe ve Mücadele surelerinin Medine döneminde inmiş olması sadaka tabirinin ilk olarak Medine döneminde kullanılmaya başlandığının göstergesidir.²²

Fakihler, ayet ve hadislerdeki kullanımlarını dikkate alarak beş çeşit sadakadan bahsetmişlerdir. Bunlar, İslam'ın beş şartından biri olan zekât, beden zekâtı olarak da yorumlanan Ramazan ayının sonunda verilmesi gereken fitre, adak için verilen sadaka, belirli suç ve cezaların affı için Allah hakkı olarak verilen fidye ve kefaretlere ve nafile olarak verilen tatavvu sadakasından ibarettir.²³

Bütün bunların yanında hadislerde, sadaka kavramı çok geniş anlamlarda kullanılmış, aile nafakasının temini, misafire ikram etme, başkalarının faydalanması için ağaç dikme, kötülüklerle mücadele etme, iyilikleri tavsiye etme, selamlaşma, güler yüz ve tatlı dil gösterme gibi her türlü güzel davranış, hatta eşiyle cinsel ilişkide bulunması dahi sadaka kapsamında değerlendirilmiştir.²⁴

C. ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN KUR'AN VE SÜNNETTEKİ TEMELLERİ

Şüphesiz ki İslam denilince imandan sonra önem sırasına göre akla ilk gelen namaz, sonrasında ise zekâttır.²⁵ Kur'an-ı Kerimde seksen iki yerde zekâtle namazın birlikte zikredilmesi bu iki ibadetin İslam'ın ayrılmaz temelleri

²¹ Dağcı, s.131.

²² Mustafa Öztürk, *Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi –Semantik Bir Tahlil Denemesi-*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 12-13, Samsun 2001, s.464.

²³ Duman, agm, s.384.

²⁴ Duman, agm, s.384; Ayrıca bk. Ebu'l-Hüseyn el-Kuseyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac (261/875), *Sahihi Müslim ve Tercemesi*, Ter. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yayınevi, İstanbul 1968, III,197.

²⁵ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ, İstanbul (ty), VI,345.

olduğunun delilidir.²⁶ Ayetlerde “namazı kılın” emrinin hemen ardından “zekâtı verin” emirlerini çokça görmekteyiz. Bunun dışında Kuran-ı Kerim’de zekât kelimesi müstakil olarak otuz iki yerde geçmektedir. Bunlardan ikisi temizlenme ve arınma, otuzu ise sosyal yardımlaşma ve vergi müessesesi anlamında ki zekât için kullanılmıştır.²⁷

Zekât, İslam öncesi semavî dinlerde de bulunan ve bilinen bir müesseseydi. Nitekim Kuran-ı Kerim’de Hz. İsmail’in halkına namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrettiğinden²⁸, aynı şekilde Hz. İsa’nın da namazı ve zekâtı tebliğin temel unsurları olarak saydığından²⁹ bahsedilmektedir.³⁰

Zekât, Allah Resulünün ifadesiyle “İslam’ın dünya ile ahiret arasındaki köprüdür.”³¹ Fani ile bakiyi, ümmetle devleti, fakirle zengini, madde ile manayı, Allah ile kulu birleştiren bir köprüdür. Zekât malı kirden, insanın ruhunu cimrilikten temizlediği gibi fakiri de kinden kurtarır.

Mekkî ayetlerde birçok yerde zikredilmekle birlikte Mekke döneminde inen ayetlerdeki³² zekât kavramı, Medenî ayetlerle farz kılınan, miktar ve ölçüleri belirtilen, toplanması ve dağıtılması için memurlar görevlendirilen ve düzenlenmesinden fertlerin yanında devletin de sorumlu olduğu zekât değildir.³³ Mekke döneminde mali mükellefiyetin çeşitli aşamalarını ve boyutlarını ifade eden kelime ve kavramlara yer verilmiş, Medine döneminde ise bu mali mükellefiyetin zekât ve bazen de sadaka formunda ifade edilen kısmı, sistemli, düzenli, hale getirilmiştir.³⁴ Söz konusu zekât çoğunlukla kabul edilen görüşe

²⁶ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki İbn Âbidin (1252/1836) *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar* (Çev: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1983, IV,98.

²⁷ Demir, agm., s.13-14.

²⁸ 19.Meryem, 55.

²⁹ 19.Meryem, 31.

³⁰ Yunus Vehbi Yavuz, İsmail Karagöz, *İslam'a Giriş (Gençliğin İslam Bilgisi)*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s.314.

³¹ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî (1162h.), *Keşf'ül Hafa ve Müzilü'l-İlbâs*, (my), Beyrut 1351h. I,439,(H.No: 1416).

³² Mekke döneminde indirilen ayetlerden bir kısmı temizlenme, arınma manalarında; bir kısmı ise eski Peygamberlerin ve onların ümmetlerinin tabi oldukları zekât hakkında nazil olmuştur. Ayetler için bk. 18.Kehf, 81; 19.Meryem, 13, 31, 55; 21.Enbiya, 73; 23.Mü'minün, 4; 27.Neml, 3; 30.Rum, 39; 31.Lokman, 4; 41.Fussilet, 7; 73.Müzzemmil, 20.

³³ Karadâvî, I,72.

³⁴ Demir, agm., s.25.

göre hicretin ikinci yılı Ramazan ayından sonra farz kılınmıştır.³⁵ Ancak hicretin birinci yılından dokuzuncu yılına kadar farklı tarihlerde farz olduğu da nakledilmektedir.³⁶

Zekâtın farziyyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir³⁷ Kuran'daki “Namazı kılın zekâtı verin”³⁸, Onların mallarından zekât al³⁹ ve “Hasat günü ürünün hakkını verin”⁴⁰ ayetleri bunun en açık sayılabilecek delilleridir.

Zekâtın farziyyetine Sünnetten de birçok sarıh deliller bulmak mümkündür. Örneğin İbn Abbas'tan nakledilen bir hadis şu şekildedir: “Rasulullah, Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderdi. Giderken ona şöyle dedi: “Sen ehl-i kitab bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibadet olsun. Allah'ı tanıdıktan sonra, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılınmış olduğunu, zekâtın zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını haber ver. Onlar buna itaat ederlerse kendilerinden zekâtı al... .”⁴¹ Diğer bir hadiste ise Allah Resulü, “Zekâtı verirsen üzerine düşen görevi yerine getirmiş olursun⁴² ve “Mallarınızın zekâtını verin”⁴³ buyurmuştur. İşte bunlar zekâtın farziyyetinin sünnetten delilleridir.

³⁵ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2004, s. 146.; Ömer Nasuhi Bilmen *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınları, İstanbul (ty) s.331; Karadâvî, I,80. Medine döneminde indirilen zekâtlarla ilgili ayetler için bk. 2.Bakara, 43, 83, 110, 177, 277; 4.Nisa, 77, 162; 5.Maide, 12, 55; 7.Araf, 156; 9.Tevbe, 5, 11, 18, 71; 22.Hac, 41, 78; 24.Nur, 37,56; 33.Ahzab, 33; 58.Mücadele, 13; 98.Beyyine, 5.

³⁶ Canan, IV,346.

³⁷ Serahsi, II,149.

³⁸ 2.Bakara, 43.

³⁹ 9.Tevbe, 103.

⁴⁰ 6.En'am, 141.

⁴¹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b.İbrahim el-Buhâri(256/870), *el-Camiu's-Sahih*, İhyau't-Teratibi'l-Arabî, Mısır 1313, II,269; Ebu Abdurrahman b. Şuayb en-Nesâî (303/915), *Sünenü Nesâî*, Matbaatu'l-Mustasfa el-Babî el-Halebi, Mısır 1964, V,3; Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimi (255), *Sünenü Dârimi*, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, (yy) 1981, I,379; Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Dâvud (275/889), *Sünenü Ebû Dâvud*, Matbaatü's-Saadet, Mısır 1950, II,140.

⁴² Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, *Sünen-ü Tirmizi Tercemesi*, (Çev. Osman Zeki Molla Mehmetoğlu), Yunus Emre Yayınları, İstanbul 1975, I,415,(H.No:614).

⁴³ Ebû Dâvud, II,127,(H.No:1557).

Yine asırlar boyunca bütün müçtehitler zekâtın farz olduğu hususunda icma etmişlerdir. Sahabe zekât vermeyenlerle savaşılmaması gerektiği ve zekâtın farz olduğunu inkâr edenin mürted olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁴⁴

D. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL FONKSİYONLARI

İslam bilginleri zekâtın hem bireysel hem de toplumsal birçok fonksiyonundan bahsetmektedir. Bunların bir kısmı zekât veren, bir kısmı zekât alan bir kısmı da toplumsal açıdan büyük önemi haizdir.

1. Zekât Yükümlüsü Açısından

Mal kelimesinin “meyl” kelimesinden türediği düşünülürse, kendisine bağlı bulunan maldan tasadduk eden kimsenin, fitraten Allah’ı kendisine tercih etmiş, yani Allah’a meyl etmiş olduğu ortaya çıkar. Böyle bir tercihin karşılığı ise bu dünyada ve özellikle de ahirette görüleceği ifade edilmektedir.⁴⁵

Kuran-ı Kerim’de zekâtın zenginlere yönelik hedefi “temizleme (tathîr) ve yüceltme (tezkiye)”⁴⁶ sözleriyle ifade edilmektedir. Bu iki sözcük aslında maddi ve manevi her türlü temizlenmeyi ve yücelmeyi ifade eder.

a. Zekât Bireyi Ruhi Yönden Arındırır

Hiç şüphe yoktur ki mal sevgisi insanın fitratı gereği doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. Bu fitrî özellik bazı ayetlerde şöyle anlatılmaktadır: “Kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler insanlara çok süslü gösterildi. Fakat bunlar dünya hayatının geçimlikleridir. Oysa akıbet güzelliği Allah’ın yanındadır.”⁴⁷ “Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür”⁴⁸.

⁴⁴ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi* (Ter: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, İstanbul 1994, III, 250.

⁴⁵ Mustafa Hikmet Şentürk, *Soru ve Cevaplarla Zekât*, Rehber Yayınları, İstanbul 2006, s. 49.

⁴⁶ 9.Tevbe, 103.

⁴⁷ 3.Al-i İmran, 14.

⁴⁸ 18.Kehf, 46.

İnsanda mal sevgisinin bulunması, maddi güç ve imkânın en önemli olgunluk sıfatlarından olmasından kaynaklanır. “Olgunluk” ise başka sebebe bağlı olmaksızın her zaman sevilirken, noksanlık ve eksiklik sevilmez.⁴⁹ Bundan dolayı insanoğlu malının eksilmemesi için onu sarf etmek istemez, cimri davranır. Kuran’daki “İnsanoğlu pek cimridir”⁵⁰ ifadesi bu fitrata önemli bir işarettir. Zekât ilk bakışta malı eksiltir gibi görünse de, aslında malın artmasına vesile olur.⁵¹ Kuran’daki: “Allah rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince; işte zekâtını veren o kimseler mallarını kat kat artırırlar”.⁵² “Allah faizi mahveder sadakaları çoğaltır, sadaka verilen malları bereketlendirir”⁵³ ayetleri ile Hz. Peygamberin “Sadaka, malın miktarını eksiltmez, artırır”⁵⁴ hadisi ışığında da baktığımızda zekâtın aslında kişiyi kendi malının esiri olmaktan kurtarıp onu adeta özgürleştirdiği, ruhunu mal sevgisinden uzaklaştırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

b. Zekât İbadeti Kişiyi Paylaşma Bilinci Aşılar

Zekât ibadeti, zekât yükümlüsüne mal varlığını yoksullarla paylaşmasını, malını onlara infak etmesini ve cömert davranmasını öğretir. Bu paylaşma zamanla insanoğlunda alışkanlık halini alır. Bu ulvî işlevinden dolayıdır ki Kuran-ı Kerim’de muttaki bir mü’minin en temel özelliklerinden bir tanesinin, “Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden Allah yolunda harcamaları”⁵⁵ olarak gösterilmektedir.

İslam inancına göre Yüce Allah’ın kemal sıfatlarından biri de bir menfaat gözetmeksizin hayrı, rahmeti, ihsanı ve bolluğu yaymasıdır. Allah’ın kulu olan insanın da gücü nispetinde bu sıfatları kazanmaya çalışması, Allah’ın sevdiği ahlak ile ahlaklanması gerekmektedir. Bu duruma gelmesi aslında insanî meziyetlerin zirvesine çıkma anlamına gelmektedir.⁵⁶ Ayrıca hayırlı işlerle uğraşp sürekli iyilik yapan, insanlara şefkat ve merhamet kanatlarını gererek

⁴⁹ Yavuz, s.5.

⁵⁰ 17.İsra, 100.

⁵¹ Aydın vd.,s.191.

⁵² 30.Rum, 39.

⁵³ 2.Bakara, 276.

⁵⁴ Müslim, VIII,54,(H.No:2588).

⁵⁵ 2.Bakara, 3.

⁵⁶ Karadâvî, II,369.

Allah'ın hakkını ödemek için bizzat infak eden kişi içinde bir ferahlık duyacak ve toplumda itibar kazanarak müspet manada şahsiyet kazanacaktır.⁵⁷

c. Zekât İbadeti Kişiyi Şükretme Bilinci Öğretir

Allah'ın insana bahşettiği her nimetin mutlaka bir şükürü olmalıdır. Şüphe yok ki nimetin şükürü, nimeti verenin razı olacağı yollara sarf etmekten geçer. Bu açıdan bakıldığında zekât mal nimetinin bir şükürüdür.⁵⁸ Nasıl ki insana her gün bahşedilen yirmi dört saatin şükürü kılınan beş vakit namaz ise verilen malların şükürü de o malın belli bir kısmının hak sahiplerine verilmesidir.

Şükür Allah'ın ihsan ettiği nimet cinsinden olmalıdır ki nimete karşılık olsun. Bu açıdan zekât Allah'ın verdiği nimete karşı en güzel şükürdür. Verilen mala karşılık, şükretmenin en güzel biçimi olan zekâtla, kişinin diğer fertlere yardım etmesi teşvik edilmiştir.

d. Zekât, Kişiyi Ahirete Hazırlar

İslam'ın diğer ibadetlerinde olduğu gibi, zekât da sadece dünya veya sadece ahirete ait gayelere yönelik ibadet değildir. O dünyevi ve uhrevi hedefleri bir arada tutan, kulu rabbine yaklaştıran karşılığında uhrevi mutluluk ve mükâfat beklenen ulvi bir ibadettir.⁵⁹ Zekât, Rabbi'ne ve ahirete karşı üzerine düşen görev için kalbi uyarmaktadır. Zekât, kişiyi dünya sevgisine, mal sevgisine dalıp boğulmaktan koruyan bir ilaçtır.⁶⁰ Kalbin katılaşmasını engelleyen bir devadır. Çünkü zekât Allah Resulü'nün ifadesiyle; dünya ile ahiret arasındaki köprüdür, Allah ile kulu birleştiren ve madde ile manayı birleştiren bir köprüdür.⁶¹

Mal İslam nazarında hayır ve nimettir. Öyle bir nimet ki insan kötülüklerle imtihan olduğu gibi, o nimetle de imtihan olmaktadır. “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihandır”⁶² ayeti buna bir işarettir. Zekât, kişinin bu imtihanda başarılı olmasını sağlayan bir araçtır. Kişiyi, malını Allah yolunda harcamaya alıştıırır ve aynı zamanda kalbin ihtiras zincirini de kırmış olur. Bu vesileyle kişiyi dünya sevgisinden kurtarıp ahiret sevgisine yönlendirir.

⁵⁷ Yavuz, s.65.

⁵⁸ Yavuz, s.59.

⁵⁹ Hüseyin Certel, *Psiko-Sosyal Açıdan Zekât*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 13. Erzurum 1997, s.348.

⁶⁰ Karadâvî, II,371.

⁶¹ Aclûnî, I,439,(H.No:1416).

⁶² 64.Teğâbün, 10.

Zekât zengini topluma bağlar. Bu bağın iskeleti sevgi, eti de kardeşlik ve yardımlaşmadır. İnsanlar kendisi için birinin faydalı bir şey istediğini, hayırları için çalıştığını ve zarardan korumak için gayret ettiğini görünce haliyle onu sever ve kesinlikle gönülleri ona meyleder.⁶³ Toplumla barışık olan insanın, ahirette Allah'ın sevgili kullarından olacağında şüphe yoktur.

e. Zekât Malın Arınmasına Katkıda Bulunur

Yukarıda zekâtın sözlük anlamlarından birinin temizlik olduğunu ifade etmiştik. “Onların mallarından sadaka (zekât) al ki onunla kendilerini temizlesinler”⁶⁴ ayeti ile Hz. Peygamberin zekâtın malı temizleyeceği şeklindeki hadisi de bu sözlük anlamı desteklemektedir.⁶⁵ Çünkü başkasının hakkı mala karıştığı zaman onun kirlenmesine sebep olur. Malın temizlenmesi de ancak fakirin maldaki hakkını ayırmakla mümkün olur.⁶⁶

2. Zekât Alacaklıları Açısından

Zekâtın, zekât yükümlüsü açısından olduğu kadar, zekât alacaklıları açısından da tesir ve fonksiyonları vardır.

İslam dini, insanların bol nimetle refaha kavuşacakları, yerle göğün bereketlerinden faydalanacakları, başları üstünden ve ayakları altından rızıklar yiyecekleri, içinde saadet, güven ve nimetlerini hissedecekleri güzel hayat sürmelerini ister. Hz. Peygamber dünya mutluluğu konusunda şöyle söyler: Dört şey kişinin mutluluğunu sağlar; iyi hanım, geniş mesken, iyi bir komşu ve kolay binilebilen bir binek. Bunların zıddının da talihsizlik olduğunu bildirir.⁶⁷ Maddi ihtiyaçların giderilmesi de bir yerde mal ve zenginlikle olur.

Hiç şüphe yok ki Allah zenginlerden alınıp fakirlere verilen zekâtı farz kılarken onların maddi manevi ihtiyaçlarının giderilmesini murat etmiştir.

⁶³ Karadâvî, II,374.

⁶⁴ 9.Tevbe, 103.

⁶⁵ Canan, IV,346.

⁶⁶ Karadâvî, II,375.

⁶⁷ Yavuz, s.72.

Böylece fakir hem ihtiyaçtan kurtulacak hem de cemiyete ve Allah'a karşı görevlerini yerine getirmiş olacaktır.⁶⁸

Bir tarafta fakir ihtiyaç içinde kıvrılırken diğer taraftan zenginün lüks bir hayat sürmesi, fakirlerin kıskançlık damarlarının kabarmasına sebep olmakta, kin ve nefretlerini artırmaktadır.⁶⁹ Bu anlamda zekâtın en önemli faydalarından birisinin fakirin kıskançlık ve kıskançlıktan doğan düşmanlık duygularını körelterek malın ve mal sahibinin güvenliğini sağlaması olduğu söylenebilir.⁷⁰

3. Toplumsal Açıdan

Zekâtın cemiyet hayatı üzerinde önemli rol ve tesirlerinin olduğu muhakkaktır. Zira zekât; fakirlere, miskinlere, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara verilir.⁷¹ Esasen zekât verilen bu sınıfların geneli toplumların ortak yaraları olarak kabul edilmektedir. Hırsızlık, gasp, cinayet ve terör başta olmak üzere birçok suçun nedeninin fakirlik ve yoksulluktan kaynaklandığı aşikârdır. Bunun ötesinde korunmayı kendi haline terk edilen fakir ve yoksulların bu suçlara ek olarak içki, uyuşturucu, fuhuş gibi başka suçlara da karışmaları muhtemeldir. Bundan dolayı günümüzdeki bütün devlet yöneticilerinin öncelikli hedefleri arasında, özellikle bu suçları azaltıp yok etmek için bünyesinde fakirleri zenginleştirme yer almaktadır.

Zekât ibadetinin İslam'ın temel esaslarından biri olması, esasen İslam dininin sosyo-ekonomik karakterine vurgudur. Bu ibadet ile, ekonomik düzeyi yüksek olan zengin Müslümanların gelirlerinin belirli bir kısmı alt gelir gruplarına transfer edilerek onların hayat standardının yükseltilmesi ve topluma entegre olmaları amaçlanmaktadır.⁷² Zekâtın toplumsal fonksiyonlarını da ana başlıklarıyla şöylece özetlemek mümkündür.

⁶⁸ Aydın vd., s.192.

⁶⁹ Şentürk, s.73.

⁷⁰ Yavuz, s.75.

⁷¹ 9.Tevbe, 60.

⁷² Dağcı, s.130.

a. Zekât ve Sosyal Dayanışma

Allah Teâlâ Kuran-ı Kerimde bütün canlıların rızkının kendisine ait olduğunu dilediğine rızkı genişletip, dilediğine daraltacağını belirtmiştir.⁷³ Bu noktada zenginler Allah'ın birer tevzi memuru ve ihsan ettiği malın bekçileridir. Çünkü İslam'a göre zenginlerin malları da aslında Allah'ındır. Malın gerçek sahibi Allah olunca mal sahibinin, bekçisine onun bir kısmını fakire ve diğer ihtiyaç sahiplerine “ver demesi” garip karşılanmamalıdır.⁷⁴

Zekâtın muhtaçlara yardım etmek, fakir, miskin, borçlu, yolcu ve güçsüzlerin elinden tutmak gibi bazı sosyal nitelikli hedefleri bulunmaktadır. Onun için bu sınıflara yapılan yardımları aslında sosyal bir hedef saymamız gerekmektedir.⁷⁵

İslam'ın zekâtla getirdiği sosyal dayanışma anlayışı, hem sosyal dayanışmayı hem de sosyal sigortayı içine alır. Zekât veren biri, aynı sene içerisinde başına gelen bir felaket sebebiyle veya memleketlerinden ayrı bulunmaları gibi geçici bir sebeple zekât almak zorunda kalabilir. Bu aslında zengin de olsa her insanın her an muhtaç bir duruma düşebileceğini ve potansiyel olarak zekât alabilen biri olduğunu da göstermektedir. Bu yönüyle zekât bütün insanlar için sosyal bir sigortadır.⁷⁶

b. Zekât ve İktisadi Hayat

İslam maddi kaynakların stok edilip tedavülden ve üretimden alıkonulmasını ve infak edilmemesini haram kılmıştır.⁷⁷ Bu konuyla ilgili “O altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar yok mu, onları elem verici bir azapla müjdele”⁷⁸ ayeti ile “Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki onları zekât yiyip bitirmesin”⁷⁹ hadisi paraların işletilmesini emretmekte ve bu konuda zekât paraların çalıştırılmasını zorunlu kılan bir saik olarak

⁷³ 17.İsra, 30.

⁷⁴ Yavuz, s.78.

⁷⁵ Karadâvî, II,388.

⁷⁶ Aydın vd., s.194.

⁷⁷ Karadâvî, II,392.

⁷⁸ 9.Tevbe, 34.

⁷⁹ Tirmizi, I,430,(H.No:636); Mâlik b. Enes Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri (179/795) *el-Muvatta*,(by),(ty), I,192.

gösterilmektedir. Zira İslam toplumunda çalıştırılmadan bir yerde biriktirilen kaynaklar her sene belli bir miktarının harcanmasıyla günden güne tükenecektir.

c. Zekât ve Cemiyetin Ruhi-Manevi Değerleri

Zekâtın gerçekleştirmek istediği hedeflerden birisi de İslam cemiyetini ayakta tutan ruhi-manevi değerleri korumaktır. Zira “Sadakalar (zekât) fakirlere, miskinlere, zekât toplamakla görevli memurlara, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara verilmesi farzdır.”⁸⁰ ayetine baktığımızda ruhi-manevi değerlerin korunmasında; Cemiyetin bütün fertlerinin ekonomik özgürlüğünün sağlanması, toplumun maddi bir yararını gerçekleştirmek yahut başa gelmesi muhtemel bir felaketi önlemek amacıyla fertlere yiğitlik duygularının aşılması⁸¹ ve insanda var olan fitri özelliklerin temizlenmesi ve yüceltilmesi⁸² gibi üç ana noktanın hedeflendiğini görebiliriz.

d. Zekât İbadetinin Toplumun Refah Düzeyinin Yükselmesine Katkısı

Zekât, cemiyette malın varlıklı sınıflardan fakir sınıflara aktarılmasını, dolayısıyla geçimini sağlayabilen orta sınıfın çoğalmasına büyük katkı sağlar. Toplumda malın yalnız zenginlerin elinde dolaşması zengin sınıfın daha zengin, fakir sınıfın da daha fakir ve daha muhtaç duruma düşmesi demektir.⁸³

Oysa toplumdaki sosyal dayanışmanın temini ve devamı, tabakalar arasındaki uçurumların meydana gelmemesine ve kitleler arasında kavgayı körükleyecek boşlukların bırakılmamasına bağlıdır. Yani havas, avamdan uzak kalmamalı zenginle fakir arasındaki bağ kopmamalıdır ki toplumda anarşi meydana gelmesin. Cemiyetteki sosyal sınıflar arasındaki bu irtibatı temin eden en önemli dinamik hiç şüphesiz zekât ibadetidir.⁸⁴

Cemiyetteki bu sosyal sınıflar arasındaki irtibat kopunca fakirler belli ihtiyaçlarını giderme adına faize sapanabilmektedirler. Faiz, her dönemde, zenginlerin daha fazla servet ve mala kavuşma adına vazgeçemedikleri bir

⁸⁰ 9.Tevbe, 60.

⁸¹ Karadâvî, II,393.

⁸² Aydın vd., s.196.

⁸³ Yavuz, s.82.

⁸⁴ Şentürk, s.75.

sömürü şekli olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. İnsanlar zekât kurumunu yerli yerinde işletmeyip öldürücü bir zehir niteliğinde olan faizden kurtulmadıkları müddetçe pek çok içtimai problemin devam edeceği, özellikle de fakirlerin sürekli çoğalacağı bir sistemin yaygınlaşacağı muhakkaktır.⁸⁵

E.ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜ İFA ETMEMENİN SORUMLULUĞU

Zekât ibadetiyle yükümlü olan Müslüman birey, fakirlerin hakkı olan miktarı onlara temlik etmediği zaman birtakım cezalara maruz kalabilmektedir. Allah Teâlâ “Altın ve gümüşü yığıp ta onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte onlara elem verici bir azabı müjdele”⁸⁶ ayeti ile “Deve, sığır veya davar sahibi olup da, bunlardan Allah hakkını vermeyen herkese kıyamet günü bu mallar olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam onlar için düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar bacakları ve tabanlarıyla onun üzerinden geçecekler. Geçiş sırasında boynuzlarıyla toslayacaklar ve ayaklarıyla ezecekler. İçlerinde boynuzsuz veya boynuzu kırık biri bulunmayacak. Bu şekilde sonuncusu da onun üzerinden geçince birincisi aynı geçişe tekrar başlayacak. Mahlûkatın hesabı tamam olup hüküm verilmeye kadar bu hal devam edecek”⁸⁷ hadisi söz konusu cezanın boyutuna işarete bulunmaktadır.

Zekât yükümlüsünün ahirette uğrayacağı bu cezanın yanı sıra onu dünya hayatında da birtakım cezalar beklemektedir. Bu ise zekât yükümlülüğünün hukuksal boyutunu göstermektedir. Konuyla ilgili Hz. Peygamberin “Kim malının zekâtını sevap umarak verirse ona sevap yazılır. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malının yarısını cezalı olarak zorla alırız. Bu Rabbimizin kesin kararlarından biridir”⁸⁸ hadisi zekâtlarını vermeyenlerin kamu otoritesi tarafından birtakım yaptırım veya cezalara çarptırılacağını göstermektedir. Hz.

⁸⁵ Şentürk, s.80.

⁸⁶ 9.Tevbe, 34

⁸⁷ Buhâri, II,132; Müslim, III,171,(H.No:24).

⁸⁸ Ebû Dâvud, II,136,(H.No:1575).

Peygamberin bu ifadeleri Allah Teâlâ'nın “Onların mallarından zekât al” ayetinin aslında uygulamasıdır.⁸⁹

Mali bir ibadet olan zekât İslam'da, devletin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle kamusal yönünün de bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Hz. Peygamber'in vefatından sonra zekât vermemekte direnenlerin bu davranışı siyasal otoriteye başkaldırı olarak değerlendirilmiştir.⁹⁰ İslam'da devlet başkanı zekât yükümlüsünden zekâtı almak için gerekirse savaş yoluna başvurabilmektedir. İslam, zekât vermek istemeyenlere belli bir mali veya idari ceza öngörmekle beraber, silah kullanan ve gücüne güvenip zekâtını vermemekte ısrar edenlere karşı savaş ilanını da gerekli görmektedir. Temel hedeflerinden biri canın korunması ve muhafazası olan İslam'ın zekât vermeyenlerle savaşması esasen zekâtın önemini göstermektedir.

Bu konuda Hz. Ebu Bekir'in uygulaması dikkat çekicidir. Ebu Hureyre'nin “Allah Resulü vefat edince ondan sonra Ebu Bekir halife seçildi. Bunun üzerine bedevilerden bir kısmı irtidat etti. Ebu Bekir halife olarak onlarla savaşmaya karar verince Hz. Ömer, Hz. Peygamber “İnsanlar La ilahe illallah diyene kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde benden mallarını ve canlarını korurlar. Sen nasıl insanlarla savaşırısın” dedi. Ebu Bekir, Allah'a yemin olsun ki namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşacağım. Zira zekât malın hakkıdır. Vallahi Rasulullah'a vermekte oldukları bir oğlağı vermektен vazgeçerlerse onu almak için onlarla savaşacağım dedi. Hz. Ömer sonradan demiştir ki: Allah'a yemin ederim, anladım ki Ebu Bekir'in bu görüşü Allah'ın savaş meselesinde ona ilhamından başka bir şey değildir. İyice anladım ki bu karar hakmış”⁹¹ şeklindeki rivayeti Hz. Ebu Bekir'in zekât vermemekte direnenlere karşı tavrını göstermektedir.

Hz. Ebu Bekir'in bu uygulaması dışında “Allah Teâlâ hazretlerinin farzlarından birini bir kimse men eder ve Müslümanlar da almaya muktedir

⁸⁹ Mavsılî, I,136.

⁹⁰ Dağcı, s.131.

⁹¹ Buhâri, II,131.

olamazlarsa, ona karşı savaş hak olur".⁹² hadisi bu uygulamanın kaynağını göstermektedir.

Zekât yükümlülüğü yerine getirilmediği takdirde bunun hem ahirette hem de dünyada birtakım müeyyideleri bulunmaktadır. Ayrıca zekât vermenin farziyetini inkâr ederek zekât vermeyenlerin küfre gireceği konusunda hukukçular arasında ihtilaf yoktur. Sadece İslam'a yeni girdiği veya Müslüman cemaatten uzak yaşadığı için bundan haberdar olmayan kişi bundan müstesnadır. İnkâr etmeyip de zekâtını vermeyenlere, zekâtı zorla almanın yanında devletin nasıl bir ceza vereceği noktasında hukukçular arasında farklı görüşler vardır. Sadece ta'zir cezası uygulanacağı kanaatinde olanlar olduğu gibi bu cezaya ek olarak malının yarısının alınacağını söyleyenler de bulunmaktadır.⁹³

II. ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜNDE ARANAN ŞARTLAR

Zekât yükümlülüğünde bir kısmı zekât yükümlüsü, bir kısmı da zekâta tabi olan mallarla ilgili olmak üzere birtakım şartlar aranmaktadır.

A. ZEKÂT YÜKÜMLÜSÜ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

1. Hür Olmak

İslam hukukçuları zekâtın farz olabilmesi için hür olmanın şart olduğu ve kölelere zekâtın farz olmadığı konusunda görüş birliği içerisindeyler. Zira kölenin mülkü olmaz. Mükâtep ve benzeri köleler her ne kadar mala sahip olsalar da bunların mülkiyeti tam olmadığı için bunlara da zekât farz değildir.⁹⁴

⁹² Mâlik b. Enes, I,201.

⁹³ Karadâvî, I,86-93.

⁹⁴ Meydânî, I,136; Mavsîlî, I,130; Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Beyrut, I,117; Şirazî, I,140; İmam Kadî Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd (ö.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*,(yy),(by), I,225-226; Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid İbn Hümâm (861/1457), *Şerhu Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, Lübnan (ty), II,163; Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudame (620/1223) *el-Muğni*, Tab'ul-Menar, Kahire 1970, II,623.

Yine Cumhur, kölenin sahip olduğu maldan ötürü sahibinin zekât vermesinin gerekliliği konusunda görüş ayrılığına düşmemiştir. Malikilere göre ise kölenin malından dolayı ne kendisine ne de efendisine zekât borcu yüklenemez.⁹⁵

2. Müslüman Olmak

İslam âlimleri, nisap miktarı mala sahip her müslümana zekâtın vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁹⁶ Çünkü zekât mü'minlerin günahlarını temizleyici bir ibadettir ve kâfir bu anlamda temizlenmeye ehil değildir.⁹⁷

3. Akıllı ve Ergen Olmak

Akıllı ve ergen (bâliğ) olmayan kişilerin mallarından zekâtın verilip verilmeyeceği konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmiştir. Cumhur bunlardan zekâtın alınması gerektiğini ileri sürerken Hanefiler bunun farz olmadığı görüşünü kabul ederler.⁹⁸ Çünkü onlara göre zekât bir ibadettir; çocuk ve deli ise ibadete muhatap değildir. Ebu Hanife, “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır, ... buluğa erinceye kadar çocuktan” hadisindeki kalemin kalkmasının her türlü ibadetin yokluğunun kastedildiği görüşüne varmıştır.⁹⁹ Cumhur ise, “bir kimse malı bulunan bir yetimin velisi olursa onun adına ticaret yapsın ve malı bırakıp ta zekât onu yemesin” hadisine¹⁰⁰ dayanarak akıl-bâliğ olmayan zengin çocukların velilerinin velayetleri altındaki bu çocuklar adına zekâtlarını vermeleri gerektiği görüşündedirler.¹⁰¹

⁹⁵ Zühaylî, III,254; Abdusselam b. Said es-Sehnûn (240/854), *Müdevvenetü'l-Kübra*, Matbaatü's-Seadeh, Mısır 1323h., II,8.

⁹⁶ İbn Hümâm, II,163; Şirazî, I,140; İbn Rüşd, I,230; İbn Kudâme, II,626; Karadâvî, I,103.

⁹⁷ Zühaylî, III,254.

⁹⁸ Merginânî, I,117; Mavsılî, I,130; Meydânî, I,136; İbn Rüşd, I,225; Karadâvî, I,110.

⁹⁹ Canan, IV,411.

¹⁰⁰ Tirmizi, I,430,(H.No: 636).

¹⁰¹ Zühaylî, III,255.

4. Borçlu Olmamak

Zekât yükümlüsü ile ilgili şartlardan biri de borçlu olmamaktır. Mal sahibinin, nisap miktarının tümünü kapsayacak veya onu eksiltecek kadar borcu olması zekât sorumluluğunu düşürür.¹⁰² Mesela bir kimsenin yüz koyunu olsa ve buna mukabil altmış koyun tutarında borcu olsa sadece borcundan kalan kırk koyunun zekâtını verir. Borcun altmış bir koyuna ulaşması durumunda kalan kısım nisap miktarından aşağı düştüğü için zekât vermesi vacip değildir.¹⁰³

Borcu senelere yayılmış kimse de ancak bir senelik borcunu, o senenin zekâta tâbi servetinden düşer.¹⁰⁴ Mesela bir kimsenin altmış koyunu olsa, buna karşılık otuz koyun borcu olsa fakat her sene on beş koyunu borcuna karşılık vereceğine dair anlaşma yapsa bu kişinin kırk beş koyunu var diye düşünülür ve kırk beş koyuna karşı bir koyun zekât verir. Yani borcu malını nisabın altına düşürmez.

Fakat tercih edilen görüşe göre acil borç ile vadeli borç arasında fark yoktur. Ancak âlimlerin bir kısmı vadeli borcun zekâta mani olmadığını, zira hemen kendisinden istenilmediğini söylemektedirler.¹⁰⁵

B. ZEKÂTA TÂBÎ MALLARLA İLGİLİ ŞARTLAR

Fakihler, zahir ve batın olmak üzere malları ikili bir tasnife tabi tutmuşlardır. Zahir mallar, görünen ve tespiti imkân dâhilinde bulunan açık mallardır. Batın ise, gizli mallar demek olup bunların tam olarak sıhhatli bir şekilde tespit edilmeleri güçtür. Ancak sahiplerinin beyanıyla veya bankada kayıt altına alınması gibi yollarla bilinebilirler.¹⁰⁶

Kişinin sahip olduğu eşya, para¹⁰⁷ ve maddi-ekonomik bir kıymet taşıyan her nesne ve değer mal kapsamında değerlendirildiğinden¹⁰⁸, kişinin oturduğu

¹⁰² Karadâvî, I,162.

¹⁰³ İbn Kudâme, III,43.

¹⁰⁴ Ali Özek, *Zekât Rehberi Pratik Bilgiler*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, <http://aliozek.com/kitaplar.php?Makale_id=63&Kat_id=18>(2010-07-25)

¹⁰⁵ Karadâvî, I,167.

¹⁰⁶ Yavuz, s.468.

¹⁰⁷ Karagöz vd., s.405.

eve, giydiği elbiseye ve kitaplarına zekât vermesinin gerekip gerekmediği konusu gündeme gelmektedir.¹⁰⁹ Bu konunun açıklığa kavuşması için öncelikle kişinin zekât yükümlüsü olabilmesi için sahip olduğu malla ilgili aranan şartlara temas etmek gerekmektedir.

1. Malın Tam Mülkiyete Konu Olması

İslam hukuku bakımından her türlü mal Allah'a aittir.¹¹⁰ “Size rızık olarak verdiklerimizden infak edin”¹¹¹ ayeti malın gerçek malikinin esasen Allah olduğuna işaret etmektedir. Yüce Allah malın gerçek sahibi olmasına rağmen, insanları şerefliendirmek, onlara ihsanda bulunmak, Allah'ın yanında itibarlarını kavramaları ve kendilerine emanet bıraktığı ve mülkiyetlerine verdiği malda sorumluluklarını denemek amacıyla mallarını kullarına nispet ve izafe etmiştir.¹¹²

Kişinin malına zekâtın vacip olması için gerekli olan ilk şart *tam mülkiyettir*.¹¹³ Tam mülkiyetin manası kişinin sahip olduğu eşya üzerindeki tam yetkisidir.¹¹⁴ Mesela vakıflara ait mallara kişinin bu malların üzerinde tam manasıyla bir yetkisinin olmamasından zekât vermesi gerekmez. Bu şartın delili “Onlar rızık olarak verdiklerimizden infak ederler”¹¹⁵ ayetidir. Zekâtın farz olması için mülkiyetin şart olmasına rağmen, gasp, hırsızlık, rüşvet, faiz, aldatma gibi sahibinin haram ve aldatma ile sahip olduğu mallarda zekât yoktur.¹¹⁶ İslam hukukçuları haram mal'ın nisap miktarına ulaşsa bile zekâtının verilmeyeceğini, çünkü gayrı meşru yoldan malı kazanan kimseye öncelikle farz olanın o malı sahiplerine geri vermesi gerektiğini, bunu yapmanın mümkün

¹⁰⁸ Aydın vd., s.33.

¹⁰⁹ Karadâvî, I,134.

¹¹⁰ Karadâvî, I,134. Bu konuyla ilgili ayetler için bk. 3.Âli İmran, 26; 24.Nur, 33; 42.Şura, 4; 57.Hadîd, 7.

¹¹¹ 2.Bakara, 254.

¹¹² Karadâvî, I,135.

¹¹³ İbn Hümâm, II,164; Muhammed b. Feramurz b. Ali Molla Hüsrev (885/1481),*Tercüme-i Dureru'l Hukkam fi Şerhi Gureru'l-Ahkâm*,(my) İstanbul 1319h. I,172; Karadâvî, I,134; Tahtâvi, *Ala'd-Durri'l-Muhtar Haşiyesi*,(yy),(ty), II,306.

¹¹⁴ Karagöz vd., s.493.

¹¹⁵ 2.Bakara, 3.

¹¹⁶ Karadâvî, I,140-141.

olmaması halinde fakirlere dağıtılması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁷ Çünkü şeriata göre haram mal ile kişi zengin sayılmaz, haram mal yok hükmündedir.¹¹⁸

2. Malın Üretken (nâmî) Olması

Mal ile ilgili şartlardan ikincisi, zekât alınan malın artmaya elverişli (nâmî) olmasıdır.¹¹⁹ Nâmî olma, malın fiilen ya da hükmen üretken olmasıdır.¹²⁰ Günümüzde “nema”, “malın sahibine kazanç ve fayda sağlar durumda olması veya kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip olması” şeklinde tanımlanırken dini literatürde nema hakiki ve takdiri olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. *Hakiki nemâ*; doğum, üreme, ticaret ve benzeri yollarla çoğalma; *takdiri nemâ* ise potansiyel olarak bir malın artıp çoğalması, sahibinin veya vekilinin elinde olmasıdır.¹²¹

Kâsânî nâmî olmayan mala zekâtın farz olmamasını şu şekilde izah etmektedir: “Şüphesiz zekâtın manası ancak gelişen malda gerçekleşir. Burada kastedilen büyüme fiili anlamdaki bir büyüme değildir. Çünkü bu önemli değildir. Önemli olan malın ticaret yahut çobanlık gibi bir yolla geliştirmeye elverişli olmasıdır. Çobanlık sütün meydana gelmesi için bir sebeptir. Ticarete kazanmanın sebebidir. Malın artıcı vasfa sahip olmasında önemli olan malın gelişmeye ve geliştirilmeye elverişli olmasıdır.”¹²²

Zekâta konu olan mallar gözden geçirildiğinde, hepsinde nâmî olma özelliğinin bulunduğu görülmektedir. Tarımsal ürünler, ticaret malları, hayvansal ürünler ve madenlerde gelir artışı somut olarak görülmekte; paralarda ise ekonomiye ve üretime yönlendirildiği takdirde potansiyel olarak artma ve çoğalma istidadı müşahade edilmektedir.¹²³

¹¹⁷ İbn Âbidin, IV,12-13; Aydın vd., s.36.

¹¹⁸ Karadâvî, I,141.

¹¹⁹ Karadâvî, I,147.

¹²⁰ Dağcı, s.127.

¹²¹ Karagöz vd., s.526.

¹²² Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî (587/1191), *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Şeriketü'l-Matbuâtî'l-İlmiyye, Mısır 1327 h., II,11.

¹²³ Dağcı, s.127.

Artıcı bir özelliği olmayan malların durumu ve bunlara zekâtın farz olup olmadığı ile ilgili de malın kendinden ve mal sahibinden olmak üzere iki tür eksiklik (acziyyet) karşımıza çıkmaktadır.

Malın kendinden dolayı acizlik durumunda mal, gasp edilmiş veya ödenmesi ümit edilmeyen borç gibi olmaktadır. Bu durumda mal sahibi malı eline geçinceye kadar o malın zekâtından sorumlu değildir. Bu itibarla bir seneden daha uzun süre zarfında ödenecek olan malların zekâtı olmaz. Örneğin, beş seneye bölünmüş taksitler halinde alacağı olan kimse, her sene sadece aldığı miktarın zekâtını verir. Çünkü zekât, senelik bir vergidir. Kişinin serveti sene içinde azalır veya çoğalırsa onun zekâtını da bu azalma ve çoğalmaya göre vermekle mükelleftir.¹²⁴

İkinci tür eksiklik ise mal sahibinden kaynaklanan acizlik ki bu durumda Şâri' mal sahibini mazur görmemektedir.¹²⁵ Çünkü İslam malın atıl bir şekilde bırakılmasını istemez. Mal sahibinden, malını işletmek için yeni çareler aramasını, kendisi malını çalıştırıp geliştiremiyorsa başkalarından yardım istemesini hatta başkalarını kendine ortak yapmasını ister. Yeter ki mal zayı olmasın. Yine acizlik toplum tarafından da kınanması gereken bir durumdur.

3. Zekâta Tabi Malın Nisap Miktarına Ulaşması

Bir Müslüman'ın zekât ibadetiyle sorumlu olabilmesi için dini ölçülere göre zengin olması gerekir. Zekâta konu olan mal miktarına nisap denir. Nisap sözlükte her şeyin aslı, kökü, önu, bıçak sapı, güneşin battığı yer, bulunması gereken asgari miktar, âdet gibi anlamlara gelirken; dini bir kavram olarak zekât, sadaka-i fitır, kurban gibi ibadetler için konulan zenginlik ölçüsüdür.¹²⁶

Nisap miktarına ulaşan nakit para veya ticari her tür maldan zekât vermek gerekir. Nisap miktarı altın için yirmi miskal,¹²⁷ zirai mahsuller için beş vesk'tir.¹²⁸ Altın için yirmi miskal 80,18 gram'a tekabül etmektedir. Gümüş

¹²⁴ Özek, a.y.

¹²⁵ Karadâvî, I,152; Aydın vd., s.42-43.

¹²⁶ Karagöz vd., s.528-529.

¹²⁷ İbn Hümâm, II,221; Mavsîlî, I,144-145.

¹²⁸ Nesâî V,26; Buharî, II,133; Muhammed b. Yezid el-Kazvinî İbn Mâce(275), *Sünen-i İbni Mâce*, Dâru'l-Haya-i'l-Kütüb, (yy)1952, I,571,(H.No:1793); Dârimî I,385.

hesabına göre ise 561,2 gram'dır. Bu miktarda altına, gümüşe ya da bunların karşılığı kadar paraya sahip veya bunlar kadar bir mala sahip olan kişi dinen zengin kabul edilmektedir.¹²⁹

İslam nâmî olsa dahi az olan miktardaki malda zekâtı farz kılmayarak¹³⁰ insanların geçimlerini zora sokmak istememiştir. Toprak mahsullerinde ve madenlerde İmam-ı Azam nisap şartı aramazken, cumhur âlimler zekâtın vacip olması için bütün mallarda nisap miktarını şart koşmaktadırlar.¹³¹

4. Malın İhtiyaç Fazlası Olması

Kişinin zekât yükümlüsü olması için kendisinin ve dinen bakmakla yükümlü olduğu kişilerin temel ihtiyaçlarından (havâic-i asliye) fazla mala sahip olması gerekir.

İslam hukukçuları, “Senden neyi sarf edeceklerini sorarlar. De ki: artanı...”¹³² ayeti ile “zenginden başkası sadaka ile mükellef değildir”¹³³ hadisine tutunarak malın havaic-i asliyeden haric nisap miktarı kadar olmasını şart görmüşlerdir.

Sadece temel ihtiyaçları giderecek bir miktardaki mal ile refah ve zenginlik meydana gelmez.¹³⁴ Temel ihtiyaçlar klasik fıkıh kitaplarında genel olarak; oturulan ev, zaruri giyim eşyaları, binit, hizmetçi, harplerde kullanılan silahlar ve ilim adamlarının istifade etmek için bulundurdıkları kitaplar şeklinde belirtilir.¹³⁵

Esasen kişinin zaruri ihtiyaçlarının ölçüsünü belirlemede objektif bir kıstas bulunmamaktadır. İhtiyaç, sübjektif bir kavramdır. Örneğin bazıları için

¹²⁹ Miskal şer'i ve örfî olmak üzere iki çeşittir. Örfî miskal 4,8108 gr.dır. Şer'i miskal ise 4,009 gr.dır. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun almış olduğu kararlar nisapların tespitinde şer'i miskal esas alınmaktadır. Buna göre altının nisabı 80,18 gr.dır. Gümüşün nisabı ise iki yüz dirhemdir. Gümüşün gr. cinsinden nisabı ise 595 gr. gümüştür.

¹³⁰ Aydın vd., s.43

¹³¹ Molla Hüsrev, I,172; Mavsîlî, I,130; Karadâvî, I,157; Alaaddin Haskefi, *Reddül-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsar*(yy),1277h., I,99.

¹³² 2.Bakara, 219

¹³³ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Hanbel (241), *el-Müsned*, Daru'l-Marif,(ty), Kahire, H.No. 7155.

¹³⁴ Aydın vd., s.45.

¹³⁵ İbn Hümâm, II,172; Molla Hüsrev, I,173; Tahtâvî, II,310.

ihtiyaç olarak görülebilen birtakım mal ve hizmetler diğer bazıları için lüks sayılabilir. Bu bakımdan ihtiyaç ve asgari geçim standardı kavramı, kişilerin ve toplumların sosyo-ekonomik durumuna göre değişkenlik gösterir. Ancak İslam hukukçuları, zekât yükümlülüğünün insanların, insanlık onuru ile mütenasip bir hayat sürdürmelerini amaçladığı ilkesinden hareketle bu konuda orta halli bir ailenin ortalama barınma, beslenme, eğitim vb. ihtiyaçlarının karşılanmasını esas almaya ve böylece objektif bir kıstas ortaya koymaya çalışmışlardır. Günümüzde asgari geçim standardının tespitine esas teşkil etmek üzere Devlet İstatistik Enstitüsü'nün ölçü aldığı temel ihtiyaç kavramından ve bunlara bağlı olarak geliştirdiği endekslerden yararlanılabilir.¹³⁶

5. Yıllanma Şartı

Bir mala zekâtın farz olabilmesi için üzerinden on iki ayın geçmesi gerekmektedir.¹³⁷ Bu şart hayvanlar, para ve ana mal kapsamına girebilen ticaret malları için söz konusu olup tahıl, meyve, bal, maden ürünleri ve kenzde¹³⁸ ise böyle bir şart bulunmamaktadır.¹³⁹

Bazı mallar için yıllanma şartının bulunması nemâları ile ilgili olabilir. Mesela hayvanlar süt ve nesil için yetiştirilir, ticaret malları ise kazanç için elde bulundurulur. Bunların ciddi anlamda çoğalması için üzerinden bir yıl devrinin geçmesi gerekmektedir. Tarım ürünleri ve meyvelerin neması ise zekâtın verilmesi anında kendiliğinden gerçekleşir. Madenler de tıpkı yerden çıkan tarım ürünleri ve meyveler gibidir.¹⁴⁰

Üzerinden bir yıl geçmeyen malın zekâtının ödenip ödenemeyeceği konusu tartışmalıdır. İslam hukukçuları, nisap miktarı mala sahip olmadan önce zekâtı peşin olarak vermenin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü zekâtın farz olmasının sebebi henüz ortada yoktur. Bu tür peşin ödemeler zekât yükümlülüğünü düşürmez. Dolayısıyla alışverişten önce parayı ödeme ve yine

¹³⁶ Dağcı, s. 128.

¹³⁷ Kâsânî, II,13; Molla Hüsrev, I,174; Haskefî, I,99.

¹³⁸ Kenz: define, gömü, yeraltında gömülü olup sahibi bilinmeyen, altın, gümüş paralar ile silahlar, aletler, ev eşyası gibi şeylerdir. Erdoğan, s. 304.

¹³⁹ Karadâvî, I,168.

¹⁴⁰ İbn Kudâme, II,625.

adam öldürmeden önce diyet ödemedi olduğu gibi zekâtın önceden ödenmesi mümkün değildir.¹⁴¹

Zekâtın farz olma sebebi yani nisap miktarı mal bulunduğu zaman zekâtının yıl dolmadan önce verilip verilemeyeceği konusunda ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Cumhur bunu caiz görürken¹⁴² Zahiri ve Malikiler caiz görmemektedir. Bunlara göre zekât namaza benzeyen bir ibadettir. Nasıl ki vakit girmeden namaz kılınamıyorsa senesi dolmadan da zekât verilemez.¹⁴³ Cumhur ise Hz. Ali tarafından rivayet edilen “Abbas (R.A), sadakasını vaktinden önce ödemeyi Hz. Peygamber’e sormuş, Hz. Peygamber’de ona bu konuda izin vermiştir.”¹⁴⁴ hadisine dayandırmaktadır.

III. ZEKÂTIN EDASININ SAHİH OLMASI İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

İslam hukukçuları zekât yükümlülüğünün usulüne uygun olarak yerine getirilmesi (edasının sahih olması) için birtakım şartlar aramışlardır. Bunlara da kısaca temas etmek istiyoruz.

A. NİYET

Fakihler zekât ödemedi niyetin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁴⁵ Bu konudaki temel dayanak Hz. Peygamber’in “Ameller niyetlere göredir”¹⁴⁶ hadisidir. İbadetlerde niyet şart kabul edilmektedir. Ayrıca farz ile nafilayı birbirinden ayırt eden yine niyettir.¹⁴⁷ Mesela bir kimse malının tamamını zekâta niyet etmeksizin sadaka olarak verse zekât borcu istihsanen

¹⁴¹ Zühaylî, III,268.

¹⁴² İbn Hümâm, II,213; Kâsânî, II,50, Şirazi, I,166, İbn Kudâme, II, 631.

¹⁴³ Zühaylî, III,269.

¹⁴⁴ Tirmizi, I,454,(H.No:673).

¹⁴⁵ İbn Hümâm, II,178; Kâsânî, II,40; Şirazi, I,170; İbn Kudâme, II,638; Zuhaylî, III,264.

¹⁴⁶ Ebu Zekeriya Yahya b.Şerif en-Nevevî(676) *Riyazü's-Salihin*, Daru'l-Me'mun li't-Türab,(yy),(ty),s.20.

¹⁴⁷ Kâsânî, II,40; İbn Hümâm, II,178.

düŒer. Ayrıca bu malı verirken bir adak yahut kefarete gibi borcuna niyet etmemesi de gerekmektedir.¹⁴⁸

Zekât bir yönüyle ibadettir yani Allah'a yakınlaşma vesilesi, diğere yönüyle de zenginlerin mallarından hak sahiplerine dağıtılmak üzere hak sahiplerinden alınan bir vergidir. O halde zekât ibadet manasını taşıyan bir vergi yani vergi görünüşünde olan bir ibadet şeklinde tanımlanabilir.¹⁴⁹

Buna göre verilen zekâtın sahih olabilmesi için verildiğı esnada mutlaka niyet edilmesi gerekmektedir. Niyetin edaya yakın zamanda olması da şarttır. Ancak fakir şahıslara veya herhangi bir müesseseye zekât verildikten sonra niyet edilmişse ve eğer verilen mal henüz yok olmamışsa ve duruyorsa, yapılan niyet geçerlidir. Mal yok olduktan sonra yapılacak niyet sahih olmayıp yeniden ödenmesi gerekmektedir.¹⁵⁰

Farz olan zekâtı verdiğıne kalben niyet etmek kiŒi için yeterlidir. Velinin niyeti mecnun ve çocuğın niyeti yerine kaim olur. Ayrıca malının zekâtını vermeyenlerden zorla zekât alındığı takdirde devlet başkanının niyeti mal sahibinin niyeti yerine geçer.¹⁵¹

B. TEMLİK

Temlik, mülkiyeti bir başkasına devretmek anlamına gelmektedir.¹⁵² Zekâtın ödenmesinin sahih olması için ikinci şart temliktir. Temlik ancak zekâtı müstehak olanlara vermekle gerçekleşir. Hanefî, Şafî ve Hanbelîlere göre kiŒinin zekâta tabi malındaki zekât miktarını veya onun bedelini başkasının mülküne geçirdiğı takdirde temlik gerçekleşmiş olur.¹⁵³

¹⁴⁸ İbn Hümâm, II,179.

¹⁴⁹ Aydın vd., s.165.

¹⁵⁰ Kâsânî, II,41.

¹⁵¹ Muhammed b.Muhammed Gazâlî (505/1111), *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, (Çev. Ali Arslan), Merve Yayınları, İstanbul (ty), I,655

¹⁵² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.565.

¹⁵³ Kâsânî, II, 39, Şirazî, I,171; İbn Kudâme, II, 667.

Malikiler ise ayrıca yılın tamamlanması, zekâtı layık olanlara vermek ve zekâtı farz olan malın bizzat kendisinden verilmesi gibi şartları ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁴

1. Zekâtın Ödenme Zamanı

Hanefî mezhebinde şöhret bulan görüşe göre zekât geniş vakitli bir farz ibadettir. Bundan dolayı kendisinden istenmedikçe mal sahibi bunu te'hir edebilir. Çünkü ödeme emri mutlaktır. Sadece belli bir yerde ödenmesi şart olmadığı gibi, ödenmesi için de vacip olan ilk vakitte verilmesi şart değildir.¹⁵⁵ Hanefî imamlardan Kerhi ise “ Zekât vacip olduğu anda derhal ödenmesi gerekir. Çünkü ödeme emri çabukluğu ifade etmektedir. İbn Hümam'ın dediği gibi muhtar olan şekle göre hemen ödenmesi gerekir. Hemen ödenmesi vacip olmazsa zekâtın gayesi tam olarak gerçekleşmemiş olur”. Diğer mezheplerin görüşü de zekâtın vacip olduğu ilk anda ödenmesi yönündedir.¹⁵⁶

Zekâtın hemen ödenmesi kişinin nefesine ve zekât dışındaki mallarına bir zarar verecekse bu takdirde kişi zekât vermeyi tehir etmelidir. Böyle bir durumun olmadığı zekâtın hemen verilmesi iyi görülmüştür. Allah Teâlâ'nın “Hayırda yarışınız”¹⁵⁷ ayeti zekât gibi iyi olan işlerin erken verilmesinin övgüye layık olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁸

Zekâta tabi malları, para ve ticaret malları gibi üzerinden bir yıl geçmesi şartı aranan ve meyve ile tahıllar gibi üzerinden bir yıl geçme şartı aranmayanlar olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür.

İslam hukukçuları, yillanma şartı olan malların, nisap miktarına ulaşması durumunda zekâtının vaktinden önce verilmesinin hatta sonraki ikinci ve daha fazla yılın zekâtının verilmesinin caiz olduğunda büyük oranda ittifak etmişlerdir. Bu konudaki Hz. Peygamber'in uygulaması buna delil teşkil eder. Rivayete göre Hz. Peygamber, amcası Abbas'tan iki senenin zekâtını istemiş, o

¹⁵⁴ İbn Rüşd, I,250.

¹⁵⁵ Karadâvî, II, 324.

¹⁵⁶ Karadâvî, II,324.

¹⁵⁷ 2.Bakara, 148.

¹⁵⁸ Aydın vd., s.174.

da çoğaldıktan sonra mal olarak vermiştir.¹⁵⁹ Nisap miktarına ulaşmayan malın zekâtı ise, önceden verilemez.¹⁶⁰

Yıllanma şartı olmayan hububat, meyveler, maden ve defineler gibi zekât için bir sene geçmesi gerekmeyen malların zekâtları zamanından önce ödenmez. Bunların zekâtı ile ilgili geniş bilgi ikinci bölümde ele alınacaktır.

Hiç şüphe yok ki özürsüz ve ihtiyaç olmadan zekâtı ödeme vaktinden sonraya ertelemek caiz olmayan bir davranış olup bu şekilde tehir eden kişi günah kazanır. Bundan dolayı zekâtın derhal ödenmesi vacip olduğu kesin olarak anlaşıldığında bu kişi sorumluluğunu ve cezasını yüklenir. Çünkü kendisine zekât vacip olduktan sonra zekât olarak vereceği kısım artık kendisinde emaneten duruyor demektir. Kendisine emanet edilen eşyayı sahibine iade etmede geç kalan kişi tazminat ödediği gibi zekâtı tehir eden kişi de tazminat öder.¹⁶¹

2. Zekâtın Ödenme Biçimi

İslâmiyet esas itibariyle zekâtı aynî olarak emretmiştir. Buna göre altın olan altın, gümüşü olan gümüş, koyunu olan koyun, buğdayı olan buğday, kumaşı olan kumaş vermek durumundadır. Herkes sahibi ve maliki bulunduğu malın zekâtını nisap miktarına göre o maldan verir. Ancak, hem Hz. Peygamberin hem de Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in uygulamalarında zekâtın aynî olarak alınmakla beraber nakdî olarak da alınması bunun bireylerin tercihinin bırakıldığını göstermektedir.¹⁶²

Şafiiler ve Zahiriler zekâtın, sadece zekâta tabi maldan ödeneceği, yani değerinin ödenemeyeceği görüşüne sahipken Hanefilere göre zekât, cinsinden ödenebildiği gibi, değer olarak da ödenebilir. Malikî ve Hanbelîlerde ise bu durum mezhep içinde kısmen ihtilafli olup bir kısmı değer olarak

¹⁵⁹ Tirmizi, I,454,(H.No:673).

¹⁶⁰ Mavsîlî, I,136-137.

¹⁶¹ Karadâvî, II,333.

¹⁶² Özek, a.y.

ödenemeyeceği, bir kısmı mekruh olmakla beraber ödenebileceği, diğer bir kısmı da mekruh olmayıp mutlak olarak ödenebileceği fikrindedir.¹⁶³

Şafii ve Zahirilerin bu konudaki temel dayanakları, “Buğdaydan buğday, koyundan koyun, deveden deve ve sığırdan sığır al”¹⁶⁴ hadisidir. Hanefiler ise Buhari’nin rivayet ettiği “Hz. Muaz Yemen’de şöyle demiştir. Bana elbise ve giyecek getirin, zekât yerine onları alayım. Bu sizin için daha kolay, Medine’deki Ashap için daha faydalıdır”¹⁶⁵ hadisini delil olarak almışlardır.

Karadâvî konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “İki tarafın delillerini tetkik ettikten sonra bu konuda Hanefilerin görüşünün daha üstün olduğunu anlayabiliriz kanaatindeyim. Çünkü haber ve eser onların lehinde olduğu gibi nazar ve istidlal de onları desteklemektedir”.¹⁶⁶

3. Zekâta Tabi Malın Zayi Olması

Zekâta tabi olan malın herhangi bir sebeple yok olması durumunda ne yapılacağı konusunda mezhepler arasında birtakım görüş farklılıkları bulunmaktadır. Meşhur Maliki fakih İbn Rüşd bunları birkaç başlık altında toplamıştır.

a.Zekâta tabi malın yok olması durumunda zekât yükümlülüğü düşer.

b.Bu durumda zekât yükümlülüğü düşmez, zekâtın ödenmesi gerekir.

c.Zekâta tabi mal, mal sahibinin taksiri olmaksızın yok olmuşsa zekat yükümlülüğü düşer, aksi takdirde zekâtı ödemesi gerekir.¹⁶⁷

Hanefiler bu üçüncü görüşü kabul etmekte, taksir söz konusu olmadığında zekât sorumluluğun olamayacağı görüşünü benimsemişlerdir.¹⁶⁸

¹⁶³ Karadâvî, II,300.

¹⁶⁴ İbn Mâce, I,580,(H.No:1814).

¹⁶⁵ Buhârî, II,144.

¹⁶⁶ Karadâvî, II,306

¹⁶⁷ İbn Rüşd, I,228.

¹⁶⁸ Aydın vd., s.177.

4. Zekâta Zaman Aşımı ve Ölümün Zekâta Tesiri

Zekât, Allah'ın fakirler, yoksullar ve diğer hak sahipleri için vacip kıldığı bir haktır. Bunun gereği olarak vacip olan ve ödenmesi gereken zekât borcu bir veya daha fazla yılın geçmesiyle mal sahibinin boynundan düşmez. İmam Nevevî'nin konuyla ilgili "Bir kimse zekâtını vermemiş olsa ve üzerinden seneler geçse de bütün geçmiş senelerin zekâtını vermesi gerekir. Üzerine zekât gerektiğini bilsin bilmesin, İslam yurdunda olsun olmasın"¹⁶⁹ açıklaması bu ibadetin de namaz ve oruç gibi zaman aşımına uğramadığını göstermektedir.

Ancak bir şehrin yasadışı kişilerin hâkimiyetine geçmesi durumunda Hanefiler'e göre şehirde oturanlar seneler boyu zekât vermezlerse, o şehrin geri alınması durumunda geçmiş seneler için zekât verilmez.¹⁷⁰

Cumhurun görüşüne göre zekât borcu mal sahibinin ölümü ile kalkmaz. Hatta vasiyet etmese bile onun terekesinden ödenir.¹⁷¹ Hanefî mezhebine göre ise ölenin terekesinden zekât alınmaz, vasiyet etse bile sadece malının üçte birinden alınabilir.¹⁷²

5. Zekâta Tabi Mallar

Zekâta tabi olan malların bir bölümünü menkul bir bölümü ise gayrimenkul mallar oluşturmaktadır. Bunların bir kısmı nass yoluyla bir kısmı ise kıyas ve sahabî kavliyle sabittir. Bu başlık altında zekâta tabi olan menkul mallar üzerinde kısaca açıklamaya çalışacağız.

Zekât konusundaki fikhî tartışmaların büyük çoğunluğu hangi malların ne ölçüde zekâta tabi olacağı konusundadır. Bunun belki de en başta gelen sebebi mal ve zenginlik kavramlarının, ekonomik değer taşıyan malların, dönemden döneme, toplumdan topluma değişmesidir.¹⁷³ Bir Müslüman'ın zekât ibadetiyle sorumlu olabilmesi için öncelikle dini ölçülere göre zengin olması gerekmektedir. İslam'daki zenginlik ölçüsü kişinin nisap miktarı mala sahip

¹⁶⁹ Karadâvî, I,337.

¹⁷⁰ Aydın vd., s.178.

¹⁷¹ İbn Rüşd, I,229.

¹⁷² İbn Âbidin, IV,27.

¹⁷³ Mehmet Erkal, *İlmihal, İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, I,441

olmasıdır. Zekâta tabi olan malların her birinin nisap miktarı ise farklı olup bu konudaki detaylara inmek çalışmamızın amacını aşacaktır.

Zekâta tabi olan mallar, hayvanlardan, koyun, keçi, sığır, deve, ipeğini satmak için elde bulundurulan ipek böceği ve birtakım farklı görüşler olmakla birlikte atlardır. Maaşlar, serbest kazançlar ve ücretler; altın, gümüş ve her türlü paralar ile ticari maksat taşıyan her şey zekâta tabi mallar kısmına dâhildir.¹⁷⁴

Zekâta tabi olan menkul mallardan örnek olması bakımından bir tanesini açıklayalım. Altın ve gümüşün; külçe olsun, basılmış olsun; ziynet olsun, kap olsun; ticarete niyet edilsin, edilmesin; nisabı doldurunca zekâtı verilir. Altının nisabı yirmi miskaldır. Yirmi miskal altını olanın yarım miskal vermesi gerekir. Buna göre altının nisabı 80,18 gr.dır. Gümüşün nisabı ise iki yüz dirhemdir. Gümüşün gr. cinsinden nisabı ise 595 gr. gümüştür. Altın ve gümüş nisaptan az ise nisabı tamamlamak için Hanefi mezhebine göre ikisi toplanır. Şafii'ler ve Hanbelîler ise aksi görüştedir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Serahsî, II, 150; İbn Hümâm, II, 180-221; Meydânî, I, 139-143; İbn Âbidin, IV,101; Muhammed b.Muhammed el-Gazâlî(505) *el-Vasit fi'l-Mezheb*, Daru's-Selâm,(by)(yy), II, 402; Şirazî, I,148; Kâsânî, II,21; Mavsîlî, I,141-150; Merginânî, I,125-126; Karadâvî, I, 177-178; Zühaylî, III, 330; Karagöz vd., s.447; Aydın vd., s.65; Erkal, *İlmihal*, s.443-444.

¹⁷⁵ Mavsîlî, I,144-145; Meydânî, I,143; Merginânî, I,125-126; İbn Hümâm, II,215-221; Karagöz vd. s. 447; Aydın vd. s.65; Erkal, *İlmihal*, I,443.

İKİNCİ BÖLÜM

GAYR-I MENKUL MALLAR

VE BUNLARA

ÖNGÖRÜLEN ZEKÂT

I.GAYR-İ MENKUL KAVRAMI VE GAYR-İ MENKUL KAPSAMINDA MÜTALAA EDİLEN MALLAR

Gayrimenkul kelimesi, sözlükte arazi, ağaç, ev eşyası, eşyanın en iyisi,¹⁷⁶ kendisinden yararlanan taşınmaz mal¹⁷⁷ ve akar denilen ev, arsa, dükkân gibi başka yere taşınması mümkün olmayan şey, taşınmaz mal¹⁷⁸ vasfı bozulmadan yeri değiştirilemeyen eşya¹⁷⁹ gibi manalara gelirken, halk arasında kiraya verilmek suretiyle gelir sağlayan mülke denir. İslam hukukunda ise taşınmaz mal ve arazi manasında kullanılmaktadır.¹⁸⁰ Medeni Kanunun 632. maddesine göre gayrimenkul, mülkiyetinin mevzuu yerinde sabit olan şeylerdir.¹⁸¹

Bazı hukuklarda taşınmaz malların çerçevesi daha da genişletilmiştir. Örneğin Fransız Hukukunda çiftlik araçları ve hayvanlar her ne kadar taşınır mal gibi görünse de arazinin bir parçası olarak taşınmaz sayılmıştır.¹⁸²

Gayrimenkule sahip olan kimse bu malın altına, üstüne, kaynaklarına, dikilmiş şeylere de malik sayılır. Medeni Kanun belirli hallerde gayrimenkul sahibini komşusuna bazı haklar tanımak, geçit hakkı vermek, gayrimenkul üzerindeki bataklıkları kurutmak gibi bazı yükümlülükleri yerine getirmek, su yolu, gaz borusu ve benzeri tesislerin geçirilmesine izin vermek gibi mecburiyetlere tabi tutmuştur.

Fukaha, akâr kelimesini aslında arazi manasında kullanmış, başka bir ifade ile boş veya üzerinde bina bulunan toprağa akar demişlerdir. Hanefîler, arazi üzerindeki bina ve ağaçlara iki yönden bakmışlar, bina ve ağaçları tek başına ele alınca menkul, arazi ile beraber düşünülünce ona tabi olarak gayrimenkul saymışlardır.

Mâlikî fakihler ise Hanefî mezhebinden farklı düşünmüş, bina ve ağaç gibi malları da taşınmaz mal saymışlardır. Çünkü bunların en önemli vasıfları sabit olmalarıdır. Taşınmaları için bozulmaları, enkaz haline gelmeleri gerekir.

¹⁷⁶ Ali Şafak, *Akar*, "DİA" Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1989, II,221.

¹⁷⁷ Erdoğan, s.19.

¹⁷⁸ Erdoğan, s.155.

¹⁷⁹ Türk Ansiklopedisi, *Gayrimenkul*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, XVII,177.

¹⁸⁰ Şafak, agm., II,221.

¹⁸¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi, *Gayrimenkul md.* Arkın Kitapevi, İstanbul 1969, V,1478.

¹⁸² Ana Britanika Genel Kültür Ansiklopedisi, *Mal md.*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XV,212.

Mesela ağaç odun halini, bina da enkaz halini almadan taşınmaları mümkün değildir. Bunları vasıflarını bozmadan korumak arazi üzerinde kalmalarına bağlıdır. Bu devamlı kalma zorunluluğu da onları taşınmaz mal saymamızı gerekli kılmaktadır.¹⁸³

İslam hukukunda genel olarak gayrimenkullerin içine araziler, evler, apartmanlar, üretim için kurulan fabrikalar, yolcu, eşya ve yük taşıyan araba, uçak, gemi gibi nakil araçları girmektedir.¹⁸⁴ Bunların zekâtlarının nasıl olacağı konusu üzerinde genişçe durmaya çalışacağız.

A. ARAZİ KAVRAMI VE KISIMLARI

Arazi kelimesi “yer” anlamına gelen “ضرا” kelimesinin çoğuludur.¹⁸⁵ Genel kaideye uygun olan çoğul şekilleri “aradûn” ve “urûd” ise de daha çok gayr-ı kıyasî çoğul kalıplardan biri olan “arazi” kelimesi kullanılır.¹⁸⁶ İslâm'ın doğuşundan bu yana, değişik dönemlerde araziler için farklı uygulamalar yapılmış ve bunlar hukukî statülerine göre değişik isimler almıştır. Mülk, mirî, haraç, öşür, vakıf, metruk ve mevât (ölü) arazi¹⁸⁷ bunlar arasında yer almaktadır. Yine mirî arazinin kullanım şekillerinden olan tımar, zeâmet ve has¹⁸⁸ daha sonraki devirlerin arazi çeşitlerindedir.

İslam hukukunda arazi, hem kamu mülkiyetine hem de ferdi mülkiyete konu olabilmektedir. Bu konuda İslam hukukçuları müttefiktir.¹⁸⁹ İslam Hukukunda arazi; elde ediliş şekillerine, zekât verilip verilmeyeceğine ve malik olunan kişilere göre belli başlı sınıflara ayrılmıştır. Bu arazileri beş temel başlık halinde ele almak mümkündür.

¹⁸³ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, III,18-19.

¹⁸⁴ Karadâvî, I,463. Esasen menkul olan nakil araçları icra noktasında gayrimenkul kabul edilmektedir.bk. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*,Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, s.216

¹⁸⁵ İbn Manzûr, “arz”.

¹⁸⁶ Halil Cin, *Arazi*, “DİA”, , İstanbul 1991, III, 342.

¹⁸⁷ Arazi Kanunu, md.1; Cin, agm., III,343.

¹⁸⁸ Zeamet (Tımar, Erdoğan, s.580; Has, Erdoğan, s.182): asker yetiştirilmesinin karşılığında halka verilen toprak, Erdoğan, s.617.

¹⁸⁹ Cin, agm., III,343.

a. Müslümanların malik olduğu arazi: Bu araziler Müslüman halkın malıdır. Her türlü tasarrufta bulunabilirler ve arazinin mahsulünden öşür vermeleri gerekir.

b. Düşmanı esir almak, halkı zorla çıkarmak ve savaş yolu ile zor kullanmak suretiyle alınan araziler: Bu arazinin hukuki durumu ihtilafıdır. Ebû Hanife'ye göre, halife araziyi isterse savaşçılara bırakır ve arazi öşür arazisi olur, dilerse araziyi eski sahiplerine verir ve arazi haraç arazisi olur. İmam-ı Şafii bu gibi arazileri ganimet saymakta ve savaşçılara dağıtılır demektedir. İmam-ı Malik bu gibi arazileri vakıf toprağı statüsüne dâhil eder, dolayısıyla taksim edilmesini doğru kabul etmez.¹⁹⁰

c. Düşmanın Müslümanlardan korkmaları sebebiyle kendilerinden bırakıp gittikleri ve Müslümanların kolayca elde ettikleri araziler: Halife açıkça vakıf arazi statüsüne dahil ederse bu, vakıf arazisi olur, vakıf arazi statüsüne dahil etmezse haraç arazi olur ve sahibinden haraç vergisi alınır. Cumhuriyet'e göre bu gibi arazileri Müslümanlar işlerse hem haraç hem de öşür verir. Ancak Hanefilere göre haraç ve öşür bir arazide toplanamayacağı için yalnızca haraç vergisi ödenir.

d. Müslümanların anlaşma ile elde ettikleri araziler: Bu araziler eski sahiplerine muayyen bir vergi karşılığında iade edilir. Alınan bu vergi haraç vergisi olur.

e. Ahalisi sürgün edilen araziler: Bu arazilerin hukuki durumu Hanefilere göre devlet başkanının tasarrufuna bağlıdır. Devlet başkanı araziyi beytülmal'e bırakma ve halka verme konusunda muhayyerdir. Araziyi halka dağıtırsa araziden haraç vergisi alınır. Diğer İslam hukukçularına göre ise Müslümanlar lehine vakıf olur.

Bunların dışında bir de ammenin menfaatine terk edilen metruk arazi, sahihsiz ve ölü yer demek olan mevat arazi vardır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî, *el-Ahkamü's-Sultaniye*, (ter. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 261.

¹⁹¹ Cin, agm., III,343-344; Mâverdî, s.261-262; Serahsî, II,207. Arazi-i mevat bir yerleşim yerinin en son evinden itibaren bir kimsenin bağırmasının işitilmeyecek kadar uzak mesafede olan topraklarıdır. Arazi-i metruke içine meydanlar, Pazar yerleri, caddeler, yaylaklar ve kışlaklar gibi yerlerdir.

İslam'ın ilk devirlerinde Müslümanların ellerine geçen topraklar yukarıda izah ettiğimiz gibi öşür ve haraç toprakları olmak üzere iki başlık altında toplanmaktaydı. Ülkemizde toprak sisteminin temelini teşkil etmesi bakımından kısaca Osmanlı devletindeki uygulamalara bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, İslam hukukunu bütün müesseseleri ve hükümleriyle resmen uygulayan en büyük ve en uzun ömürlü devlettir. İslam hukukunun arazi rejimini de Hanefî mezhebi çerçevesinde, bazı yönlerini zamanın icap ve ihtiyaçlarına göre uyarlayarak tatbik etmiş ve toprak rejimini de mimarideki emsalsiz eserleri gibi hukuki bir abide olarak tarihe yazmıştır. Araziye dair meseleler ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında oluşturulmuştur. Daha sonra 1274 tarihli Arazi Kanunnamesi esas alınarak, İbn Kemal ile Osmanlı arazi rejiminin mimarı olan Ebu's-Suud Efendi tarafından Osmanlı arazileri, hukukî bakımdan geliştirilmiştir. Geliştirilen bu tasnife göre, Osmanlı toprakları hukukî durumları bakımından “mülk arazi, miri arazi, mevkuf arazi, metruk arazi ve mevât arazi” olmak üzere beşli tasnife tabi tutulmuştur.”¹⁹²

“Arazi-i Memlûke” mülkiyet hükümlerinin geçerli olduğu ve maliklerinin her türlü tasarrufta buldukları arazidir. Bu araziler öşür ve haraç arazisi olarak kendi aralarında ikili tasnife tabi tutulmuşlardır. “Miri Arazi”ler kuru mülkiyetleri beytülmale ait olan fakat tasarruf hakkı devlet tarafından ahaliye terk edilen, tarla, yayla, kışlak ve korularla, bağ, bahçe, değirmen, çiftlik ve mandıra gibi yerlerdir. “Vakıf arazileri” ise gelirleri İslam'a uygun bir amaç için sarf edilmek üzere vakfedilen arazilerdir. “Metruk araziler” herkes için bırakılmış olan ve belli bir köy-kasaba halkına veya komşu köy-komşu kasaba halkına bırakılan yerler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu gibi arazilere daha çok “Arazi-i Mahmiyye” denir. Bir de hiç kimsenin mülk ve tasarrufunda bulunmayan ve hiç kimseye tahsis edilmemiş olan şehrin en son evinden sonra başlayan yerler vardır. Bu gibi yerlere “mevat (ölü) arazi” denir.¹⁹³

Yukarıdaki arazi çeşitlerinden öşür ve haraç arazileri, sahiplerinin mülkü olup; bunlardan tasarruf, tevarüs, intikal ve diğer hükümler fıkıh kurallarına göre

¹⁹² Mehmet Akif Aydın, *Arazi Kanunnamesi*, “DİA”, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1991, III,346; Cin, agm., III,344.

¹⁹³ Cin, agm., III,344-345.

cereyan eder, miras konusunda da ferâiz hükümleri uygulanır. Ayrıca bir arazi kanunu çıkarılmasına ihtiyaç görülmez. Fakat rakabesi (kuru mülkiyeti) beytülmal (hazine)'de alıkonulan mîrî arazinin tasarrufu ve intikal durumu ile diğer hükümleri, beytülmal için görülecek menfaat ve maslahata göre devlet başkanı tarafından tanzim edilmesi gerektiğinden, bu çeşit araziler hakkında uygulanmak üzere zaman zaman arazi kanunları çıkartılmıştır. İlk arazi kanunu da 761/1360 tarihinde Osmanlı hükümdarı I. Murat tarafından çıkarılmıştır.¹⁹⁴

Tanzimat dönemindeki arazi kanunnamesi çalışmaları sistematik olarak toprak hukuku esaslarını bir araya getirme çalışmalarının ikincisidir.¹⁹⁵ Nihayet 1331/1913 tarihli Arazi İntikal Kararnamesi yürürlükte iken geçersiz kılınp Cumhuriyet dönemine geçilmiştir.¹⁹⁶

Cumhuriyet döneminde araziler konusunda gelinen nokta bizler için önem arz ettiğinden günümüz İslam hukukçularının konuya bakışları bizler için yol gösterici olacaktır. Örneğin bu hukukçulardan biri olan Hayreddin Karaman arazilerin hukuki statüsüyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

“Cumhuriyet devrinde çıkarılan tapu, köy, çiftçiyi topraklandırma gibi kanunlar ile arazinin eski sahiplerine, üzerinde fiilen tasarrufta bulunanlara, belirli müddet içinde mülk sahibi sıfatıyla ekip biçenlere mülk olarak verilmiş ve mülkiyeti tescil edilmiştir. Ayrıca devlete ait bulunan ve amme işlerinde kullanılmayan arazi, çiftçilere satış yoluyla dağıtılmıştır. Bugün ülkemizde tapulu arazi, kimin adına tapulu ise onun tam mülküdür; satar, boş bırakır, kiraya verir, hibe eder, vakf eder, ölünce varisleri toprağı da diğer malları gibi paylaşırlar. Artık bu toprakları “mülkiyeti devlete ait, tasarruf hakkı şahısların olan” mîri arazi nev'i içinde mütalaa etmek mümkün değildir,¹⁹⁷

Yine Yunus Vehbi Yavuz'a göre de günümüzde Müslümanların ellerinde bulunan topraklar için vergi arazisi veya öşür arazisi diye bir mesele bahis konusu olamaz. Buna göre Müslümanların topraklarını öşür arazisi statüsünde mütalâa etmek gerekir. Yavuz'a göre bunun delili; bir Müslüman toprağını gayri

¹⁹⁴ Hamdi Döndüren, “*Arazi md.*”, Şamil İslam Ansiklopedisi, (yy), (ty), I,205.

¹⁹⁵ Aydın, *Arazi Kanunnamesi*, “DİA”, III, 346–347.

¹⁹⁶ Döndüren, I,205.

¹⁹⁷ Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978, s.144.

Müslimlerden birine satsa, gayr-i Müslim zekâtla mükellef olmayacağına göre haraca tabi olması gerekecektir. Bunun üzerine toprağın geçmişteki statüsüne değil, günümüzdeki statüsüne bakmak gerekir.¹⁹⁸

Buna karşılık, Ömer Nasuhî Bilmen mirî araziye, “vaktiyle Müslümanlar tarafından fethedilip bir kimsenin mülkiyetine geçirilmeksizin bütün Müslümanların yararına bırakılmış olan topraklardır” diye tanımlamakta ve “bunlar bütün halk adına devlete ait olup kullanma hakkı halka tapu ile verilmiştir. Bunların yalnız kullanma hakları belli kimselere aittir. Bu haklara sahip olanlar kiracı hükmündedir. Devlete verecekleri belli hisse ve vergiler de, icar bedeli hükmündedir. Bundan dolayı böyle bir arazinin ürününden öşür ve diğer bir nam altında zekât gerekmez. Çünkü öşür ile haraç veya öşür ile bu hükümde bulunan icar bedeli bir arazide toplanmaz. Türkiye’deki arazi genellikle bu kısımdandır.”¹⁹⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun, 13 Ekim 1994 tarihinde yaptığı toplantıda Türkiye’de halen halkın elinde bulunan tapulu ziraat arazisinin şahsi mülkü mü, yoksa mülkiyeti devlete tasarrufu tapu sahipleri şahıslara ait miri arazi mi sayıldığı ve bu arazilerden elde edilen mahsulden – Müslümanların devlete ödemekte oldukları arazi vergisi dışında- ayrıca öşür verilip verilmeyeceği hususunda yapılan müzakereler sonunda şu karara varılmıştır.

Günümüzde tarihteki anlam ve uygulama şekliyle miri ve haracî arazi kalmamış, kişinin elindeki tapulu arazisi, sahibinin tam mülkü, yani öşür arazisi olmuştur. Hanefilere göre de çiftçinin ekip biçtiği araziden elde ettiği mahsulün öşrünü vermesi gerekmektedir. Arazi vergisi ödense bile bu vergi öşrün yerini almaz. Çünkü öşür, topraktan elde edilen tarım ürünlerinin zekâtı olup zekât ise bir ibadettir. Kaldı ki günümüzde, büyük çiftlikler dışında, genel olarak araziden vergi alınmamakta, alınsa bile bu arazinin aslının öşri veya haracî olduğuna bakılmaksızın, hepsinden aynı usülle vergi alınmaktadır. “Vergisi verilen araziden öşür gerekmez,” denilmesi halinde, öşri arazi mahsulünden de öşür

¹⁹⁸ Yavuz, s.227.

¹⁹⁹ Bilmen, *Bİİ*, s.334.

gerekmeyecektir. Oysa hiçbir fakih, öşri arazinin vergisi verilirse, mahsulünden zekât gerekmeyeceğini söylememiştir. Sonuç olarak bugün ülkemiz toprakları öşür toprakları statüsüne dâhil olmuştur.²⁰⁰

1. Öşür'e Tabi Araziler

a. Öşür Kavramı

Sözlükte onda bir, ondalık anlamına gelen kelimenin, çok eskiye dayandığı, müsteşrikler tarafından, Asurluların altın veya ayn olarak aldıkları "ışru-u" adlı vergiden veya İbranice "ma'şer" denilen, tapınak yahut krallara verilen onda bir oranındaki verginin adından geldiği ileri sürülmektedir. Ayrıca İslam'dan önce Arap Yarımadasında mabetler için olan vergiler arasında yer aldığı, Hz. Peygamber'in güney (cenûbî) Arabistan'da cereyan eden hususların tesiriyle, bunun bir çeşit vergi olduğu ve onun ibadet ile bütün münasebetlerini ortadan kaldırdığı iddia edilir. Bu duruma göre öşür, İslâm'ın çıkışından önce de bazı toplumların vergi statüsünü ifade etmektedir. İslâm, zekât yükümlülüğünü getirirken, bazı arazi mahsullerinden alınacak zekât miktarını da belirlemiş ve buna "öşür" adını vermiştir. Öşür vergisi daha sonra, mülk arazinin bir çeşidine ad olmuş ve Müslümanların elindeki öşre tâbi araziye "öşür arazisi" denilmiştir.²⁰¹

Toprak ürünlerinden Osmanlı Devleti nam ve hesabına öşür veya âşâr adıyla alınan verginin, toprak ürünlerinin zekâtı olan öşürle bir ilgisi yoktur.²⁰²

Fıkıh literatüründe ise; öşür memurlarının, muhtelif miktarlarda tahsil ettiği vergiler, sadakalar anlamına gelmektedir. Bu amaçla alınan onda bir vergiye öşür dendiği gibi yirmide bir, kırkta bir vergiye de öşür denmektedir. Yani "on"dan maksat, öşre nispet edilen şeylerdir.²⁰³

²⁰⁰ Müzakerelerin tamamı ve muhalefet şerhleri için DİB. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 13.10.1994 ve 96 No'lu karara bakınız.

²⁰¹ Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku*, Türedav, İstanbul 1977, s. 105; Mehmet Erkal, *Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya 2007, sayı:9, s. 9.

²⁰² Erkal, "İHAD", s.9. Osmanlılardaki âşar vergisi toprak mahsullerinden beytülmal için aynen veya bedelen alınan vergidir. 17 Şubat 1925 yılında kaldırılmıştır, Erdoğan, s.35.

²⁰³ İbn Âbidin, IV,133; Erdoğan, s.464.

b. Öşre Tabi Arazilerin Çeşitleri

aa. Müslümanların ellerinde bulunan topraklar. Herhangi bir millet– gerek Arap olsun gerek acem olsun- yurtlarında kendi istekleriyle İslam dinini kabul ederlerse arazileri kendilerininindir. Bu arazi, öşür arazisi olarak kabul edilir.²⁰⁴ Medine, Taif, Yemen ve Bahreyn gibi.

bb. Savaş yoluyla elde edilen topraklar. Bu tür toprakların fethinden sonra devlet başkanı bu arazileri ganimet sayar ve beşte dördünü buraları fethedenlere dağıtır.

cc. Sahibi olmayan ve hiçbir kimse tarafından işlenmeyen ve devlet başkanı tarafından herhangi bir kimseye ikta edilen arazi. Bugünkü hazine arazileri buna benzemektedir.

dd. Herhangi bir Müslüman tarafından sulanarak ve işlenerek ihya edilen ölü topraklar.²⁰⁵

ee. Arabların malik olduğu araziler.

ff. Haraç arazi içerisinde, çevrili bulunan bostanın öşür suyu ile sulanmasıyla bostan, öşür toprağı statüsünü alır.

gg. Basra arazisi sahabenin icma'ı ile öşür toprağıdır.

hh. Mekke toprağı da yine kıyasa rağmen Hz. Peygamber haraç vergisi koymadığı için öşür toprağı olarak kabul edilmektedir.²⁰⁶

ii. Türkiye toprakları da yukarıda açıkladığımız Din İşleri Yüksek Kurulu kararı neticesine göre öşür toprağıdır.

c. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Hukuki Dayanakları

Ziraî ürünlerin zekâtı Kitap, Sünnet ve İcmâ' ile sabittir.²⁰⁷

aa. Kitap

İslam Hukukçuları, “Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz”²⁰⁸ ayetiyle “Çardaklı ve çardaksız bağları, hurma ağaçlarını, çeşitli

²⁰⁴ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrâhim b. Habib el-Ensârî el-Kûfi (182/798), *Kitabu'l-Harac* (Ter. Ali Özek), Akçağ Yayınları, İstanbul 1982, s.190.

²⁰⁵ Karadâvî, I,412.

²⁰⁶ Erkal, “İHAD”, s.23.

²⁰⁷ Kâsânî, II,53.

meyveleri olan bitkileri, zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunlardan her biri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yiyin. Hasat zamanı da hakkını verin,"²⁰⁹ ayetini öşürün farziyyetine delil göstermektedirler.²¹⁰ Tefsircilerin geneline göre burada zikredilen "hak" kavramından "öşür" veya "yarım öşür" anlaşılmaktadır. Miktarı belli olmamakla beraber ayet öşrü sabit kılmaktadır. Ayetteki "hak" kelimesi mücmel olup Hz. Peygamber (sav)'in "yağmurla sulananda öşür, zorluk ve kovayla sulananda yarım öşür vardır" beyanı ile müfesser'e dönüşmüştür. Yine, Allah (cc)'nın "zekâtı verin" sözündeki verilecek miktar da mücmeldir. Hz. Peygamber'in "iki yüz dirhemde beş dirhem (zekât var)" sözüyle açıklaması öşürde olduğu gibi bunu da müfessere dönüştürmüştür.²¹¹

Atâ'nın rivayetine göre, İbn Abbas, "Cenab-ı Hak bununla, yağmur suyuyla sulananlarda öşrü; dolap suyuyla sulananlarda ise, öşrünün yarısını murad ettiğini" söylemiştir.²¹²

bb. Sünnet

"Yağmur suyu veya kaynak suyuyla sulanan veya kendiliğinden sulu olan topraklardan elde edilen mahsulde onda bir, hayvanlar veya taşıma su ile sulanan topraklardan elde edilen mahsulde yirmide bir zekât vermek gerekir"²¹³ ve "Buğday ile hurmada beş veske (653kg.) ulaşana kadar zekât farz olmaz"²¹⁴ hadisleri bu konuda başta gelen delillerdendir. Beş vesk'in 653 kg.a tekabülü Hicaz ölçü sistemine göre dir.²¹⁵

Hadis, sulaması için masraf yapılmayarak kaldırılan mahsulden onda bir nisbetinde zekât verileceğini, para ödeyerek, hayvan kullanarak temin edilen su ile sulanan tarla ve bahçelerden elde edilen mahsullerden yirmide bir nisbetinde

²⁰⁸ 2.Bakara, 267.

²⁰⁹ 6.En'am, 141.

²¹⁰ Kâsânî, II,53.

²¹¹ Kâsânî, II,53-54.

²¹² Fahreddin er-Râzî (606/1209.) *Tefsir-i Kebîr* (Mefâtihu'l-Gayb) (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Çelik, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1989, X,216.

²¹³ Müslim, III,162,(H.No: 981); Ebû Dâvud, II,145,(H.No:1596); Nesâî, V,31; Tirmizî, I,429,(H.No:634); İbn Mâce, I,581,(H.No:1817-1818).

²¹⁴ Müslim, III,162,(H.No:980); Nesâî, III,30; Dârimî, I,385.

²¹⁵ Hayrettin Karaman, *Toprak Mülkiyeti ve Öşür*, Diyanet Dergisi, DİB Yayınları, Ankara 1976, XV, 84. 1 vesk icma ile 60 sa' yapmaktadır, İbn Rüşd, I,242. Geniş bilgi için bkz. Walter Hinz, *İslamda ölçü Sistemleri* (Çev: Acar Sevim), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.63.

zekât verileceğini açıkça belirtmektedir. Nevevî bu konuda ittifakın olduğunu beyan eder.²¹⁶

cc. İcma

Ümmet, toprak mahsullerinde genel olarak tam veya yarım öşrün vacip olduğunda icmâ etmişlerdir. Teferruatta bazı görüş farklılıkları varsa da bu ürünlerde tam veya yarım öşrün zekât olduğu ittifakla kabul edilmiştir.²¹⁷

Öşrün verilmesi, yukarıda da açıklandığı gibi nimete şükür, aciz kimseyi güç yetirecek konuma getirerek farzları yerine getirebilmesinde cesaretlendirmek, nefsi günahlardan temizlemek ve malı arındırmak için aklen ve dinen gereklidir.²¹⁸ Yani bir sosyal zarurettir, gerekliliktir.

d. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Vücup Sebebi ve Şartları

Öşrün vücup sebebi, topraktan ürün elde edilmesi ve bu ürünün gerçekte öşür için meydana gelmiş olmasıdır. Mesela, topraktan çıkan ürünü afet vurmuş olsa bundan dolayı o kişinin zekât vermesi gerekmez. Yine kişi tarlaya ürün ektiği zaman ürün alabilecek olsa, fakat buna rağmen tarlaya bir şey ekmese, bundan dolayı kendisine herhangi bir sorumluluk yüklenmez. Kısaca söylemek gerekirse öşrün farz olması için mutlaka topraktan ürün alınması gerekir.²¹⁹

Öşrün vücûb şartları ise ehliyet şartı ve mahalli şart olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ehliyet şartı mahsule tam manasıyla malik olmak ve Mâlikîlerin dışındaki fakihlere göre, toprağı eken kişinin Müslüman olmasıyla ortaya çıkar. Hanefîlere göre, toprağın öşür toprağı olması, tarım ürünlerinin zekâtı için mahalli şarttır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre toprağın haraç veya öşür toprağı olmasının bir önemi yoktur. Toprağı eken Müslüman ise onlara göre mahalli şart gerçekleşmiş olur.²²⁰

e. Öşür'e Tabi Arazilere Öngörülen Zekât Oranı

Yağmur sularıyla sulanan toprak ürünlerinden elde edilen mahsulde öşür, taşıma su ile veya havuz suyu ile sulanan topraklardan yani el emeğiyle sulanan

²¹⁶ Canan, VI,394.

²¹⁷ Kâsânî, II,54.

²¹⁸ Kâsânî, II,54.

²¹⁹ Zühaylî, III,306.

²²⁰ Erkal, "İHAD", s.13.

topraklardan elde edilen mahsulde yarım öşür zekât alınması gerektiği konusundaki hadisi daha önce zikretmiştik. Fakihler de bu konuda ittifak etmişlerdir ve bunun üzerinde yine icmâ' vaki olmuştur. Hadiste açıkça işaret edildiği gibi toprak ürünlerinin zekâtında verilecek oran araziye sulama tekniğine ve yapılan emeğe göre belirlenmektedir.²²¹

Eğer bir toprak senenin yarısında masrafla ve külfetle sulanır, diğer yarısında ise külfetsiz ve masrafsız sulanırsa bundan verilecek oran kırkta üçtür. Şayet yılın bir kısmında diğerinden daha çok masraf ve külfet varsa o zaman çoğunluğa itibar edilir. Diğerinin hükmüyse düşmüş olur.²²²

Bugün sulamada hayvanların yerini motor gücü, havuzların yerini ise barajlar almıştır. Eğer baraj suyu para karşılığında temin edilmişse ya da baraj suyunu getirmek için bir külfet varsa hüküm havuz suyu hükmü gibidir. Masrafsız ve külfetsiz temin edilmişse kendiliğinden sulanan toprak gibi kabul edilir ve öşür alınır.²²³

Hayvan ve havuz yardımı ile veya bunların yerinde kullanılan motor, baraj ve benzeri teknik vasıtalarla sulanan toprak mahsullerinden yirmide bir zekât alınmasının sebebi, bu gibi toprakların işletmesinde dışarıdan bir güç tatbik edilmesi sonucu yapılan masraf ve çekilen zahmettir. İslam dini, sarf edilen enerjiyi ve yapılan masrafları göz önünde bulundurarak, adilane bir hüküm koymuştur ki Müslümanlar mağdur olmasın.²²⁴

Bugün ülkemizde ve dünyanın dört bir yanında çiftçilik sadece sulamayla yapılmamaktadır. Sulamanın dışında ilaç, gübre, traktör masrafları ve işçi ücretleri de yapılan masraflara dâhil olmaktadır. Hanefilere göre, bu gibi yapılan masraf ve harcamalar zekâtan düşülmez. Zira Hz. Peygamber (sav) ekinlerden öşür verilmesini farz kılmıştır. Dolayısıyla öşür, ekinin tamamını kapsar. Hz. Peygamber (sav) ekinlerin zekâtını –masrafları göz önüne alarak- yarı yarıya hafiflettiği için ikinci defa hafifletme olmaz.²²⁵ Hanefî ulemasının

²²¹ Erkal, "İHAD", s.32.

²²² Zühaylî, III,314; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahati Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul (ty), IV,79.

²²³ Yavuz, s.150. Ülkemizde bazı bölgelerde baraj suyunun kullanılmasının karşılığında her saat için belli oranda para tahsil edilmektedir.

²²⁴ Yavuz, s.151.

²²⁵ Mavsîlî, I,166.

çoğuna göre hesaplamalar, ekin masrafları ve tohum çıkarılmaksızın yapılıdır.²²⁶ Yani işçi ücreti, hayvan nafakası, nehir kirası ve bekçi parası gibi şeyler çıkarılmadan hesap edilir.²²⁷

Karadâvî konuyla ilgili olarak şu görüşleri sarf eder: “Öyle görülüyor ki, Şari’ arazinin sulanmasındaki emek ve meşakkatin değişikliğine binaen mahsuldeki vacibin de değişik olmasına hükmetmiştir. Yani emek ve meşakkatlerin oranı farklı olduğundan vacip olan zekât oranları da değişik kabul edilmiştir. Tarım arazileri içerisinde en bariz farklılık budur. Diğer masrafların düşürülmesi hakkında bir nass varid olmamıştır. Ancak İslam şariatının ruhuna en uygun düşeni, mahsullerden masraf ve emek mukabili ayrılan miktardan zekâtın alınmamasıdır”.²²⁸

Bu ihtilafları gidermek üzere, Din İşleri Yüksek Kurulu 07.08.2001 tarihinde toplanmış ve "Günümüz şartlarına göre öşür oranları ve yapılan masrafların ziraî mahsulden düşürülmesi" konusunu müzakere etmiştir. Sonuç olarak;

1. Türkiye topraklarının mülk arazi olduğu, bu nedenle elde edilen ziraî mahsulden öşür verilmesinin gerektiği,

2. Tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsıllardan (gayr-i safi), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisap miktarına ulaşması halinde, tabii yollarla sulanan arazide 1/10, masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği, karara bağlanmıştır.

Hem Karadavî hem de Din İşleri Yüksek Kurulu kararının aynı noktada toplandığı görülmektedir. Özellikle günümüzde masrafları çok artan, gübresiz, masrafsız ürün vermeyen tarım arazileri sahiplerinin zekât verme veya zarar etme arasında bırakılmaması bu görüşlerin kabul edilmesinde büyük oranda etki etmiş olabilir.

²²⁶ Molla Hüsrev, s.122; Bilmen, *HİK*, IV,79.

²²⁷ İbn Âbidin, IV,140

²²⁸ Karadâvî, I,403.

Bu görüş çerçevesinde tarımsal ürünlerin zekâtının nasıl verileceğini bir örnek ile pekiştirelim:

Arazi Miktarı:	100 Dekar
Yıllık Buğday Üretimi:	28,000, TL
Su Masrafı:	1,000 TL
Tohum Masrafı:	1,000 TL
Traktör Masrafı (Tamirat):	1,000 TL
Akaryakıt Masrafı:	4,000 TL
İşçili Ücreti:	2,000 TL
Toplam Gider:	9,000 TL
Elde Net Kalan:	19,000 TL
Verilecek Oran %10:	1,900 TL

2. Haraca Tabi Araziler

a. Haraç Kavramı

Arapça “harc” kökünden gelen haraç sözlük anlamı itibarıyla “topraktan çıkan şey” anlamına gelir. Bu kelimenin Arapçaya Akkadcadan, Aramice’den veya Süryanice’nin aracılığıyla Grekçeden geçtiğine dair görüşler vardır. Talmut’ta “baş vergisi”, Pehlevicede “vergi”(özellikle araziden alınan) ve Aramice de yine “vergi” anlamlarına gelen söylenişleriyle birbirine yakın kelimelere rastlanmaktadır. İslam’ın gelişinden önce Arapça’da yer aldığı bilinen bu kelimeye toprak, bina, hayvan, köle gibi kaynakların; ürün, kira, ücret türü getirileri ve devlet gelirleri olmak üzere birbiriyle alakalı çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Genel olarak tebaa’nın mal varlığından alınan vergileri ifade eden haraç zaman içerisinde özellikle toprak vergisi için kullanılmıştır. Haraç kelimesi Kur’an’da “câize” veya “mükâfat” karşılığında ve bazı müfessirlere göre daha geniş bir kapsamla “vergi” anlamında kullanıyorsa da “toprak vergisi” olarak hiç geçmemektedir.²²⁹

²²⁹ Cengiz Kallek, *Haraç*, “DİA” Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1997, XVI,71.

b. Haraca Tabi Araziler ve Çeşitleri

Haraç arazileri, Müslümanlar tarafından fetih yoluyla ele geçirilen, fakat eski sahiplerine geri bırakılan, başka yerden getirilen gayr-i müslim halka mülk olarak verilen veya muayyen bir vergi karşılığında anlaşma yoluyla fethedilerek eski sahiplerine bırakılan arazilerdir. Vaktiyle Şam, Mısır arazisi haraç arazi olduğu gibi Sevam-ı Irak yani Basra hariç olmak üzere Bağdat ile Kufe,²³⁰ Suriye ve Halep torakları haraç topraklarıydı. Örneğin Suriye fethedildiği zaman toprağın statüsünün haracî olduğu ashop tarafından kabul edilmiştir.²³¹ Sevad da haraç arazi'dir. Sevad, Uzeyb'den Akabe-i Hulvan'a ve Als'den veya Selebiye'den Abadan'a kadar olan yerlerdir.²³²

Fakihler İslam'ın bu topraklar hakkındaki hükmünü, "Müslümanların tamamına vakıf olur" şeklinde ifade etmişlerdir. Toprak belirli bir haraca bağlanır. Her sene ondan haraç vergisi alınır ve vergisi arazinin verim gücüne göre takdir edilir. Bu haraç, arazisinin ücreti olur. Müslüman olsun, zimmet ehli olsun, haracını ödedikleri sürece arazi ellerinde kalır.²³³

Silah zoruyla ve anlaşmasız fethedilen topraklar. Haraç topraklarının büyük kısmını bu sınıf oluşturur.²³⁴

Sulh ve antlaşmayla fethedilen topraklar ise, mutabakata varılan ve belli bir haraç karşılığında eski sahiplerine iade edilen topraklardır.

Haraç toprağı iki kısımdır.²³⁵ Birincisi Harac-ı Mukâseme'dir. Devlet başkanı bu vergiyi, topraklarını fethettiği bölgenin halkına tekrar iade etmenin karşılığı olarak koymaktadır.²³⁶ Harac-ı Mukâseme mahsul ile orantılı olarak alınan vergidir. Arazi yılda iki defa bile mahsul verse, her mahsul verişinde bu haraç alınır.²³⁷ Bu vergiyi gayr-ı Müslimlerden araziyi kullanma veya işletme karşılığında alınan vergi diye de isimlendirebiliriz.

²³⁰ Bilmen, *HİK*, IV,73.

²³¹ Süleyman Ateş, *Toprak ve İslam*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1969, XVII, 209.

²³² Mavsîlî, IV,174.

²³³ Karadâvî, I,413-414.

²³⁴ Kallek, agm., XVI,72.

²³⁵ Kâsânî, II,62.

²³⁶ Kallek, agm., XVI,72.

²³⁷ Ateş, agm., s.,214; Karaman, agm., s.,81.

İkincisi Harac-ı vazife'dir. Bu Hz. Ömer'in Irak çiftçilerine tayin ettiği verginin karşılığıdır; sulanabilen her dönüme bir sa'²³⁸ buğday veya arpa alınır.²³⁹ Ekim veya hasat yapılmasa da söz konusu vergi tahsil edilir. Fethedilen topraklardan yalnızca Allah Teâlâ şereflendirdiği için Mekke şehri müstesnadır. Haraç gayr-ı Müslimlere mahsus olan bir vergi olduğu için Mekke şehri haraç toprağı statüsünden ayrı tutulmuştur.²⁴⁰

c. Haracın Hukuki Dayanakları

Haracın temel dayanağı, Hz. Ömer'in bu araziler ile ilgili uygulamalarına dayanmaktadır. Hz. Ömer'in fethedilmiş toprakları savaşçılar arasında dağıtmayıp muayyen bir vergi karşılığında ziraatı iyi bilen eski sahiplerine bırakmak suretiyle, hem tecrübesiz kişilerin mülkiyeti altında meydana gelecek verim düşüşünü engellemeyi, hem de Müslüman nüfus arasında adil bir gelir dağılımı sağlayarak kaynakların tahsisinde nesiller arasında bir denge kurmayı gözetten içtihadı daha sonraki uygulamalara dayanak oluşturmuştur.²⁴¹ Öte yandan halifenin fethedilen topraklara haraç koyma kararına sahabeden herhangi bir tepki gelmemesi bu konuda sükutî icma' meydana geldiği şeklinde değerlendirilmiştir.²⁴²

Hz. Ömer'in vermiş olduğu bu hükmün gerekçesinden Arapların tarımı iyi bilmedikleri anlaşılmaktadır. Zaten oşür verilecek olan ziraat mahsullerle ilgili hadislerde de sadece dört üründen bahsedilmiş olması Arabistan topraklarının ziraata elverişli olmadığını ve Arapların çiftçiliği iyi bilmediklerinin göstergesidir.

²³⁸ Sa'ın kaç kg'a denk geldiği konusunda zamandan zamana, bölgeden bölgeye farklı uygulamalar mevcuttur. Medinelilerin sistemine göre bir sa' 3.333 gr.dır. Geniş bilgi için bkz. Hinz, s.34-39. Bu hesaba göre altmış sa' bir vesk, bir veskte yaklaşık 200 kg.a gelmektedir. Ancak Karadâvi'nin tespitlerine göre beş vesk yaklaşık 653 kg.a gelmektedir, Karadâvi, I,379.

²³⁹ İbn Âbidin, IV,134.

²⁴⁰ Mavsîlî, IV,175.

²⁴¹ Kallek, agm., XVI,72.

²⁴² Kallek, agm., XVI,72.

d. Haracın İslam Nazarındaki Hukuki Durumu

Haracın mahiyeti dolayısıyla öşür ile bir olduğu, yani arazi üzerinden alınan bir çeşit zekât olduğu ileri sürülmüştür.²⁴³ Ancak bu görüş muteber değildir. Çünkü haracın bir vergi olduğunda ilim adamlarının görüş birliği vardır.²⁴⁴ Görüş ayrılığı haraç topraklarından zekât alınıp alınmayacağı konusundadır. Çünkü ayet ve hadislerde, toprak ürünlerinden zekât almak için toprağın belli bir statüde olması gerektiğiyle ilgili bir bilgi yoktur.²⁴⁵ Bundan dolayı, konu fukaha tarafından münakaşa edilmiş, bu topraklardan haraç vergisinin kalkacağı mı, yoksa hem haraç ve hem öşür mü verilmesi gerekeceği konusunda bazı önemli görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır.

aa. İbn Ebî Leyla ile İmam Şâfiî'nin görüşlerine göre eskiden haraç statüsünde bulunan bir toprağın sahibi İslam dinine girse yahut böyle bir toprak herhangi bir yolla Müslüman mülkiyetine geçse toprağın statüsünü değiştirmek mümkün olmadığına göre böyle topraktan hem öşür hem de haraç vergisi ödemek gerekir. Toprağın ilk sahibine göre başlangıçta arazi üzerine konulan öşür veya haraçtan birinin vacip olması toprağın sahibinin değişmesiyle sonradan ilave olunan diğer vergi çeşidinin ona ilave edilmesine engel değildir.²⁴⁶

bb. Hanefiler ise yukarıdaki görüşün aksi yönünde görüş belirtmişlerdir. Onlara göre fetihler döneminde toprağın bağlandığı vergi statüsü değişmez. Ebû Hanife ve taraftarları bu durumda öşürün vacip olmadığını savunmuşlardır. Ebû Ubeyd, el-Leys b. Sa'd, İbn Ebî Şeybe ve İkrime "Bir arazide haraçla öşürün birleştirilemeyeceği"²⁴⁷ görüşünü ortaya koymuşlardır. Hanefiler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen "Bir Müslüman'ın toprağında

²⁴³ Halil İnalçık, *İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi*, İslami İlimler Enstitüsü Dergisi, Ankara 1959, I,36.

²⁴⁴ Zühaylî, III,322;Yavuz, s.179.

²⁴⁵ Nihat Dalgın, *Zekât Hükümleri*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 16, Samsun 2003, s.55.

²⁴⁶ Serahsî, II,207; Şirâzî, I,157.

²⁴⁷ Ebû Cafer Ahmed b. Nasr el-Esedî el-Maliki Davudî, (402/1011), *el-emval*, Daru's-Selam, Kahire 2001, s.91; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ani (211/827), *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut 1972, III,201; Kâsânî, II,57

hem öşür hem de haraç toplanmaz” hadisine dayandırmaktadırlar.²⁴⁸ Onlara göre bu hadis iki verginin bir arada olmayacağını delilidir.

cc. İmam Malik ise böyle toprakların statüsünün sahibine bağlı olarak değişeceğini ve haraca değil, öşre tabi olacağını söylemiştir. Bunun gibi, sahibi Müslüman olursa yahut böyle bir toprak Müslüman tarafından satın alırsa yine bu topraktan haraç yerine öşür alınır.²⁴⁹

Çağdaş İslam hukukçusu Karadâvî, bu konuyla ilgili olarak; “Gerçek şu ki cumhurun delilleri sahih ve sarihtir. Delalet ve sübutuna diyecek yoktur. Hanefiler de bu delillere kâfi delillerle karşı çıkamamışlardır. Kendisine haracın vacip olması sebebiyle bir Müslümanın ekin ve meyve mahsulünü öşürden muaf saymak da akla yatkın bir şey değildir. Çünkü Allah Teâlâ “Sizin için yerden çıkardıklarımızdan verin” buyurmuş ve Nevevi de öşürle haraç bir arada toplanmaz hadisine zayıf demiştir ve bu konuda icma edilmiştir. Haraç toprağı Müslümanın elinde olsun, kâfirin elinde olsun arazinin ücreti olarak vacip olmuştur. Haraç ceza olsaydı Müslümana vacip olmazdı. Haraç, arazinin ücreti, öşür ise ekinin ücretidir. Aralarında hiçbir çelişki yoktur”²⁵⁰ diyerek ikisinin bir arada olabileceğine karar vermiştir.

Haraç vergisi ile öşür hakkındaki görüşleri zikrettikten sonra şu değerlendirmede bulunmamız mümkündür. İmam Malik’in görüşünde ve Din İşleri Yüksek Kurulunun kararında zikrettiğimiz gibi Müslüman’ın elinde bulunan arazilerden haraç adı altında vergi almak doğru bir şey değildir. Çünkü o arazi artık Müslüman’ın mülkü olmuştur. Haraç’ta gayrimüslimler üzerine konan bir vergi olduğuna göre Müslüman’ın arazisinden haraç vergisi almaya gerek yoktur. Ancak devlet isterse almış olduğu diğer vergiler gibi arazi vergisini almaya yetkilidir. Bu vergi ise öşür alınmasına engel değildir.

e. Haraca Tabi Araziden Alınan Vergilerle İlgili Genel Hükümler

aa. Araziye konan haraç vergisi arazinin alanına göre ise kamerî seneye göre, çıkacak olan hububata konulursa haraç vergisi güneş yılına göre alınır.²⁵¹

²⁴⁸ Serahsî, II,208.

²⁴⁹ Yavuz, s.185.

²⁵⁰ Karadâvî, I,421-423.

²⁵¹ Mâverdî, s.283.

bb. Haraç yerinin sahibi haraç vergisini ödemedi, elde ettiği mahsulün gelirini harcarsa yer sahibine harcadığı miktar helal değildir.

cc. Hükümet haraç için elde edilen mahsulü tutsak edebilir.²⁵²

dd. Haraca tabi arazinin vergisi toprak ekilirse alınır, ekilmezse alınmaz. Ebû Hanife'ye göre bir kimsenin imkânı olduğu halde böyle bir araziye ekmemesi, haraç vergisini ödemesine engel olmaz.²⁵³

ee. Haraç arazisi bir yıl dinlendirilip bir yıl ekiliyorsa, vergi ilk defa konulurken bu duruma dikkat edilir. Bir yıl haracın yarısı diğer yıl yarısı alınır.²⁵⁴

ff. Haraç toprağı harac-ı vazife statüsünde olduğu takdirde Zahiru'r-Rivaye'ye göre yer sahibinin ölmesiyle böyle yerin haraç vergisi ortadan kalkar.

gg. Haraç arazisinden iki misli ürün elde edilirse verilecek olan haraç miktarı tam olarak ödenir.²⁵⁵

hh. Mahsul, hasat zamanından önce afet sebebiyle yok olursa mal sahibi haraç vergisini ödemez. Fakat mahsulün hasat zamanından sonra helak olması haraç vergisine engel değildir.²⁵⁶

ii. Haraç statüsüne sahip olan araziye evler ve dükkânlar inşa edilirse haraç yine alınır. Ebû Hanife'ye göre ziraatçılık ve meyvecilik yapılırsa haraç alınır yoksa alınmaz.²⁵⁷

jj. Haraç arazi başkası tarafından gasp edilmişse haraç vergisini gasp edenin ödemesi gerekir.²⁵⁸

kk. Arazi sahibiyle haraç memuru, arazinin haraç veya öşür arazisi olduğunda ihtilaf ederse arazi sahibinin iddiası kabul edilir. Arazi sahibi zan altındaysa yemin ettirilir. Bu ihtilaflar kolayca çözülemiyorsa devletin arşivine bakılır. Kayıtlar doğruysa onlara itibar edilir. Kayıtlar yoksa veya şüphe

²⁵² İbn Âbidin, IV,147.

²⁵³ İbn Âbidin, IV,148.

²⁵⁴ Mâverdî, s.285.

²⁵⁵ Mavsîlî, IV,176.

²⁵⁶ İbn Âbidin, IV,149.

²⁵⁷ Mâverdî, s.286.

²⁵⁸ İbn Âbidin, IV,150.

taşıyorsa, arazinin komşularına göre durumu tayin ve tespit edilir, ona göre işlem yapılır.²⁵⁹

Haraca tabi olan araziden alınan vergiler beytülmal namına²⁶⁰ onda birden yarısına kadar devlet başkanının arazinin verim gücüne göre takdir etmesiyle,²⁶¹ devletin giderlerini karşılamak için ve yol, hastane, köprü gibi halkın menfaatine olan, halkın yararı için harcamaların giderilmesi adına gayrimüslimlerden alınır. İlk devirlerde Müslümanlardan da alınmış olunmasına karşılık, günümüzde haraç vergisi haraç adı altında yalnızca gayrimüslimlerden alınır. Yine de İslam devletleri de isterlerse büyük çiftlik sahiplerinden vergi alırlar, ancak bunu haraç vergisiyle birbirine karıştırmamak lazımdır.

f. Arazinin Öşre veya Haraca Tabi Olmasında Esas Alınan Kriterler

Cumhura göre bir toprağın haraca tabi olmasında; devletin fethettiği ve hak sahipleri arasında bölüştürülmeyen topraklardan olması, İslam ordularından korkmaları sebebiyle terk edilen topraklardan olması ve sahipleriyle belli bir vergi karşılığında bırakılması gibi şartlar mevcuttur.

Hanefiler'e göre toprağın haraca tabi olması için öncelikle arazinin gayrimüslimlere ait olması gerekir. Bundan sonra devletin zorla fethettiği ve eski sahiplerine bırakması gelir.²⁶² İmam Muhammed'e göre ise ihya edilen toprağın (**ihyâ'u'l-mevât**) bulunduğu mevki dikkate alınır.²⁶³ Müslümanların malik oldukları araziler ise nerede olursa olsun öşür arazi statüsüne dâhil olmaktadır.

²⁵⁹ Mâverdî, s.286-287.

²⁶⁰ Bilmen, *HİK*, IV,82-83.

²⁶¹ İnalçık, agm., s.38.

²⁶² Kâsânî, II,57.

²⁶³ Mavsili, IV,175. Ayrıca Ebu Yusuf'a göre de Müslüman'ın maliki olduğu ölü arazi öşür arazisine yakın ise öşür toprağı statüsünü alır, Erdoğan, s.30.

B. ÖŞÜR'E TABİ ZİRAİ ÜRÜNLER VE ÖNGÖRÜLEN ZEKÂT

1. Zekâta Tabi Olan Tarım Ürünleri

Öşür araziler Müslümanların malik oldukları arazilerdir. Ziraî ürünlerin zekâtı Kitap, Sünnet ve icma ile sabit olduğuna göre, acaba hangi toprak ürünleri zekâta tabidir? Bunların belirlenmesinde İslam âlimleri arasında önemli görüş farklılıkları bulunmaktadır.

İbn Ömer ve seleften bir gruba göre, zekât sadece nassla belirtilen dört çeşit üründe vaciptir. Bunlar tahıllardan buğday ve arpa, meyvelerden de hurma ve kuru üzümdür.²⁶⁴ Hasan-ı Basrî ile Şa'bi'ye göre de toprak mahsullerinden yalnız haklarında nass bulunanlar zekâta tabidir. Hadis-i şeriflerde belirtilmeyen toprak mahsulleri ile meyvelerden zekât alınmaz. Bunlar; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür. Şevkânî de bu görüşü benimsemiştir.²⁶⁵

Hanefî mezhebine göre ziraî ürünlerden zekât alınmasında tarımsal ürünün öşür'e tabi araziden elde edilmiş olması, ürün elde etmedeki maksadın sadece ürün elde etme değil aynı zamanda büyüme gibi maksatların bulunması ve arazinin değerinin değil, ürünün miktarının dikkate alınması gibi şartlar bulunmaktadır.²⁶⁶ Bununla birlikte Ebû Hanife'ye göre topraktan elde edilen bütün ürünlerde öşür vaciptir ve nisap şartı da yoktur.²⁶⁷ İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir sene ilaçlanmadan kalabilen ürünler zekâta tabi olur.²⁶⁸

Mâlikî mezhebine göre topraktan elde edilen ürünün hububat cinsi ürün olması, saklanabilen ürün olması²⁶⁹ ve çıkan ürünün nisap miktarına ulaşacak kadar olması gerekir.²⁷⁰ Şâfiîlere göre topraktan çıkan ürünün insanlar tarafından ekilen ve saklanabilen bir ürün olması, arazinin belli bir kişinin mülkiyetinde olması ve çıkan ürünün 653 kg.lık nisap miktarına ulaşması gerekir.²⁷¹

²⁶⁴ Karadâvî, I,357.

²⁶⁵ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût 1977/1981, I,349.

²⁶⁶ Zühaylî, III,306-307; Bilmen, *HİK*, IV,79.

²⁶⁷ Kâsânî, II,52-59; Merginânî, I,132; Mavsılî, I,165.

²⁶⁸ İbn Hümâm, II,248.

²⁶⁹ Karadâvî, I,358.

²⁷⁰ İbn Rüşd, I, 243.

²⁷¹ Şirazî, I,156.

Hanbelîlere göre ise topraktan çıkan ürünün saklanılabilen cinsten olması, ölçülebilir cinsten olması, Malîkî ve Şâfîîlerde olduğu gibi nisap miktarına ulaşacak miktarda olması ve nisap miktarına ulaşan ürünün ulaştığı anda malın hür ve Müslüman kişinin mülkiyetinde olmaları gibi şartlar aranmaktadır.²⁷² İbn Hazm'ın dışındaki Zahirî fakihlerine göre ise hiçbir mahsul ayrımı yapılmadan bütün ürünler oşür'e tabidir.²⁷³

a. Tahıllar

Allah Teâlâ'nın "Hasat zamanı ürününüzün hakkını verin" ayeti tahıllarda zekâtın farz olduğunu, Allah Resulünün "Buğday ile hurmada beş veske (653kg.) ulaşana kadar zekât farz olmaz"²⁷⁴ hadisi ise tahılların zekâtının nisabının beş vesk dolayısıyla Hicaz ölçü sistemine göre 653 kg olduğunu ve bu miktara ulaşmayan tahılların zekâttan muaf olduğunu delilidir.

Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre mahsullerin hepsinin zekâta tabi olduğunu zikretmiştik. Diğer fakihler ise tahıl (hububat)'ın hangi ürünleri kapsadığı konusunda birbirlerinden farklı düşünmüşlerdir. Mâlikîlere göre; buğday, sült²⁷⁵, çavdar, mısır, ales,²⁷⁶ darı ve pirinçtir.²⁷⁷ Şâfîîlere göre; buğday, arpa, pirinç, mercimek, bakla, mısır, hurtman²⁷⁸ ve karaburçaktır.²⁷⁹ Hanbelîlere göre ise; buğday, arpa, sült, mısır, kıtnıyat,²⁸⁰ bakla, nohut, mercimek, fiy, acıbakla, darı, pirinç, burçak ve alestir.²⁸¹

Bu zikrettiğimiz mahsullerden en az bir tanesine sahip olan bir şahıs nisap miktarı kadar ürün elde etmişse ve şayet masraf yapmadan ürüne sahip olmuşsa oşür, emek harcayarak ve masraf yaparak ürünü elde etmişse masrafları çıkardıktan sonra nisap miktarı ürüne sahipse bu arta kalan üründen oşür vermek durumundadır.

²⁷² İbn Kudâme, II,690-695.

²⁷³ Aydın vd., s.78.

²⁷⁴ Müslim, III,162,(H.No:980); Nesâî, III,30; Dârimî, I,385.

²⁷⁵ Kabuğu olmayan bir arpa türü.

²⁷⁶ Bir kabukta iki dane bulunan buğday türü.

²⁷⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Maliki Haraşi (1101/1689), *el-Haraşi ala Muhtasari Seyyidi Halil*, Matbaatu Bulak, Mısır 1299, II,194-198.

²⁷⁸ Buğday ile arpa arasında bir yiyecek maddesi.

²⁷⁹ Şirazî, I,156; Karaburçak hayvan yemi ve gübre olarak kullanılan bir tür.

²⁸⁰ Ateşte pişen bakla.

²⁸¹ İbn Kudâme, II,690.

b. Meyveler

Hasan-ı Basri ve Şa'bi'ye göre yalnızca haklarında nass bulunan toprak mahsullerinin zekâta tabi olduğunu belirtmiştik. Onlara göre bunların dışındaki ürünler zekâta tabi değildir. İbn Ebi Leyla ve Şevkanî da bu görüştedir.²⁸²

İmam Mâlik'e göre bir sene muhafaza edilebilen ürünler zekâta tabidir. Meyveler bir sene kalabiliyorsa zekâta tabi olur bir sene kalamıyorsa zekâta tabi olmaz. Ona göre elma, nar, incir gibi meyveler zekât dışındadır. Yalnızca hurma ve üzümün zekât verilir.²⁸³ İmam Şâfiî'ye göre insanlarca yiyecek maddesi olarak kabul edilen ve saklanabilen maddeler zekâta tabi olduğuna göre meyvelerden yalnızca kuru hurma ve kuru üzümün zekât alınır.²⁸⁴ İmam Ebû Hanife'ye göre ise bütün meyveler zekâta tabidir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir sene ilaçlanmadan kalabilen ürünler zekâta tabi olur.²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel ise ölçülebilir ve saklanabilen kuru hurma, kuru üzüm, badem, fıstık, fındık, incir, kayısı ve dut gibi bütün meyvelerden zekât vermenin gerekli olduğu görüşündedir. Erik, elma, armut gibi ölçülebilir meyvelerden zekât verilir.²⁸⁶

Sonuç olarak Ebû Hanife dışında meyveleri zekâta tabi tutan fakihin bulunmadığı görülmektedir. Ebû Hanife, bir yılda iki defa ürün veren toprakları göz önünde tutarak bu kararı almıştır. O, Allah Teâlâ'nın "Hasat zamanı mahsulün hakkını verin" ayetini göz önünde tutarak her mahsulden zekât vermenin zorunlu olduğu görüşündedir.

c. Sebzeler

Ebû Hanife dışındaki fakihlere göre tahıllarda olduğu gibi sebzelerden de zekât verme zorunluluğu bulunmamaktadır. Âlimler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in "Sebzelerde zekât yoktur"²⁸⁷ hadisine dayandırmaktadırlar.

²⁸² Serahsî, III,4.

²⁸³ Zühaylî, III,309; Erkal, İHAD, s.,31.

²⁸⁴ Yavuz, s.,153; Zühaylî, III,309.

²⁸⁵ İbn Hümâm, II,248.

²⁸⁶ Zühaylî, III,310.

²⁸⁷ Tirmizî, I,428,(H.No:633).

Hanbelîler ise yalnızca saklanabilen ve turp gibi dayanabilen sebzelere zekâtı vacip görürler.²⁸⁸

Sebzelerde zekâtın olmayacağı şeklinde Hz. Peygamberden rivayet edilen hadisin senedinin zayıf olduğu ve delil olmaya elverişli olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü bu Kur'an'ın umumi lafzı olan "Hasat günü ürünün hakkını verin" ayetine de ters düşmektedir. Hatta Tirmizî bunu rivayet etmiş ve hadisin isnadının zayıf olduğunu Hz. Peygamberden bu konuda gelen sahih bir hadisin olmadığını ifade etmiştir.²⁸⁹ Hadisin sahih olduğu farz edilse bile Hanefî âlimlerin nazarında bu hadisin manası ancak şöyle olabilir: "Yaş sebzelerde zekât memurlarının topladığı herhangi bir zekât yoktur. Çünkü sahipleri kendi başlarına öderler".²⁹⁰ Bundan maksat, sebzelerin dururken bozulacağı, zekât memurlarının yanında veya zekât memurlarının geçtikleri ovada onları verecek fakirlerin bulunmaması ve sebzelerin ellerinde kalıp çürüyeceği ve bunun sonucunda zekâttaki asıl gayenin ortadan kalkacağı düşüncesidir.²⁹¹

d. Hurma

Allah Teâlâ "Çardaklı ve çardaksız bağları, hurma ağaçlarını, çeşitli meyveleri olan bitkileri, zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunlardan her biri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yiyin. Hasat zamanı da hakkını verin"²⁹² buyurmuş ve Allah Resulünün "Beş ölçeğe ulaşan hurmadan zekât verin veya beş vesk'ten az miktarda olan hurmada zekât yoktur"²⁹³ sözü sabit olduğundan beş vesk miktarına yani 653kg.lık nisap miktarına ulaşan hurmada zekât verileceği konusunda İslam âlimleri görüş birliğindedirler.²⁹⁴

e. Zeytin

Daha önce zikrettiğimiz açıklamalara göre zeytinin zekâta tabi olduğunu kabul eden fakihlere göre zeytinde zenginlik ölçüsü yani nisap miktarı beş vesk

²⁸⁸ Zühaylî, III,309-311.

²⁸⁹ Karadâvî, I,366; Tirmizî, I,429.

²⁹⁰ Kâsânî, II,59; Karadâvî, I,366.

²⁹¹ İbn Âbidin, IV,118.

²⁹² 6.En'am, 141.

²⁹³ Müslim, III,162,(H.No:980); Nesâî, III,30; Dârimî, I,385.

²⁹⁴ Mavsîlî, I,165; Merginânî, I,132-134; Şirazî, I,156; İbn Kudâme, II, 691; İbn Rüşd, I,244; Sehnûn, II,103.

yani 653 kg.dır. Şu kadarı da var ki zeytinin zekâtı konusunda ilim adamları farklı kanaatlere sahiptirler. Bazı âlimler zeytinden zekât verilmez görüşüne sahipken ilim adamlarının büyük çoğunluğuna göre zeytinden de zekât vermek gerekir.²⁹⁵

İmam-ı Nevevî zeytinin zekâtı hakkında “Bizim mezhebimizdeki sağlam olan görüş zeytinin zekâta tabi olmadığı yönündedir” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Hasan b. Salih, İbn Ebi Leyla ve Süfyan-ı Sevri de zeytinin zekâttan muaf olduğu kanaatindedirler.²⁹⁶ Sevrî’den bu konuda iki rivayet vardır. Diğer rivayete göre ise, ister yemeklik olsun ister yağlık olsun zeytinin her cinsinden onda bir oranında zekât vermek gerekir.²⁹⁷

Hz. Ömer ve İbn Abbas zeytinden zekât almışlardır. Hz. Ömer, beş vesk miktarından on müdd’e karşılık bir müdd olarak zekât almıştır. İbn Ebî Leyla ve Süfyan-ı Sevri dışındaki Irak âlimlerine göre de toprağın sulanma şekline göre zeytini zekâta tabi tutmuşlardır. Emek ve masraf karşılığı sulanan toprakta yetişen zeytin ağacının meyvesinden yarım öşür, kendiliğinden, emek veya masrafsız olarak sulanan zeytin ağacının meyvesinden öşür verilmesi yönünde görüş belirtmişlerdir.²⁹⁸

Ebû Hanife’ye göre ister az olsun ister çok olsun, ister tartılabilen, ister ölçülebilir olsun, sahibine gelir sağlayan toprağın yetiştirdiği bütün tarımsal üründen zekât vermek gerekir. Bu görüşü daha önce ayrıntılı bir şekilde zikretmiştik.²⁹⁹

İmam Şâfî’ye göre bir tarımsal üründen zekât vermek için mahsulün ziraatta kullanılıyor ve uzun süre saklanıyor olması gerekir.³⁰⁰ İmam Şâfî’nin koyduğu bu şarta göre zeytinde uzun süre saklanabilen tarımsal ürün olduğu için nisap miktarına ulaştığı takdirde zeytinden yetiştirildiği şartlara bakılarak (1/10 veya 1/20 oranında) tam veya yarım öşür zekât vermek gerekir.³⁰¹

²⁹⁵ Yavuz, s.155.

²⁹⁶ Seyyid Sâbık, I,296.

²⁹⁷ İbn Kudâme, II,713.

²⁹⁸ Yavuz, s.155-156. Müdd: Iraklılara göre 260 dirhemlik bir kap, Hicazlılara göre ritilin üçte biri kadardır. Müdd sa’ın dörtte birine eşittir, Erdoğan, s.412.

²⁹⁹ Serahsî, II,208.

³⁰⁰ Zühaylî, III,307.

³⁰¹ Yavuz, s.158.

İmam Malik Hz. Ömer'in "Zeytinden öşür vermek gerekir" sözüne dayanarak öşür verilecek tarımsal ürünler arasında zeytini de zikretmiştir.³⁰² İmam Malik zeytinden öşür verilmesi gerektiğini ifade etmekle beraber Ebû Hanife'den farklı olarak öşür mallarında üzerinden bir yıllık zaman geçmesini veya tarımsal ürün satılmışsa parasının üzerinden bir yıllık zaman geçmesi şartını ileri sürer.³⁰³

Ahmet b. Hanbel'e göre zeytin ister yemeklik olsun, ister kendinden yağ elde edilsin nisap miktarına ulaşırsa zekât vermek gerekir. Yemeklik zeytinin zekâtı tane olarak verilir, zeytinyağı beş vesk miktarına ulaşırsa ondan da onda bir oranında zekât verilir. İmam Zührî de zeytinin zekâtı konusunda Ahmet b. Hanbel ile aynı görüşe sahiptir. Ancak o zeytinlerin hepsinin yağlık zeytin olarak mütalaa edilip zekâtının zeytinyağından saf olarak ödenmesi yönünde görüş belirtmiştir.³⁰⁴

Allah Teâlâ "Çardaklı ve çardaksız bağları, hurma ağaçlarını, çeşitli meyveleri olan bitkileri, zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunlardan her biri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yiysin. Hasat zamanı da hakkını verin,"³⁰⁵ buyurmasına rağmen bazı ilim adamlarının zeytini zekâttan muaf tutmuş olmaları ancak şu şekilde açıklanabilir: Müçtehitler bir konu hakkında hüküm verirlerken yaşadıkları devrin ve bölgelerin iklimlerine göre, örf ve adetlerine göre ve hayat şartlarına göre hüküm vermişlerdir. İlim adamları zekât verilecek mallar hakkında kendilerine sorulan sorulara o bölgede yetiştirilen ürünleri göz önünde bulundurarak hüküm vermişlerdir. Bundan dolayı da birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

Zeytinin zekâtı konusunda zeytinin tanesinden ve yağlık zeytinin yağından zekât verilir anlayışına sahip olan farklı görüşler de mevcuttur. Zeytinin yağından mı yoksa tanesinden mi zekât verilmelidir, sorusuna Ebû Hanife tanesinden zekâtın verilmesini gerekli görür. Çünkü Allah Teâlâ "Hasat günü ürünün hakkını verin." buyurmuştur. Mahsulde tane olarak hasat edildiğine

³⁰² Zühaylî, III,309.

³⁰³ Sehnûn, II,103.

³⁰⁴ İbn Kudâme, II,713.

³⁰⁵ 6.En'am, 141.

göre zeytini tane olarak vermeliyiz. Fakat zeytinin bir kısmından zekâti verilmeden yağ elde edilmişse yağın zekâtını ayrı, tanenin zekâtını da bir değer taşıyorsa ayrı olarak verilmelidir.³⁰⁶

Günümüzde insanlar kendi başlarına zeytinyağı yapamamakta, bu iş fabrikalarda gerçekleştirilmektedir. Çiftçi zeytinini fabrikaya sattığı anda öşrünü vermek durumundadır. Fabrika sahibi de zeytinyağından elde ettiği gelirden zekâtını vermek durumundadır.

f. Koza, İncir, Tütün, vb. Ürünler

Günümüzde hakkında nass bulunmayan koza, incir, tütün, haşhaş, badem gibi ölçülemez ancak sahibine büyük oranda kar ve gelir sağlayan mallar da vardır. Bu gibi mallar da az sonra açıklayacağımız üzere balın nisabına göre zekâta tabidirler. Ebû Yusuf'un içtihadına göre bu gibi mallardan zekât alınabilmesi için yapılan masrafların üründen çıkarıldıktan sonra kalan ürünün nisap miktarına erişmesi kaydıyla onda bir oranında zekât alınır.³⁰⁷

g. Diğer mahsuller

Yukarıda zikrettiklerimiz dışında Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine göre diğer bazı ürünlerde de zekât vermek gerekir. Bunlar; Mâlikî mezhebine göre, susam, kırtım³⁰⁸ ve kırmızı turptur. Onlara göre beyaz turptan zekât vermek gerekmez.³⁰⁹ Şâfiîlere göre; çemen otu, haşhaş ve susam zekâta tabidir.³¹⁰ Hanbelîlere göre ise; bütün baklagillerin tohumlarından, bütün hoş kokulu bitkilerin tohumlarından, bir tere otu çeşidi olan kişinç otu, kimyon, kravya otu, çörek otu tohumundan, razyanç (şemar, anason, kamış tohumu), hardal, keten tohumu, pamuk, kabak, eşek baklası tohumu, patlıcan, marul ve havuç tohumundan, reşat, turp ve safran tohumundan da zekât vermek gerekir.³¹¹

³⁰⁶ Yavuz, s.160-161.

³⁰⁷ Yavuz, s.168-169.

³⁰⁸ Safran tohumu

³⁰⁹ Haraşî, II,194-198.

³¹⁰ Şirazî, I,156.

³¹¹ İbn Kudâme, II,690.

h. Bal

Bal, Allah'ın insanlara bahsettiği, onda lezzet ve şifa yarattığı hoş nimetlerdendir. Onun için Kitabı'nda özellikle baldan bahseden “Nahl”(bal arısı) isminde sûre de nazil etmiştir.³¹² Yerden çıkarılan ürünlerde zekâtın vacip olduğunu gördük. Acaba balda durum nasıldır? Zekât verilmeli midir yoksa verilmemeli midir? Delilleri nelerdir?

Arının haraç toprağındaki çiçeklerden bal yapmaması şartıyla Ebû Hanife ve taraftarlarına göre baldan zekât vermek vaciptir.³¹³ Ebû Hanife'ye göre haraç ve öşür bir arada olamayacağı için ve haraç arazisinin haracı verileceğinden arının bal yaptığı arazinin öşür arazisi olması gerekir. Ancak dağda ve sahrada olursa araziye bakılmaz ve çıkan baldan öşür verilmesi gerekir.³¹⁴ Ahmed b. Hanbel'e göre de balda zekât vaciptir. Kendisine sorulan “balda zekât var mıdır”? sorusuna “Evet vardır, çünkü Hz. Ömer ondan zekât almıştı” diye cevap vermiştir.³¹⁵

Bunların yanı sıra İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Ömer b. Abdulaziz, Zühri, Süleyman b. Musa, Evzaî ve İmam İshak'tan da balda öşürün vacip olduğuyla ilgili rivayetler vardır. Âli Beyt'ten Nasır da fey ve ganimet malına kıyas ederek baldan zekât vermek gerektiğini, ancak verilecek miktarın öşür değil, humus olması gerektiğini ileri sürmüştür.³¹⁶ İmam Şâfiî'de diğer bir kavlinde balda zekâtın olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Karadâvî'ye göre de balda zekât vermek vaciptir. Çünkü bal da bir maldır. Allah Teâlâ'nın “Onların mallarından sadaka al” ayeti balı da kapsar. Bununla birlikte ona göre bal, ekin ve meyvelere benzemektedir. O da bu ürünlere kıyas ederek balda zekâtı vacip görmüştür.³¹⁸

Balda zekâtın olduğunu savunanlar nass ve rivayetlerle, nazar ve istidlallere dayanmışlardır.³¹⁹ İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre, Allah

³¹² Karadâvî, I,426.

³¹³ Mavsîlî, I,149; Serahsî, III,15.

³¹⁴ İbn Hümâm, II,253.

³¹⁵ İbn Kudâme, II,713; Ebû Dâvud, II,146,(H.No:1600).

³¹⁶ Serahsî, III,15; Meydânî, I,147; Yavuz, s.162.

³¹⁷ Vecdi Akyüz, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.446.

³¹⁸ Karadâvî, I,431.

³¹⁹ Karadâvî, I,427.

Resulü şöyle buyurmuştur: “Balda her on zıkkı³²⁰ için bir zıkkı zekât vardır. İlim adamlarının çoğu bu hadise dayanarak balda zekâtın olduğuna hükmetmişlerdir.³²¹

Rivayetler, nazar, istidlal ve kıyas yönünden de desteklenmektedir. Çünkü bal çiçeklerin özünden üretilmektedir. Ayrıca hem ölçülebilen hem de saklanabilen bir maddedir. Onun için buğday ve hurmada olduğu gibi zekâtı vaciptir. Emeği de ekin ve meyvelerinkinden daha azdır.³²²

İmam Mâlik, Şâfiî, İbn Ebî Leyla, Hasan b. Ebî Salih ve İbnü'l-Münzir gibi müçtehitler balda zekâtın vacip olmadığını ileri sürerek düşüncelerini iki delile dayandırmışlardır. Bunlar; balda zekâtın vacip olduğunu ifade eden sabit bir haber ve icma'nın bulunmaması, bir de bal sıvı bir madde olup süte benzemesinden ve sütte de icma ile zekât olmadığı görüşünden yola çıkarak bala zekâtın düşmediği sonucuna varmışlardır.³²³

Bu iki görüşü birleştirmeye çalışan Ebû Ubeyd'e göre, bir bağlayıcılık olmamasına rağmen bal zekâta tabi olmalıdır. Zekât ödenmesi teşvik edilmeli, farz telakki edilmeksizin emredilmeli, ödenmemesinin kötülüklerinden bahsedilmelidir. Balın zekâtını ödememek dini açıdan doğru değildir. Bal sahibi zekâtını getirirse idare bunu kabul etmelidir. Ancak balın zekâtı verilmediğinde, diğer malların zekâtları verilmediği takdirde açılan savaşlar açılmaz.³²⁴

aa. Zekâta Tabi Balın Nisap Miktarı

Balın zekâtı konusunda olduğu gibi, nisabı konusunda da farklı görüşler vardır.

Ebû Hanife'ye göre bal az olsun çok olsun çıktığında ondan zekât vermek gerekir.³²⁵ Balın zekâtı verilmeli diyen ilim adamlarından Ebû Hanife dışındakilerden nisabı şart koşmayan yoktur. Fakat nisap konusunda farklı görüşler vardır.³²⁶ Ebû Yusuf'a göre öşrün aslında olduğu gibi, arpa gibi değeri en düşük şekilde ölçülebilen şeylerden beş vesk kıymetinde olması gerekir. Bal

³²⁰ İçerisine sıvı konulan deriden yapılmış kap.

³²¹ Tirmizî, I,424,(H.No:625); Ebû Dâvud, II,146,(H.No:1600).

³²² Karadâvî, I,429.

³²³ Yavuz, s.161; Akyüz, s.446; İbn Kudâme, II,713.

³²⁴ Akyüz, s.447; Karadâvî, I,430-431; Zühaylî, III,312.

³²⁵ Mavsîlî, I,148; İbn Hümâm, II,253.

³²⁶ Yavuz, s.163.

bu miktara ulaşırsa zekât vacip olur, ulaşmazsa olmaz. Bir diğer rivayetinde ise nisabın on rıtıl³²⁷ olduğunu ifade etmiştir.³²⁸ İmam Muhammed ise nisap hakkında değişik miktarlar söylemiştir. Beş fark veya farak, beş man, beş kırba³²⁹ gibi miktarları zikretmiştir.³³⁰ Ahmed b. Hanbel nisabın on farak olması gerektiğini söylemiştir. Zühri de bu görüştedir.³³¹

Karadâvi ise konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Benim tercihime göre nisap beş veskle (653 kg) takdir edilmelidir. Bu da âlâ ya da adisinden değil, veskle ölçülebilen şeylerin orta değerinden kabul edilmelidir”.³³²

bb. Zekâta Tabi Balda Verilecek Oran

Balda zekâtı vacip görenler, zikrettiğimiz rivayet ve nasllara binaen balı, ekin ve meyvelere kıyas etmiş ve verilmesi vacip olan miktarın öşür olduğunda büyük oranda ittifak etmişlerdir.³³³ Zeydiyye mezhebinden en-Nasır’a göre ise bal yerden bitmediği ve ölçüldüğü için %20 oranında verilmelidir. Ebû Ubeyd’den nakledilen bir hadise göre, Hz. Ömer bal için ödenecek miktarı ovada üretilen bal için %10, dağlık bölgede üretilen bal için %5 olarak tahsil etmiştir. Karadâvi’ye göre ekin ve meyvelerde olduğu gibi yapılan tüm masraflar çıkartılır ve geriye kalan net miktardan öşür alınması gerekir.³³⁴ Balın zekâtının ödenme vakti ise her üretim dönemidir.³³⁵

2009 Yılı Türkiye Tarımsal Ürünler İstatistiği³³⁶

Tahıllar

Cinsi	Ekili Alan/Dekar	Üretim/Ton
Buğday	81.000.000	20.600.000
Arpa	30.100.000	7.300.000

³²⁷ Sıvı maddeler için kullanılan yüz otuz dirhemlik ölçek, sa’ın sekizde biri, Erdoğan, s.480.

³²⁸ Kâsâni, II,61; İbn Hümâm, II,254.

³²⁹ Kırba: 13000 dirhemlik bir kap; Mann (menn) 260 dirhemlik ölçü(815.39gr.) Farak (Fark), otuz altı rıtıllık miktar. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan.

³³⁰ Kâsâni, II,61; İbn Hümâm, II,255.

³³¹ İbn Kudâme, II,714.

³³² Karadâvi, I,435.

³³³ Karadâvi, I,433.

³³⁴ Karadâvi, I,433; Akyüz, s.448.

³³⁵ Akyüz, s.448.

³³⁶ Aşağıda göstereceğimiz tablolar Türkiye İstatistik Kurumunun Resmi İnternet Sitesinin 2009 yılı verilerine göre yapılmıştır. Bk. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13.

Çeltik	967.541	750.000
Mısır	5.920.000	4.250.000
Çavdar	1.387.784	343.330
Yulaf	927.780	218.286
Kaplıca	45.615	7.524
Darı	33.000	7.171
Kuşyemi	410	61
Mahlût	10.430	1.673
Tritikale	283.769	98.716
Sorgum	758	390

Yağlı Tohumlar

Cinsi	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Soya	105.210	38.442
Yerfıstığı	253.345	90.081
Ayçiçeği	5.840.000	1.057.125
Susam	280.916	21.036
Aspir	215.237	20.076
Kolza	327.767	113.886
Çiğit	---	1.021.200
Keten	---	1
Kenevir	---	3
Haşhaş	---	34.194

Kuru Baklagiller

Cinsi	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Bakla	93.870	21.150
Bezelye	12.282	3.604
Nohut	4.559.344	562.564
K.Fasulye	949.280	181.205
K.Mercimek	1.893.780	275.050

Y.Mercimek	255.531	27.131
Börülce	29.349	3.017
Burçak	148.379	20.509
Buy	1.127	180
Mürdümük	66.650	6.938

Yumuşak Çekirdekli Meyveler

Cinsi	Meyve Veren Ağaç/Bin	Üretim/Ton
Elma	39.951	2.782.365
Armut	9.919	384.244
Muşmula	275	4.205
Ayva	2.944	96.282
Yenidünya	273	12.986

Turunçgiller

Cinsi	Meyve Veren Ağaç/Bin	Üretim/Ton
Portakal	13.394	1.689.921
Mandalina	9.232	848.390
Limon	6.336	783.587
Greyfurt	1.029	190.973
Turunç	53	2.901

Üzüm Üretimi

Türü	Üretim/Ton
Sofralık	2.256.845
Kurutmalık	1.531.987
Diğer	475.888

Muz, Kiwi, Avokado, İncir

Cinsi	Ağaç Sayısı/Bin	Alan/Dekar	Üretim/Ton
Muz		43.338	204.517
Kivi	626		23.689
Avokado	20		1.169

İncir	9.337	244.351
-------	-------	---------

Sert Kabuklu Meyveler

<u>Ürün Adı</u>	<u>Meyve Veren Ağaç/bin</u>	<u>Üretim/Ton</u>
Badem	3.408	54.844
Fındık	347.414	500.000
Ceviz	5.192	177.298
Kestane	1.952	61.697
Antep Fıstığı	30.144	81.795

Diğer Meyveler

<u>Cinsi</u>	<u>Meyve Veren Ağaç/Bin</u>	<u>Alan/Dekar</u>	<u>Üretim/Ton</u>
Dut	2.393		67.986
Nar	5.092		170.963
Çilek		121.500	291.996
Trabzon hurması	704		25.281
Keçiboynuzu	285		14.003
Ahududu		3.419	1.976

Zeytin Üretimi

<u>Ürün Veren Ağaç/Bin</u>	<u>Üretim/Ton</u>	<u>Sofralık</u>	<u>Yağlık</u>
109127	1.290.654	460.013	830.641

Meyvesi İçin Yetiştirilen Sebzeler

<u>Cinsi</u>	<u>Üretim/Ton</u>
Domates	10.745.572
Hıyar	1.735.010
Acur	33.400
Salçalık Biber	700.038
Dolmalık Biber	384.273
Sivri	752.692

Bamya	38.432
Patlıcan	816.134
Kabak	307.419
Balkabağı	82.552
Çerezlik Kabak	21.971
Kavun	1.679.191
Karpuz	810.205
Bezelye	95.046
Fasulye	603.653
Börülce	15.955
Bakla	44.389
Barbunya	69.051

Yaprağı yenen Sebzeler

Cinsi	Üretim/Ton
Lahana	706.855
Marul	438.038
Enginar	34.859
Kereviz	1.687
Ispanak	225.343
Pazı	6.396
Semizotu	3.690
Maydanoz	58.145
Roka	3.592
Tere	2.143
Nane	10.998
Dereotu	2.857
Kuşkonmaz	18
Diğer Sebzeler	197.093

Yumru ve Kök Sebzeler

Ürün Adı	Üretim/Ton
Taze soğan	169.271
Kuru soğan	1.849.582
Taze sarımsak	22.229
Kuru sarımsak	83.134
Pırasa	251.120
Havuç	593.628
Turp (bayır)	16.524
Turp (kırmızı)	141.505
Şalgam	1.787
Pancar (kırmızı)	8.048
Kereviz	16.890

Çay yetiştiriciliği

Çay Yetiştirmeye Ayrılan Alan/Dekar	Yaş Çay Üretimi/Ton
758.513	1.103.340

Baharat Bitkileri

Ürün Adı	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Kırmızı Biber	91.372	196.900
Anason	119.777	9.472
Kimyon	190.110	14.533
Kekik	84.957	12.329

Yem Bitkileri

Cinsi	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Korunga	1.508.927	943.312
Burçak	151.119	125.062
Mısır	2.740.031	11.345.921
Hayvan Pancarı	27.987	145.628
Fiğ	4.695.529	2.343.538

Üçgül	18.720	13.154
Yonca	5.692.958	5.784.808

Tekstilde Kullanılan Bitkiler

Cinsi	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Pamuk	4.200.000	17.250.000
Keten(lif)	20	1
Kenevir(lif)	66	4

Eczacılık ve Parfümeri Alanında Kullanılan Bitkiler

Ürün Adı	Ekili Alan/Dekar	Üretim/Ton
Haşhaş (kapsül)	488.941	31.086
Acıbakla	3.710	369
Şerbetçi otu	3.260	1.650
Fiğ (dane)	1.079.165	135.892
Yonca (tohum)	---	3.270
Korunga (tohum)	---	2.569

Diğer Bitkisel Ürünler

Ürün Adı	Ekilen Alan/Dekar	Üretim/Ton
Tütün	1.400.000	85.000
Şeker Pancarı	3.244.428	17.274.674
Patates Toplam	1.448.188	4.425.439
Yerelması	582	898

Bal Üretimi

82.003 ton bal üretimi yapılmıştır.

Bu tablolardan elde edilen sonuca göre Türkiye topraklarında 2009 yılında bal ile birlikte yüz otuz çeşit ürün yetişmiştir. Ebû Hanife'nin dışındaki müçtehitlerin sadece belli ürünlere zekâtı vacip görmeleri durumunda tablolar

halinde sunduğumuz meyvelerden (turunçgiller ve elma gibi) ve onlarca sebzelerden zekât alınmayacaktır. Oysa bu ürünlerin miktarları milyonlarca tona ulaşabilmektedir. Yalnızca bunların zekâtı dahi verilmiş olsa ülkemizdeki fakirlik problemleri büyük oranda çözülebilmektedir. İşte Ebû Hanîfe “Hasat günü mahsulün zekâtını verin” ayetini kendine delil olarak almış ve yerden biten her şeyde zekâtı vacip görmüştür. Ayrıca “Göğün suladığında oşür, masraf ve emek karşılığında sulanan arazilerin mahsullerinde yarım oşür vardır” hadisi de yine Ebû Hanife'nin görüşlerini desteklemektedir.³³⁷

Bazı müçtehitlerin sadece hadiste belirtilen mahsullere ve ölçekle ölçülen ziraî ürünlere zekâtı vacip görmeleri içtihadî manada bir hatadır.³³⁸ Durumu bu şekilde kabul edersek nakit paralardan, tahvillerden vb. olan günümüz insanı için vazgeçilmez olan ve değer taşıyan diğer mallardan da zekât verilmesini engellemiş oluruz. Hâlbuki ayeti kerimenin manası açıktır. Onlarca üründen zekât verilmediği zaman ise zekâtın gayelerinden bir tanesi olan fakirleri gözetmenin de önüne geçilmiş olur.

Müçtehit imamların diğer bir kısmı ise topraklarda yetişen ürünlerin artmasıyla yine bazı ürünleri diğerlerine kıyas yaparak yeni gelişen mahsulden de zekât verilmesi gerektiğini belirtmişler; yalnızca sebzelerden zekât verilmeyeceğini söylemişlerdir. Oysa Hz. Peygamber'den bu konuda sahih bir rivayetin olmadığını da yukarıda ifade etmiştik.

Zekât verilmesi gereken ziraî ürünlerle ilgili son olarak şunları söyleyebiliriz. Hadiste sadece dört ürünün zikredilmiş olması Hz. Peygamber devrinde Arabistan'da yetişen ürünlerle ilgilidir. Oysa Hz. Peygamber'in “Göğün suladığında oşür vardır...” sözü ve “Hasat zamanı ürünün hakkını verin” ayeti genel mana ifade etmektedir. Yine müçtehit imamlar da ürünleri birbirlerine kıyas etmişler ve diğer bazı ürünlerden de zekât verilir demişlerdir.

Bugün dünyanın her tarafında ve özellikle tarım ülkesi statüsünde olan ülkemizde meyvelerin ve sebzelerin bozulmaması için büyük soğutucular mevcuttur. Diğer mezhep imamları ve İmameyn'in uzun süre saklanabilen mahsullerden zekât verilir sözüne baktığımızda bütün ziraî mahsulden zekât verilir diyebilmemiz mümkündür.

³³⁷ Karadâvi, I,364.

³³⁸ Karadâvi, I,364.

İncelemelerimize ve yukarıda kaydettiğimiz görüşlere ve Ebû Hanife'nin görüşüne dayanarak dünyanın dört bir yanında yetiştirilen tüm ziraî mahsullerin zekâta tabi olması gereklidir dememiz mümkündür. Günümüz âlimlerinin tercih ettikleri görüş genelde, insanlar tarafından ekilip biçilen ve ekonomik değer taşıyan, bütün ürün ve meyvelerin zekâta tabi olacağı yönündeki Ebû Hanife'nin görüşüdür.³³⁹

2. Tarımsal Ürünlere Öngörülen Nisap Miktarı

Ebû Hanife'ye göre az olsun çok olsun ekin ve meyvelerden zekât vermek gerekir.³⁴⁰ Ancak bu, beş vesk'ten az olanı zekât dışında bırakan sahih hadise³⁴¹ ve zekâtı zenginlere vacip kılan şeriatın genel prensiplerine aykırıdır. Nisap zenginliğin asgari sınırıdır. Onun için zekâta tabi mallarda nisap kabul edilmiştir.³⁴² Vesk eskiden kullanılan bir ölçüğün ismi olup, bir deve yükü anlamına gelmektedir.³⁴³ Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müçtehitlerin ittifakı ile 1 vesk 60 sa'dır.³⁴⁴

Ölçekle ölçülebilen ziraî ürünlerin zekât nisabı 653 kilogram'dır.³⁴⁵ Ölçekle ölçülemeyen mahsullerde Karadâvî'nin tercih ettiği görüş, mahsulün kıymetine itibar edilmesidir. Çünkü bunlar zekâta tabi olup şeriatın nisabını belirlemediği mallardır. Nisabı başkasına göre itibar edilir. Başka mallara göre nisabın belirlenmesi zorunlu olunca vesk ile ölçülebilen şeylerin kıymetine göre itibar edilir. Çünkü vesk nass ile belirlenmiştir.³⁴⁶

Ölçülemeyen ürünlerin zekâtı buğday üzerinden hesap edilerek verilebilir. Buna göre, ölçülemeyen bu mahsulün değeri buğdaya kıyas edilir ve buğdayın o günkü fiyatı üzerinden hesaplanarak zekâtı verilir.

³³⁹ Dalgın, s., 53.

³⁴⁰ Mavsîlî, I,146; Meydânî, I,146; İbn Hümâm, II,248.

³⁴¹ Müslim, III,161,(H.No:979).

³⁴² Karadâvî, I,369.

³⁴³ Karagöz vd., s.693.

³⁴⁴ İbn Mâce, I,586; Tirmizî, II,392; Hınc, s. 34-39.

³⁴⁵ Karadâvî, I,379.

³⁴⁶ Karadâvî, I,381.

3. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Farz Olma Vakti

Ebû Hanife'ye göre, oşrûn farz olma zamanı, ekinlerin bittiği ve meyvelerin çıktığı zamandır. Çünkü Allah Teâlâ, “Kazandıklarınızın helalinden ve sizler için yerden çıkardıklarımızdan verin”³⁴⁷ buyurmaktadır. Allah Teâlâ toprağın çıkardığı ürünlerden zekât vermeyi emretmiştir ki bunun ödenme zamanı, topraktan ürünün çıkması olduğu anlaşılmaktadır. Kişi, ürünü hasat edip kendisine oşrû vacip olduktan sonra bu ürünü tüketirse oşrûn tazmin etmesi gerekir. Fakat oşrû farz olmadan önce yok edilen ürünü tazmin etmek gerekmez. Çıkan ürün kendiliğinden yok olursa, yok olanlardan ötürü de oşrû vermek gerekmez.³⁴⁸ Ebû Hanife'ye göre sebzelerde oşrû gerekmektedir. Hasat günü hak ortaya çıkmaktadır. Bu kesindir ve hiçbir şey bekletilmez.³⁴⁹ Ebû Hanife'nin talebelerinden Züfer de bu görüştedir.³⁵⁰ Züfer, “Ekinler biçilirse, meyveler toplanmasa da oşrû vacip olmuştur.” der.³⁵¹ Ebû Yûsuf, mahsul biçilecek duruma geldiği anda oşrûn vacip olduğunu, İmam Muhammed ise, biçilip ambara konulduğu zaman oşrûn vacip olduğunu söylemişlerdir.³⁵²

Mâlikîlere göre meyvelerden oşrûn farz olma vakti, hurmada parlaklık ve kızarma, üzümde tadını alma, ziraatta hububatın yenilecek noktaya gelmesi ve artık bundan sonra sulamaya ihtiyaç kalmadığı zamandır.³⁵³ Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise; meyvenin olgun hale gelmesi ile zekât farz olur. Çünkü bu durumda meyve tamdır, üzüm ise koruk halini almıştır. Hububatın sertleşmesi ve kuvvetlenmesi ile de oşrû vacip olur. Bundan önceki durumu yeşilliktir. Zikredilen meselelerde zekâtın farz olmasından maksat onun hemen verilmesi değil, sadece farziyyetin gerçekleşmiş olmasıdır.³⁵⁴ Ödenme biçimi ise Şâfiî ve Zahirîlere göre aynî iken diğerlerine göre ise hem aynî hem de nakdî olabilmektedir.

³⁴⁷ 2.Bakara, 267.

³⁴⁸ Kâsânî, II,63.

³⁴⁹ Kâsânî, II,53.

³⁵⁰ Erkal, “İHAD”, s.34.

³⁵¹ İbn Âbidin, IV,146.

³⁵² İbn Âbidin, IV,146.

³⁵³ Sehnûn, II,104-105.

³⁵⁴ İbn Kudâme, II,702-705; Şirâzî, I,157.

4. Tarımsal Ürünlerde Zekâta Tabi Olan Miktarın Tahminle Belirlenmesi

Hz. Peygamber (sav), hurma ve üzümde nisabı ve vacip olan miktarın belirlenmesini ölçek veya tartı ile değil, onun öncesinde tahmin ile belirlenmeyi sünnetiyle göstermiştir. Bunun için kullanılan “hars” sözü tahmin etmek ve akıl kararı ölçüp biçmek demektir. Bu duruma göre hars işi tecrübeli, bilen ve çevresine güven veren kişinin yaptığı zannî bir takdir demektir.

El-Hattabî bu konuyla alakalı olarak şu yorumu yapmaktadır: “Tahminin fayda ve anlamı şudur: Fakirler, meyve mahsulünde mal sahiplerinin ortağıdır. Mal sahipleri meyve kuruyuncaya kadar mallarından ve onlardaki haklarını kullanmaktan alıkonursa zarar görmüş olurlar. Tümüyle tasarruflarına bırakılırsa bu da fakirlerin haklarına zarar verir. Çünkü herkeste emaneti yerine getirmek için takvanın olup olmadığı belli değildir. Mal sahiplerinin mallarından yararlanabilmesi ve miskinlerin de haklarının korunması için şeriat bu ölçüyü koymuştur.”³⁵⁵

Öşrün tahminle belirlenmesi hakkında mezhep imamı farklı kanaatlere sahiptir. Öşrün belirlenmesinde tahminin olduğu görüşüne sahip olan cumhur Attab b. Esîd’den rivayet edilen, “Resulullah halka bağ ve meyvelerini tahmin edecek kişiler gönderiyordu”³⁵⁶ ve Said b. el-Müseyyib’in “Resulullah hurmanın tahminle belirlenmesi gibi üzümün de tahminle belirlenmesini ve yaş hurmanın zekâtının kuru hurmadan alındığı gibi üzümün de zekâtının kuru üzümünden alınmasını emretti”³⁵⁷ şeklindeki rivayetleri buna delil göstermektedir.

Ebû Hanîfe ise öşür miktarının tahmin ile belirlenmesini tasvip etmeyerek bunu kuyuya taş atmak olarak değerlendirmiş ve bunun hiçbir hükme dayanmayan zan ve tahmin olduğunu söylemiş, ayrıca kur’a usulüne de karşı çıkmıştır.³⁵⁸

Tahmin konusunda bir kişinin tahmini yeterli görülmüştür. Çünkü rivayete göre Hz. Peygamber (sav) sadece Abdullah b. Revaha’yı görevli olarak gönderir, o da olgunlaşmış olan hurmanın zekâtını tahmin ederdi. Onunla birlikte başkasının bulunduğu zikredilmemiştir. Tahminde bulunan görevli kendi

³⁵⁵ Karadâvî, I,387.

³⁵⁶ Tirmizî, I,433,(H.No:639).

³⁵⁷ Tirmizî, I,433,(H.No:639); İbn Rüşd, I,244.

³⁵⁸ Zühaylî, III,326.

kanaatine göre hareket eder. Bu konuda tahmin memuru hâkim gibi kabul edilmektedir.³⁵⁹ Tahmin eden; adalet sahibi, güvenilir, hür olmalıdır. Fasık kişinin sözü kabul edilmez. Kölelerle kadınların bu konularda yetkileri yoktur. Tahmincinin işini iyi bilmesi gerekmektedir. Çünkü tahmin işi bir içtihatdır. Bir şeyi bilmeyen o konuda içtihat yetkisine sahip değildir.³⁶⁰

Tahminin şekli meyvenin türüne göre değişir. Eğer meyveler tek bir tür ise tahminle görevli memur ayrı ayrı türdeki ağaçları yahut hurmayı dolaşır, hepsinde ne kadar yaş hurma veya üzüm bulunduğunu tahmin eder ve sonra da bunlardan ne kadar kuru meyve çıkacağını hesap eder. Eğer meyveler birkaç türlü ise, memur, her bir türü kendi başına tahmin eder.³⁶¹

Tahmin eden kişi hataya düşerse İmam Mâlik'e göre mal sahibi yine de tahmin edenin dediği kadarını vermelidir. İmam Şâfi'ye göre ise tahmin eden hata payında daha fazla yanılığa düşerse ve mal sahibi de iddiasını tespit ederse, alınan fazla miktar mal sahibine iade edilir. Hanbelî mezhebine göre de tahminci fazla oranda tahminde yanlışlık yapmışsa mal sahibi haklı konuma gelir.³⁶²

Öşrün tahminle belirlenmesi hakkında Hz. peygamber'den açıkça hadisler olduğu için, tahmin konusu sahih bir yol olarak kabul edilmiştir. Ancak tahminde bulunan kişinin güvenilir olması gerekmektedir. Tahmin eden kişi yanılma ihtimaline karşılık öncelikle yanılma payını mahsulden çıkarması gerekir. Bu vesileyle mal sahibinin haksız duruma düşmesinin önüne geçilmiş olunur.

5. Tarımsal Ürünlerin Zekâtının Tahsil Edilmesi

Fakihlerin ittifakı ile öşür, harman dövüldükten, meyveler toplandıktan, üzümler kesildikten, hurmalar dallarından toplandıktan sonra alınır.³⁶³ Zira hasat

³⁵⁹ İbn Rüşd, I,244.

³⁶⁰ Zühaylî, III,327-328.

³⁶¹ Zühaylî, III,328.

³⁶² Zühaylî, III,328-329; İbn Kudâme, II,708; İbn Rüşd, I,244.

³⁶³ Erkal, "İHAD", s.35.

günü mahsulün hakkını ödeyin³⁶⁴ mealindeki ayet öşürün verilme zamanını çok açık bir şekilde belirtmektedir.

Ebû Hanife'ye göre hurmalar kırk günde bir kesilse, her kesilişinde ve toplanışında zekâtının verilmesi gerekir. Ebû Hanife ziraî ürünlerde yıl şartının aranmayacağı görüşünde olduğu için her meyve verişinde zekât alınır demiştir. Diğer üç imam da bu konuda hemfikirdir.³⁶⁵

Ebû Hanife ve İmam Züfer'e göre öşür borcu taneler ortaya çıktığı, meyvelerin olgunlaşmaya başladığı zaman, Ebû Yusuf'a göre ekinler hasat için müsait olduklarında ve İmam Muhammed'e göre ise hasattan sonra tarlada deste yapıldığı zaman tahakkuk eder.³⁶⁶ Zekât memuru öşrü harman yerinde teslim alır.³⁶⁷

Malikilere göre, hurmada parlaklık ve üzümde tadını alma, hububatta ise yenilecek noktaya gelmesiyle farziyyet gerçekleşmiş olur. Şafii ve Hanbelilere göre ise meyvenin olgun hale gelmesiyle ve hububatın sertleşmesiyle öşür vacip olur.³⁶⁸

6. Tarımsal Ürünlerin Zekâtını Düşüren Durumlar

İslam âlimlerine göre tarımsal ürünlerin zekâtı farz olduktan sonra, çıkan ürün sahibinin bir müdahalesi olmaksızın yok olursa zekât borcu o kişi üzerinden kalkar. Çünkü farz olan zekât elde edilen üründendir. Elde edilen ürün yok olunca zekâtı da yok olur.³⁶⁹ Eğer meyvelerle ekinler başkasının müdahalesi ile yok edilmişse yok edenden tazminat alınır ve mal sahibi de öşrünü öder.³⁷⁰

Hanefilere göre, kişinin dinden çıkması durumunda zekât borcu düşer. Çünkü öşürün manası ibadettir. Kâfir ise ibadete ehil değildir. Diğer âlimlere göre ise öşür verme hükmü o kişiden düşmez.³⁷¹ Bunlarla birlikte mal sahibi malını

³⁶⁴ 6.En'am, 141.

³⁶⁵ Yavuz, s.148.

³⁶⁶ Erkal, "İHAD", s.35.

³⁶⁷ Bilmen, *HİK*, IV,80.

³⁶⁸ Şirazî, I,157; İbn Kudâme, II,703; Zühaylî, III,315.

³⁶⁹ Kâsânî, II,65.

³⁷⁰ Kâsânî, II,65.

³⁷¹ Kâsânî, II,65.

helak eder ve vasiyet etmeden ölürse Hanefilere göre zekât borcu düşerken diğer âlimlere göre düşmez.³⁷²

7. Öşür Memurunda Bulunması Gereken Vasıflar

Öşür memurunun hür ve Müslüman olan kimseden olması gerekir. Bu itibarla kâfirden zekât memuru olamayacağı gibi ehl-i kitap olan Yahudilerin de zekât memuru olamayacağı belirtilir. Kölenin bir velayeti ve kâmil manada tasarruf hakkı olamayacağı için ondan da zekât memuru olmaz.³⁷³

Öşür de aslında zekât olduğu için Hz. Peygamber soyundan gelenler de öşür memurluğu yapamazlar.³⁷⁴ Öşür memuru, öşrü harman yerinde teslim alır ve bundan sonrası onun sorumluluğundadır.³⁷⁵ O yüzden öşür memurunun yeteri derecede güç ve kuvvete de sahip olması gerekir.

C. TİCARİ AMAÇLI ARSALAR

Bir Müslüman'ın bir yıllık zarurî ihtiyaçları ile mesken gibi ömür boyu zarurî ihtiyaçlarının zekâttan muaf olduğunu; zira bunun havâic-i asliye'ye dâhil olduğu konusunda bilginlerin ihtilafı olmadığını daha önce açıklamıştık. Bir Müslüman'ın ömür boyu içinde barınacağı normal bir ev, ev yapmak için satın aldığı bir arsa da zarurî ihtiyaçtan sayıldığı için zekâttan muaftır.

Bir Müslüman'ın mali imkânları müsait olmasına rağmen ömür boyu kirada kalmayı tercih ederek elindeki para ile arsa ticareti yapıyorsa, zaruri mesken ihtiyacı olduğunu söyleyerek, bir ev satın alacak kadar parasının zekâttan muaf olmasını isteyemez. Satmak için elinde bulundurduğu arsaları, o günkü değeri üzerinden hesap ederek zekâtını ödemelidir. Ticari kazanç sağlamak maksadı ile alınan bu mallar zekâta tabi mallardan olup, bunlardan ötürü %2,5 nispetinde zekât ödenmesi gerekir.

³⁷² Zühaylî, III,329.

³⁷³ İbn Âbidin, IV,101-102.

³⁷⁴ İbn Âbidin, IV, 101.

³⁷⁵ Bilmen, *HİK*, IV, 80.

Ancak bir evi yahut bir arsası bulunduğu halde elindeki parayı büyütme ve kar etmek isteyen bir kişi ihtiyaçtan fazla olarak birkaç arsa daha satın alır da bekletirse, ilerde üzerinde kendi oturacağı bir ev yapmak maksadı ile satın aldığı arsayı hesaptan çıkararak geride kalan arsaların günlük hakiki değeri üzerinden zekâtlarını ödeyecektir. Zira aralarda fakirin hakkı vardır, toplumun hakkı vardır. Toplumun istifadesinden kaçırılarak paraların belli ellerde toplanmasına yardımcı olan ve İslamî açıdan hiçbir değeri bulunmayan, hatta cehennem ateşinin alevleri olarak vasıflandırılıp sahiplerinin bu ateşler üzerinde kızdırılacağı beyan edilen bu arsaların zekâtı ödenmedikçe sahipleri hem dünyada hem de ahirette kendilerini azaptan kurtaramazlar.³⁷⁶

Bir kimse arsa satın alır ve bunu geçim için değil de ticaret için satın aldığını söylerse maslahat açısından bunun ticarî eşyaya nispetle, mülk değeri üzerinden zekâtını vermesi gerekir. Yani bu şahıs örneğin, 100.000 lira tutan arsa bedeline mukabil 2.500 lira zekât vermekle mükelleftir.³⁷⁷ Ancak şunu da ifade etmek gerekir. Meselâ bir kimsenin vaktiyle 50.000 liraya aldığı bir arsası var ve şu anda bu arsa değer kazanmasıyla birlikte fiyatı 500.000 TL olmuşsa, bu kişi bu arsayı satıncaya kadar 500.000 üzerinden zekât ödemek zorundadır.³⁷⁸

Zekâtтан kaçmak için arsa yatırımını açık bir kapı olarak kabul edenler, toplumu uçurumun kenarına itmeye sebep olmaktadır. İslam hukukuna göre paranın stok edilmesi ve zekâtтан kaçırılması haramdır. Bu gibi arsaların zekâtı ödenmezse haksız kazanç sağlanmış olur, fakirlerin hakkı yenir, dolayısıyla bunun doğal sonucu olarak sosyal dengesizlik meydana gelir.

D. KİRALIK TOPRAKLARDAN ELDE EDİLEN GELİRLER

İslam hukukçuları kiraya verilen toprakların zekâtı konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Bu topraklardan elde edilen ürünlerin zekâtı kiraya verene mi, yoksa kiralayana mı ait olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

³⁷⁶ Yavuz, s.211.

³⁷⁷ Şentürk, s.116.

³⁷⁸ Özek, aynı yer.

Ebu Hanife'ye göre toprağın zekâtı, kiraya verene aittir. Çünkü zekât toprağın bir vergisi olup bunlar haraca benzemektedir. Çıkan ürün mana bakımından kiraya veren kimsenindir. Çünkü bunun bedeli olan ücret kendisine verilmektedir. Bu toprağı bizzat kendisi ekip biçmiş gibi olmuştur. İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed, Ebû Hanife'ye bu görüşünde muhalefet etmiş, şöyle demişlerdir: Kiraya verilen topraklarda zekât, kiralayana aittir. Çünkü öşür çıkan üründen verilir, çıkan ürün de kiralayanındır. Emanet toprakta olduğu gibi öşürünü vermek ona aittir. Muteahhirûn Hanefiler, eğer zekâtın kiralayana farz olması fakirler için daha faydalı ise o takdirde kiralayana aittir şeklinde fetva vermişlerdir.³⁷⁹

Diğer âlimlerin çoğunluğuna göre; bir kimse bir toprağı kiralayıp ekse veya bir toprağı emanet olarak alıp ekse veya meyve dikse bunlardan zekât vermesi gerekmektedir. Öşür toprağın sahibine değil, kiralayana aittir. Çünkü öşür ekinden verilir, dolayısıyla ziraî ürünün sahibinden alınır ve zirai ürünün sahibi ise araziyi kiralayandır. Toprağı emanet alan yahut kiralayan bu kişidir. Çünkü Allah (cc) “hasat günü ürünün hakkını verin” ve Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur “Yağmur suyuyla sulanan topraklara öşür gerekir...” bununla beraber, toprağın sahibine zekâtı farz kılmak onun zararınadır ve yardımlaşmaya aykırıdır. Çünkü bu ürünün hakkıdır. Toprak ürün vermediği zaman zekâtın farz olmaması da bunun delilidir.³⁸⁰

Bütün bu görüşlerden şu sonuca varmak mümkündür. Öşür çıkan mahsulün zekâtı olduğu için araziyi kiralayanın vermesi gerekir. Toprak sahibi de kiraladığı araziden kira karşılığı olarak nisap miktarı kadar para almış ve üzerinden de bir kameri yıl geçmişse, arazi sahibinin de aldığı paranın %2,5 nispetinde zekâtını vermesi gerekir.

E. MADENLER

Allah Teâlâ topraktan çeşitli mahsuller çıkardığı gibi, O'nun yarattığı pek çok maden de yerden çıkmaktadır. Bu madenlerin insan hayatına ziraî mahsuller kadar önemli katkıları bulunmaktadır.

³⁷⁹ Kâsânî, II,56.

³⁸⁰ Zühaylî, III,320.

Hız. Peygamber de hadislerinde madenleri mülkiyet ve mali hukuk yönünden bahis konusu etmiş, maden ve diğer yeraltı zenginliklerini veya sadece yeraltında gömülü olan hazine ve benzeri eşyayı ifade eden “Rikaz” istilahı ile de meseleye temas etmiştir.³⁸¹

Fakihler, zekât verilmesi farz olan maden ve definelerin anlamında ve zekât miktarlarında farklı görüşler belirtmişlerdir. Hanefilere göre maden ve define aynı manaya gelmekte ise de Cumhur, bu iki kelimenin farklı manalar içerdiği görüşündedir.

Maden kelimesi İbn Hümâm’a göre “adn” kökünden gelmektedir ki bu kelime ikame etmek, bir yerde sürekli kalmak gibi anlamlara gelmektedir. Bir yerde ikamet eden için “adene bi’l-mekân” denir. “Adn cennetleri” ifadesi de sürekli ikamet edilen cennetler anlamına gelmektedir. Hanefilere göre madenler, katı madenler, katı maddeler ve sıvı maddeler olmak üzere üç kısımda incelenmektedir.³⁸² Madenlerin zekâtı, Kitap, Sünnet ve kıyas ile sabittir. “Biliniz ki ganimet olarak elde ettiğiniz malların beşte biri Allah’ındır” ayeti³⁸³ ile “Rikazda humus vardır” hadisi nasstan delillerdir.³⁸⁴ Madenlerin cahiliye dönemindeki definelere benzetilmesi de kıyastan delildir.³⁸⁵

Mâlikîlere göre rikaz ve maden aynı şey değildir. Maden Allah’ın toprak altında yarattığı altın, gümüş, demir, bakır ve benzeri şeylerdir. Mâlikîlerde verilmesi gereken oran nisap miktarına ulaşırsa %2,5’tur. Zekâtta olduğu gibi hür ve Müslüman olma şartı da vardır. Bunlar ganimetlerin harcandığı yere harcanır. Rikazda ise mutlak olarak humus vardır. Yerden çıkarmak için aşırı çaba harcanırsa %2,5 oranında verilir. Nisap miktarına ulaşmasına gerek yoktur ve zekâtın verildiği yerlere sarf edilir.³⁸⁶ Şâfiîlere göre de maden ve rikaz aynı şey değildir. Maden Allah’ın yarattığı kaynaktan çıkartılan şeylerdir. Maden, altın ve gümüş ise %2,5 oranında zekât vermek gerekir. Yakut, zebercet,³⁸⁷

³⁸¹ Aydın vd., s.87.

³⁸² İbn Hümâm, II,239-245; Kâsânî, II, 65-68; Merginânî, I, 130; Mavsîlî, I, 152; Karadâvî, I,440. Katı madenler altın, gümüş, demir, bakır gibi ateşte eriyebilen; katı maddeler, kireç, alçı, yakut, zümrüt gibi ateşte eriyemeyen maddelerdir, Erdoğan, s.332.

³⁸³ Zühaylî, III,286.

³⁸⁴ Tirmizî, I,431,(H.No:637); Buhârî, II,159.

³⁸⁵ Zühaylî, III,286.

³⁸⁶ İbn Rüşd, I,246; Sehnûn, II,47-50.

³⁸⁷ Fluorlu alüminyum silikat yapısında kıymetli taş özelliğine sahip mineral.

bakır, demir gibi diğer madenlerden zekât vermek gerekmez. Şâfiî mezhebine göre madenin zekâtının verilmesi için üzerinden bir yıl geçme şartı da yoktur. Çıkarıldığı anda verilmesi gerekir. Rikaza gelince; bunlar İslam'dan önceki dönemlerde toprağa gömülen maddelerdir. Bulunduğu ya da çıkarıldığı anda hemen humus vermek gerekir. Definelerde vacip olan miktarın dayandığı delil “rikazda humus vardır” hadisidir. Ancak rikaz yani define bir camide ya da caddede bulunursa bulunan bu mal yitik mal hükmünü alır ve ona göre işleme tabi tutulur.³⁸⁸ Hanbelîlere göre de maden ve rikaz (define) ayrı şeylerdir. Maden, Allah'ın yarattığı ve toprak cinsinden olmayan şeylerdir. Altın, gümüş, bakır gibi katı madenlere, madenlerin buldukları toprağa sahip olmakla sahip olunur. Madenlerde verilecek zekât oranı %2,5'tur.³⁸⁹

Hanefîler, madenlerin zekâta tabi olmaları için nisap şartı aramaz. İmam Mâlik, Şâfiî ve ashabı, Ahmed b. Hanbel ve İshak'a göre ise zekâta tabi olması için bunun mutlaka nisaba ulaşması gerekir. Yusuf Karadâvî de aynı görüşü paylaşmaktadır.³⁹⁰ Definelerde ise yalnızca Şâfiî mezhebine göre nisaba ulaşması şartı vardır, diğerlerine göre böyle bir şart yoktur.³⁹¹

Madenlerde zekât olarak verilecek olan miktar Ahmed b. Hanbel, İshak, Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre fey ve ganimet hükmünde olduklarından nakitlerinki gibi %2,5'tur. Osman Hüseyin Abdullah'ın hazırladığı zekât kanunu tasarısına³⁹² göre de oran %2,5'tur. Hanefî, Zeydiyye ve İmamiyye mezhebi ile Ebû Ubeyd'e göre madenlerin zekâtı humus'tur. 1948 tarihli Mısır Zekât Kanunu da madenlerin zekâtını humus olarak kabul etmiştir.³⁹³

Görüşlerden elde ettiğimiz netice rikazda yani definelerde humusun zekât olarak alınacağına ittifak olduğu, madenlerde ise yalnızca Hanefî mezhebinde humusun vacip olduğu, cumhur'a göre ise % 2,5 oranında zekâta tabi olduğudur.

³⁸⁸ Şirâzî, I,162.

³⁸⁹ Zühaylî, III,291–292.

³⁹⁰ Karadâvî, I,453.

³⁹¹ İbn Rüşd, I,247.

³⁹² Libya zekât kanunu ile Sudan zekât kanunu tasarılarından esinlenerek hazırlanmıştır. Osman Hüseyin Abdullah zekâta hem teorik, hem de pratik olarak ilgilenmektedir. bk. Akyüz, s.656.

³⁹³ Merginânî, I, 130;Mavsilî, I,152; İbn Hümâm, II,289; Akyüz, s. 403.

II. GAYR-İ MENKUL KAPSAMINDA MÜTALAA EDİLEN VE SON DEVİRLERDE ORTAYA ÇIKAN GELİR KAYNAKLARI

A. GENEL BİLGİLER

Büyük fıkıh ekollerinin tesis edildiği dönemlerde bugünkü anlamda gelişmiş sanayiler mevcut olmayıp var olanlar, küçük atölyelerde sanatkârlar tarafından belli başlı aletlerle icra edilmekteydi. Sanayi devrimi sonrası teknolojik gelişmelere paralel olarak, büyük fabrikalar, organize sanayi bölgeleri, büyük apartmanlar, gökdelenler, iş hanları ve oteller inşa edilmeye başlandı. Ayrıca eskiden taşımacılık deve, at, merkep gibi belli başlı yük hayvanlarıyla yapılmaktayken günümüzde bunların yerini, tırlar, gemiler ve uçaklar almış; yolcular ise uçak, gemi, tren ve otobüslerle seyahat etmektedirler. Bundan dolayı günümüzde bu tür fabrika, nakliye araçları ve büyük binaların zekâtları sık sık gündeme gelmekte ve zekâtlarının nasıl ve ne kadar olacağı konusu ilim çevrelerince tartışılmaktadır.

Klasik dönemde ticaret malları ve zekâta tabi mallar; yayılan hayvanlar, para, ticaret malı ve tarım arazilerinden ibaret kabul edilirken günümüzde bunlara ilave olarak gelişen mallardan mesela kira ve gelir için yapılan binalar, üretim için kurulan fabrikalar, yolcu ve yük taşıyan araçlar ve sahibine kar sağlayan diğer gelişen ve gelir kaynağı olan sermayeleri eklemek mümkündür.³⁹⁴ Çünkü zekâta tabi mallarda aranan; artıcı olma, sahibine gelir getirme vasfı ve asli ihtiyaçlardan fazla olma şartları saydığımız mallarda tam anlamıyla mevcuttur.

Modern dönemlerde yeni ortaya çıkan mallarla ilgili fikir beyan eden ilim adamları, konuya iki açıdan bakmışlardır. İlim adamlarının bir kısmı, konuyu dar bir çerçevede ele almış ve Hz. Peygamber devrinde zekât ödenen mallar içinde bu malların bulunmadığı gerekçesiyle, bunlara zekâtın düşmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık diğer bilginler zekâtın amaç ve

³⁹⁴ Karadâvî, I,463.

fonksiyonunu göz önünde bulundurarak bu malların zekât konusu olması gerektiği şeklinde görüş belirtmişlerdir.³⁹⁵

Günümüzde ortaya çıkan bu yeni malların zekâtı konusu, 1952 yılında Şam'da "İslam Araştırmaları Kongresi" tarafından yapılan bir konferansla görüşülmeye başlanmış, yapılan konferansa Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhab ve Abdurrahman Hasan tarafından hazırlanan geniş bir rapor sunulmuştur. Bu raporda İslam'ın ilk devirlerinde bilinmeyen fakat günümüzde çok önem kazanan bazı servet ürünlerinin zekâta tabi olacağı görüşü üzerinde durulmuştur.³⁹⁶ Muhammed Ebû Zehra son zamanlarda ortaya çıkan gelir kaynaklarıyla ilgili olarak şu önemli açıklamayı yapar: "Asrımızda dün gelir getirmeyen fakat bugün gelir getiren birçok mal vardır... Mesela fabrikalar ve oturlan evler gibi. Bunun için bu ve buna benzer mallara daha önceki devirlerde zekât farz kılınmamış ve bunlar, fıkıhçıların nazarında zekâttan muaf olarak mütalaa edilmişlerdir. Buna göre mesela sanat aletleri ile evlerin geçmişte zekâtı yoktu. Hâlbuki şimdi sınaî, ticarî ve bunlara mümasil şeylerin hisse senetlerine zekât düşer mi? Biz bu konudaki görüşlerimizi fıkıhçıların görüşlerini zorlamadan herhangi bir muhalefette bulunmadan ve bid'ata kaçmadan tatbik edip açıklayacağız. Bilindiği gibi fıkıhçılar, zekâtın sebebini nâmi mal olduğu hakkında tamamen ittifak halindedirler. İşte bizim yapacağımız şey de bu ittifak ve manayı, hâlihazırdaki mallara tatbik etmekten ibaret olacaktır."³⁹⁷

1. Bu Tür Gelir Kaynaklarına Zekâtı Vacip Görmeyenler

Bu gelir kaynaklarını dar bir çerçevede mütalaa ederek zekâtı vacip görmeyenler selef âlimlerin bir kısmı ile İbn Hazm, Şevkanî ve Sıdık Hasan Han gibi bilginlerdir.³⁹⁸ Bu görüştekilere göre; Hz. Peygamber zekâtı vacip olan malları sıralamış, bunlar arasında ise fabrikalar, nakliye araçları ve binalar bulunmamaktadır. Hakkında açık bir nas olmayan bu mallardan Müslümanların

³⁹⁵ Akyüz, s.,462.

³⁹⁶ M. A. Mannan, *İslam Ekonomisi (Teori ve Pratik)*, (ter. Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yayınları, İstanbul 1980, s.399.

³⁹⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, (ter. Ethem Ruhi Fırlı, Osman Eskicioğlu), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1969, s.168.

³⁹⁸ Yavuz, s.197; Akyüz, s.463.

sorumlu tutulmamaları gerekmektedir.³⁹⁹ Ayrıca bu görüşte olanlara göre, değişik asırlardaki âlimlerin söz konusu meselelerde bir şey söylememiş olmaları yine bunlara zekâtın vacip olmadığının delilidir. Aksine; oturlan evler, sanatkârların aletleri, binek hayvanları gibi şeyler zekâta tabi değildir. Onlara göre bu mallar asli ihtiyaç kapsamına girmektedir.⁴⁰⁰

2. Bu Tür Gelir Kaynaklarına Zekâtı Vacip Görenler

Zekâtı vacip olan mallarda, ölçüyü geniş tutarak meseleyi derinlemesine inceleyen âlimler bu gibi mallarda zekâtın vacip olduğu görüşündedirler. Malikî ve Hanbelî mezhebine mensup bazı âlimlerle, meşhur olmamakla beraber Zeydiyye mezhebinin Hadeviye kolu ve çağdaş âlimlerden Ebû Zehra, Hallaf, İbrahim Fuad, Abdurrahman Hasan ve Karadâvî gibi âlimler bu görüştedirler.⁴⁰¹

Onlara göre; Yüce Allah'ın “Onların mallarından sadaka al”⁴⁰² ayeti ile Hz. Peygamberin “Mallarınızın zekâtını verin”⁴⁰³ hadisinde geçen mal kelimesi mutlak olarak zikredilmiş, malın türleri arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Mallarda zekâtın vacip oluşunun illeti makul olan bir şeydir. Bu da nema (artıcı vasfa sahip olma) ve asli ihtiyaçlardan fazla olma özelliğidir. Zekâtın vacip olmasında gelişme (**nemâ**) ve asli ihtiyaçtan fazlalık illet olduğuna göre hükmün varlığı veya yokluğu da bu illete bağlıdır. Gelişmenin gerçekleştiği her malda, şayet asli ihtiyaçlardan fazla miktarda bulunuyorsa ve nisabı aşılıyorsa buna zekât vaciptir.⁴⁰⁴ Ayrıca bunlara göre Hz. Ömer'in ve Ebû Hanife'nin büyük gelir kapısı olduğu için atlardan zekât almalarına kıyasen de bu gibi malların zekâta konu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁵

Bu fikirde yer alan İslam bilginleri, zekâtın konuluş hikmetinin bir diğer sebebinin mal sahiplerinin malını, nefsini tezkiye etmek ve temizlemek, muhtaçlara yardım etmek ve insanları İslam'ın himayesinde tutabilmek

³⁹⁹ Akyüz, s.463.

⁴⁰⁰ Karadâvî, I,463.

⁴⁰¹ Yavuz, s.197; Akyüz, s.465.

⁴⁰² 9.Tevbe, 103.

⁴⁰³ Ebû Dâvud, II,127,(H.No:1557).

⁴⁰⁴ Aydın vd., s.,96.

⁴⁰⁵ Meydânî, I,141; İbn Hümâm, II,192-194.

olduğunu beyan ederler.⁴⁰⁶ Bu açıdan bakıldığında özellikle günümüzde büyük fabrika, atölye ve binalara sahip Müslüman işadamlarının İslam'ın bu emrinden uzak durmaları İslam ibadet anlayışının gayesiyle bağdaşmayacaktır.

3. Zekâtı Vacip Görmeyenlerin Delillerine Yapılan Eleştiriler

Günümüzdeki İslam bilginlerinin geneli “Resülullah’ın zekât aldığı mallar dışında herhangi bir malın zekâtı yoktur” iddiasını içtihadî manada bir hata olarak kabul eder. Resülullah’ın herhangi bir malda zekât almamış olması onda zekâtın vacip olmamasına delalet etmez.⁴⁰⁷ Çünkü Allah Teâlâ’nın “Onların mallarından sadaka al” ayeti istisna yapmadan tüm malları kapsamaktadır. Bununla ilintili olarak İmam-ı Şâfiî *er-Risâle* adlı eserinde şöyle der: “Hz. Peygamber devrinde ticaret gümüş paralar ile yapıldığı için Hz. Peygamber gümüş paradan zekât alınmasını emretmiştir. Kendisinden sonra Müslümanlar gümüş para ile ticaret yapmayı bırakıp altın parayla ticaret yapmaya başlamışlar ve bunun sonucunda altın paradan da zekât almışlardır. Bunu da altın parayı gümüş paraya kıyas ederek yapmışlardır.”⁴⁰⁸

Ticari mallar statüsüne giren ürünlerin zekâtında sağlam bir nass olmamasına rağmen icma vaki olmuştur. Hz. Ömer’in zaruri ihtiyaç dışında ticarî amaçlarla beslenen atlardan zekât alması,⁴⁰⁹ Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel ve İmameyn’in ziraî ürünlere benzeterek baldan ve hatta tarım ürünlerinin her çeşidinden oşür almaları, son zamanlarda gelir getiren bu tür mallardan da zekât alınması gerektiğine delil olabilir. Bu tür mallara selef âlimlerinin zekâtı vacip görmeyişi fikrine de tutunmak ciddi anlamda bir delil sayılamaz. Zira söz konusu mallar o dönemde bulunmamaktaydı. Bu mallar son zamanlarda ortaya çıkmış ve ancak günümüz bilginleri tarafından irdelenmiştir. Dolayısıyla söz konusu ürünlerin o devirde olmadığını ileri sürerek bunların zekâtтан muaf olduğunu söylemek İslam dininin maksat ve gayeleriyle de örtüşmemektedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Karadâvî, I,465.

⁴⁰⁷ Karadâvî, I,466.

⁴⁰⁸ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî(204), *er-Risale*,(ter. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan) , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.113.

⁴⁰⁹ Meydânî, I,141; İbn Hümâm, II,192-194.

⁴¹⁰ Karadâvî, I,467; Yavuz, s.200.

Zarurî ihtiyaç için bulundurulmuş ev, ev eşyası ve el aletlerine zekâtın vacip olmayacağı konusunda İslam bilginleri hemfikirdir. Esasen eski dönemlerdeki evler ticari amaçlı olmayıp şahsi ihtiyaç için bulunmaktaydı. Bugünkü anlamda fabrikalar da bulunmamakta, yalnızca küçük atölyeler bulunmaktaydı. Dolayısıyla günümüzde zaruri ihtiyaçlar dışında büyük gelirlere sahip sanayi tesisleri, fabrika ve büyük binaların ticari gaye taşımaları da göz önünde bulundurularak zekâta tabi olmaları gerekmektedir.⁴¹¹ Ayrıca bunlar aslında klasik İslam hukukçularının görüş ve anlayışlarına da aykırı değildir. Çünkü fukahanın genel olarak zekâtın tabi olacağı mallardaki temel ilke ve gayesi (illet) nâmî olmasıdır ki, söz konusu bu mallarda da bu illet mevcuttur.⁴¹²

B. SANAYİ ÜRÜNLERİ (FABRİKALAR)

İslam hukukuna göre büyüyen ve gelir getiren mallardan zekât verilmesi farzdır. Fabrikaların büyümesi bizzat olmasa da değer bakımından, gelişme ve genişleme bakımından olmaktadır. Modern çağ öncesi sanat aletleri, ustanın maharetine bağlı iken günümüzde bu iş fabrikalar tarafından icra edilmekte ve bu fabrikaların sermayesini de sanat aletleri teşkil etmektedir. İslam hukukçuları, sanat aletlerine zekâtın farz olmamasını, bu aletlerin ustanın maharetine bağlı olmasından kaynaklandığıyla gerekçelendirmişler. Günümüzde fabrikalar işçiler tarafından işletilmekte ve sahiplerine büyük kazanç sağlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu mallar klasik dönemdeki sanat aletlerinden farklılık arz etmekte, ayrıca bu mallar artırcılık vasfı haiz olduğundan bunlara da zekât düşmektedir.⁴¹³

1952 yılında Şam'da İslam Araştırmaları Kongresi tarafından yapılan konferansta alınan kararlardaki bildirinin özeti şu şekildedir: “Zekâtın şumulü gelirlerdir ve buna dayalı olarak da zekât, gelirlerin miktarına göre vacip olur. Bu mallar, sabit mallardan olup, ağaçlara ve toprağa benzediklerinden zekâtları da gelirden verilir. Çünkü ekili arazinin mahsulünü alan kişiyle, fabrikanın

⁴¹¹ Akyüz, s.465.

⁴¹² İbrahim Fuad, *el-Mevâridü'l-Maliyyetü fi'l-İslam*, Kahire,1972,s.102.

⁴¹³ Yavuz, s.202-203; Karadâvî, I,480; Aydın vd., s.98.

gelirini alan kişi arasında fark yoktur. Buna göre biz, bu zekâtı her türlü masraf çıkarıldıktan sonra geriye kalan safi gelirden alacak olursak, zekât için vacip olan miktar, onda birdir. Çünkü ziraî mahsulün zekât miktarı, giderleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan onda birdir.”⁴¹⁴

Yusuf Karadâvî konferansta alınan kararlarla ilgili şu açıklamada bulunur: “Fabrikaları tarım ürünlerine kıyas etmek, tarım arazisinin devamlı gelir kaynağı olması, buna karşın fabrikaların sürekli gelir kaynağı olmamasından dolayı yanlıştır. Fabrikalar geçici gelir kaynağıdır.” Karadâvî, fabrikaların tarım ürünlerine benzetilen kıyasa muhalif olmakla beraber masraflar çıkıldıktan sonra %10, masraflar bilinmiyorsa %5 oranında alınması yönünde karar belirtmiştir.⁴¹⁵

Mannan ise rapora katılır ancak alınacak zekât oranına katılmaz ve şöyle bir açıklama yapar: “İlkin tarımsal ürün kıyaslaması tutarlı değildir. Çünkü sanayi makinelerinde aşınma ve eskime oranı tarımsal topraklarda olduğundan çok daha yüksektir. Aşınma ve eskime için gerekli pay ayrıldıktan sonra zekât oranı tespit edilmelidir. Bu durumda zekât oranının tarımsal üretim üzerine konandan daha düşük olacağı açıktır. İkinci olarak, burada zekât oranı sanayiden sanayiye değişen üretkenliğe bağlıdır. Bu nedenle sanayi makineleri ve fabrika üretim üzerine konan zekâtın oranı esnek olmalıdır ki, zekâtın oranının tespit edilmesinde artan oranlılık ilkesi uygulanabilsin.”⁴¹⁶

İslam ekonomisi üzerine araştırmalar yapan Mısırlı yazar İbrahim Fuad ise fabrika mamulleriyle arazi ürünleri arasında farklı yönler bulunduğu görüşündedir. Sanayi makineleri aşınıp eskidikleri için yenilenmeye ihtiyaç duyarlar. Daha az iş gücü ve daha çok verim sağlayan makineler keşfedildikçe bunları almak zorunlu hale gelecektir. Bu özellikleri dolayısıyla ona göre zekât, makinelerin rayiç değerleri üzerinden %2,5 oranında olması gerekmektedir.⁴¹⁷

Yunus Vehbi Yavuz ise, fabrikaların ticari gayeyle elde bulundurulduğu, tarım arazilerinden farklı olarak yıpranması, hammadde temini ve benzeri farklı ihtiyaçlarından dolayı tarım arazilerine benzetme yapılamayacağı ve verilecek

⁴¹⁴ Ebû Zehra, s.169.

⁴¹⁵ Karadâvî, I,483-484.

⁴¹⁶ Mannan, s.401.

⁴¹⁷ İbrahim Fuad, s.103-104.

oranı ticaret eşyası gibi değerlendirip sermaye üzerinden %2,5 oranında alınması gerektiği görüşündedir.⁴¹⁸

Uygulama bakımından çok daha kolay olması, sanayi makinelerinin gelirlerinin % 10 veya % 5 nispetlerinde zekâta tabi tutulması görüşü ağırlık kazanmaktadır.⁴¹⁹ Görüldüğü üzere günümüz İslam hukukçuları fabrikaların zekâta tabi olduğu konusunda ittifak halindedirler. Ayrıldıkları nokta ise verilecek zekâtın oranındadır. Ancak son dönemlerde yaygınlık kazanan görüş, fabrikalar kar gayesiyle kurulmuş müesseseler olması ve yüklü fiyatlara tekabül eden alet ve eşyalara sahip olmasından dolayı bu tür mallara zekâtın farz olduğudur. Bu konuda birçok ihtilaf olsa da 1952 yılında Şam'da yapılmış olan İslam Araştırmaları Kongresi'nde alınan kararların tercihe şayan olduğu ortadadır. Buna göre amortisman gibi her türlü masraflar çıkardıktan sonra geriye kalan net gelirden %10 oranında zekât alınması görüşü uygun olan görüş görünmektedir.⁴²⁰

Sanayi tesislerine zekâtın farz olması için zekât vermek için zenginlik ölçüsü olan nisap miktarının belirlenmesi gerekir. Nisap miktarının en kolay bir şekilde belirlenmesi para nisabına göre, yani altının nisabına göre olmaktadır. Dolayısıyla asli ihtiyaçlar dışında, fabrika sahibi nisap miktarı kadar gelir elde etmişse bunun zekâtını vermesi gerekir.⁴²¹ Nisap miktarının ay hesabına göre takdir edilmesi durumunda fakirlerin aleyhine bir durum söz konusu olmaktadır. Ancak nisap miktarını yıllık süre ile takdir ettiğimiz zaman daha çok kişi zekât verecek duruma gelir ki, zekât'ın bir diğer fonksiyonu olan fakirlerin korunup kollanması bu sayede gerçekleşmiş olmaktadır.⁴²²

Yıllık gelir, hesap edileceği zaman önce masraflar çıkarılır, kişinin bir yıllık geçinme giderleri de hesap edilerek çıkarılır. Giderleri, İslam adaletiyle bağdaşan, dindar bilirkişilerin hesap etmeleri gerekir.⁴²³ Bunu bulmak mümkün

⁴¹⁸ Yavuz, s.209-210.

⁴¹⁹ Aydın vd., s.101.

⁴²⁰ Osman Şekerci- M. Ebû Zehra, *Uygulamalı Zekât Rehberi*, b.y. Selçuklu Matbaası, 1978, s.70.

⁴²¹ Karadâvî, I,486; Yavuz, s.,204. Büyük fabrika sahiplerinin asli ihtiyaçlarının dışında nisap miktarını bulmaları kolaydır. Ancak Anadolu'da öyle fabrikalar vardır ki (un fabrikası gibi) sahibi işçi ücretlerini verir arta kalan parayla zor geçinir. O yüzden böyle fabrikaların sahiplerinin de düşünülmesi gerekir.

⁴²² Karadâvî, I,487.

⁴²³ Karadâvî, I,488.

değilse ülkemiz için Türkiye İstatistik Kurumu'nun ortalama bir aile için takdir edeceği yıllık geçim giderlerinin muaf tutulması gerekir.

Şirket bir sanayi şirketiye, bu şirketten alınacak zekât hisseler üzerinden değildir. Net gelir üzerindedir(%5 veya %10).

Örnek hesaplama

Yıllık ciro:	50,000,000TL
Her türlü gider, işçi vs:	45,000,000TL
Geriye kalan net kar:	5,000,000TL
Verilecek olan zekât: %10 x 5.000.000 =	500,000TL

Not: Üretim çok masraflı ve zor şartlar altındaysa %5, kolaysa %10 oranında zekât alınır.⁴²⁴

Örnek hesaplama

Kuruluş sermayesi:	10,000,000TL
Yıllık ciro:	100,000,000TL
Her türlü gider:	95,000,000TL
Net kar:	5,000,000TL
Verilecek olan zekât %5:	250,000TL
Verilecek olan zekât %10:	500,000TL

Şirket bir ticaret şirketiye, hisse senetlerinin borsadaki değerleri de buna ilave edilir ve zekâtı %2,5 olarak alınır.⁴²⁵

Örnek hesaplama

Sermaye:	5,000,000TL
Kar:	1,000,000TL
Her türlü gider:	500,000TL
Net kar:	500,000TL
Sermaye ve kar:	5,500,000TL

⁴²⁴ Şekerci vd.,s.72.

⁴²⁵ Şekerci vd.,s.72.

Verilecek olan zekât: %2,5 x 5.500.000 = 122,500TL

C. APARTMAN, EV, DÜĞÜN SALONU, DÜKKÂN, İŞ HANI GİBİ GELİR KAYNAKLARI

Klasik fıkhîta zekâtın farziyyetinin sebebi olmadığından evlere zekâtın düşmediği bilgisi yer almaktadır. Ancak günümüzde kişinin kendi ihtiyacı yani barınma amaçlı ve gelir sağlama amaçlı olmak üzere iki tür ev bulunmaktadır.⁴²⁶ Evler birer gelir kaynağı olarak da kullanılmaya başlandığı için bu konu 1952 yılında Şam'da düzenlenen konferansta ele alınmış, bu tür evlerde zekâtın sebebinin ortaya çıkması göz önünde bulundurularak zekâta tabi olacağı kararına varılmıştır. 2 feddan⁴²⁷ veya daha fazla genişlikteki araziye sahip olan biri, gayrimenkul bir mal olduğu için, bunun safi gelirinin onda birini zekât olarak verirken, apartmanları zekâttan muaf tutulmasının makul olmadığı dile getirilmiştir.⁴²⁸

Konferansta sunulan raporda şu görüşler yer almaktadır:

“İlk dönem müçtehitlerinin çoğu, evlerden zekât alınamayacağı görüşündeydi. Bunun sebebi, o zamanlar evlerin ticari amaçlarla işletilmemesi, esas olarak sahibi tarafından kullanılmasıydı. Temel ihtiyaçlardan sayılıyordu. Fakat şimdi durum farklıdır. Evler ve diğer binalar yatırım amacı için yapılıyor ve başkalarına kiralanıyor. Üstelik evlerden elde edilen gelir, topraktan elde edilenden çok daha fazladır. Değişen koşullar nedeniyle kamu yararı, toprağa olduğu gibi, evlere de zekât konmasını gerekli kılmıştır. Toprağını kiraya veren ve gelir elde eden toprak sahibi ile evini kiraya verip ondan gelir elde eden ev sahibi arasında bir fark yoktur. Bu durumda toprağa vergi yükleyip evleri bu yükümlülüğün dışında tutmanın mantıklı bir nedeni yoktur. Apartman veya ev sahiplerinden zekât almamak tarımsal toprak sahiplerine karşı haksızlık olacaktır. Bunun diğer bir sonucu, tarımsal toprak sahibi olmak yerine halkın bina sahibi olmaya meyletmesidir. Bizimle müçtehitler arasındaki fark ilkelere değil, ilkelere

⁴²⁶ Şekerci vd.,s.62.

⁴²⁷ 4200 metrekareye tekabül eden arazi parçası.

⁴²⁸ Ebû Zehra, s.170.

uygulanmasına ilışkindir. Onların devrinde binalar şimdi olduğu gibi kar amacıyla kullanılmıyordu.”⁴²⁹

Suudi Arabistan’da 22.03.1394 h. tarihli fetvaya göre, otellerden elde edilip nisap miktarını bulan ve üzerinden bir sene geçen gelir de kira gelirlerinin zekât statüsüne tabi olur.⁴³⁰

İslam hukukularını bina zekâtı ile ilgili üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüşe göre, gelir getiren bina, apartman, ev ve bu gibi şeylere sahip olan kişi, ticaret eşyasına sahip olan kişinin sahip olduğu muameleyi görür. Buna göre her yıl bu binanın değeri paraya vurulur, geliri de buna ilave edilir hem değeri hem de geliri üzerinden ticaret eşyasının zekâtı gibi %2,5 oranında zekât alınır.⁴³¹ İkinci görüşe göre, gelir getiren bu mallar, nakit paraların grdğu muameleyi görür. şayet nisabını geçerse her yıl bunların sadece değerinden zekât alınır.⁴³² Karadâvî ve rapora katılan Eb Zehra, Abdulvehhab Hallf ve Abdurrahman Hasan ve İbrahim Fuad gibi İslam hukukçuları 1952 yılında hazırlanan raporda belirtildiği gibi, apartman ve benzeri şeylerden alınacak zekâtın geliri üzerinden yüzde on veya yüzde beş olarak alınması taraftarıdır.⁴³³ Mannan ise farklı olarak şu görüşü savunur: “ Ben zekât oranının daha esnek olmasından yanayım. Bu durumlarda zekât oranını üretkenlik ve karlılık gözönüne alınarak farklılıklaştırılabilirdir”.⁴³⁴ üçüncü görüşe göre, 1965 yılında Kahire’de düzenlenen İslam Araştırmaları Konferansı’nda da kira gelirlerinin yilsonunda %2,5 olarak zekâta tabi olacağı kararına varılmıştır.⁴³⁵ mer Nasuhi Bilmen bu görüşü savunan hukukçulardan biridir.⁴³⁶ Sadece gelir hesaba katılır.

Bütün bu görüşler gözönünde bulundurulduğunda akar ve benzerlerinin zekâtının, arazi geliri gibi zekâta tabi olması gerektiği görüşünün tercihe şayan olduğu aşıkrdır. Buna göre safi geliri biliniyorsa yüzde on, bilinmiyorsa yüzde beş nisbetinde zekât ödenmelidir.⁴³⁷

⁴²⁹ Aydın vd., s.,101.

⁴³⁰ Akyüz, s.,468.

⁴³¹ Karadâvî, I,470.

⁴³² şekerci vd., s.63.

⁴³³ Karadâvî, I,482-483; İbrahim Fuad, s.,111; şekerci vd., s.,64.

⁴³⁴ Mannan,s.402-403.

⁴³⁵ İbrahim Fuad, s.,109.

⁴³⁶ Bilmen, *Bİİ*, s.344.

⁴³⁷ Aydın vd., s.104.

1. Bina Gelirlerine (Apartman, Düğün Salonu, Dükkân vb.) Öngörülen Nisap Miktarı

Zekâtın vacip olduğu her ürünün bir nisap miktarı olduğundan sanayi devrimiyle beraber çağımızda yeni ortaya çıkmış olan yüksek binaların, dükkânların, kamp yerlerinin, otellerin, düğün salonlarının zekât vermek için zenginlik ölçüsü olan nisap miktarının belirlenmesi de bir zorunluluk arz etmektedir. Ancak nisap miktarını belirlerken tahıl ürünlerine göre mi yoksa altının nisap miktarına göre mi kıyas yapılacağı konusu açık değildir.

Esasen, nisap miktarının belirlenmesin en kolay şekli altın nisabına göre olmasıdır. Karadâvî bu konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “Her halde en kolay ve en yakın ihtimal para nisabına göre takdir edilmesidir. Çünkü Şâri’ bu miktara sahip olan kişiyi zengin saymış ve zekât vermesini vacip kılmıştır. Nisap miktarının altında herhangi bir şeye malik olan kimseyi ise zengin saymamıştır. Apartman, fabrika ve benzeri kaynakların sahibi gelirini para olarak tahsil ettiğine göre, nisabın para nisabına göre takdiri evleviyetle olmalıdır.”⁴³⁸ Dolayısıyla asli ihtiyaçları dışında nisap miktarı kadar bu gelir kaynaklarından gelir elde etmişse bunun altın üzerinden hesaplanarak nisap miktarına ulaştığı anda zekâtının verilmesi gerekir.⁴³⁹

2. Bina vb. Gelirlerde Nisap Miktarının Belirleneceği Zaman

Zekât vermek için dinde zenginlik ölçüsü olan nisap miktarı mala sahip olmak gerektiğine göre, nisaba aylık süreye göre mi, yoksa yıllık süreye göre mi itibar edileceği konusunun da belirlenmesi icap etmektedir.

İmam Malik’ten ev kiralarını ele geçtikten sonra bir yıl zaman geçmedikçe zekâta tabi olmayacakları hakkında bir rivayet nakledilmektedir.⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel ise, bir kimse evinin kirasını alınca bir yıllık zaman geçme şartına bakılmadan zekâtın verilmesi gerektiği yönünde görüş ifade etmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁸ Karadâvî, I,486.

⁴³⁹ Karadâvî, I,486; Yavuz, s.,204.

⁴⁴⁰ İbrahim Fuad, s.,108.

⁴⁴¹ İbn Kudâme, III,29.

Muhammed Ebû Zehra, gelir aydan aya elde ediliyorsa aylık olarak, kira gelirler yıllık olarak elde ediliyorsa zekât yılsonunda ödenmesi gerektiği fikrindedir.⁴⁴² Ömer Nasuhi Bilmen'e göre ise yıllık geliri zekâta tabi olacağından kira gelirinde zekâtın ödenme zamanı yılsonudur.⁴⁴³

Aydan aya itibar edildiği zaman her ay kirası nisap miktarına erişmeyen bir kısım ev sahipleri zekât vermekten muaf olurlar ve fakirlerin hakkı tam manasıyla göz önünde bulundurulmamış olur. Fakat aylık gelirlerin birbirlerine eklenip yıllık süreye itibar etmek fakir ve miskinler için daha yararlı olacağı ortadadır. Çünkü bu durumda zekâtı vacip olan malların, zekât verecek kişilerin ve zekâtın miktarı büyümektedir. Zira bu durumda zekât daha büyük bir mala vacip olmaktadır.⁴⁴⁴ Öyle görülüyor ki nisabın yıllık süre ile takdir edilmesi gerçeğe ve zekâtın gayesine en yakın olandır. Çünkü devletin gelirlerinde olduğu gibi ferdin gelirleri de yıldan yıla takdir edilmektedir. Hatta daha önceleri evler yıllık kiralanıyordu.

Bu şekilde apartman, fabrika ve benzeri gelir kaynaklarının hesabı aynı olmaktadır. Çünkü fabrikalar genelde aydan aya değil, yıldan yıla gelir giderini hesaplamakta ve hesabını yılsonunda netleştirmektedir.⁴⁴⁵ Binaları zekâtları verilmeden önce masraf, emek tutarı ücret, vergi, koruma, yıllık amortisman⁴⁴⁶ ve bakım masrafları gelirden çıkarılır. Arta kalan miktar nisap miktarına ulaşmışsa zekât verilmelidir. Aynı şekilde varlığı kesin olarak bilinen borçların tutarı da gelirden düşürülür.⁴⁴⁷

3. Verilecek Zekât Oranından Asgari Geçim İndirimini Muaf Tutmak

Müslüman olan mal sahibinin senelik zaruri harcamaları ile nisap miktarları esas alınarak, bunlar çıkarıldıktan sonra, fazla gelir sağlıyorlarsa o takdirde bu mallar zekâta tabi olmalıdır. Müslüman'ın zaruri ihtiyaçlarına

⁴⁴² Akyüz, s.,483.

⁴⁴³ Bilmen, *Bİİ*, s.344.

⁴⁴⁴ Karadâvî, I,487.

⁴⁴⁵ Karadâvî, I,487.

⁴⁴⁶ Aydın vd.,s.105.

⁴⁴⁷ Karadâvî, I,488.

yetecek kadar gelir getiren bina vb. malı var ise zekâta tabi olmaması gerekir.⁴⁴⁸ Akarların gelirlerinden yararlanan kimsenin bunlardan başka bir gelir kaynağı yoksa mal sahibinin asli ihtiyaçlarını bundan karşılama hakkı vardır. Temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra nisap miktarınca parası kalırsa zekât verir, yoksa vermesine gerek yoktur.⁴⁴⁹ Çünkü bu durumdaki biri kiraya verdiği bir evden yahut kendisi veya başkası tarafından çalıştırılan küçük bir fabrikasından başka gelir kaynağı olmayan olabilir. Hatta bunun sahibi daha da kötü bir durumda olabilir. Ayrıca İslam adaletiyle bağdaşan, dindar bilirkişilerin takdir edeceği yıllık geçim için asgari miktarın ayrılıp zekâttan muaf tutulması ve yıllık gelirden arta kalan gelir nisap miktarını bulduğu takdirde ondan zekât verilmesi gerekmektedir.⁴⁵⁰ Örnek hesaplamalar yapacak olursak:

Cinsi: Kiraya Verilmiş Ev

Yıllık Gelir:	20,000 TL
Giderler;	
Kapıcı Parası:	3,000TL
Vergi:	1,000TL
Tamir ve Yıpranma:	1,000TL
Değişik Masraflar:	300TL
Toplam:	5,300TL
Zekâta Tabi Gelir:	14,700TL
Verilecek olan zekât %5	735TL

Cinsi: Kiraya Verilmiş Düğün Salonu

Kira:	5,000TL
Gelir:	90,000TL
Giderler;	
Elektrik:	10,000TL
Vergi:	25,000TL

⁴⁴⁸ Yavuz, s.205.

⁴⁴⁹ Şekerci vd., s.66

⁴⁵⁰ Karadâvî, I,488 Asli ihtiyacın belirlenmesinde Müslüman bilirkişilere görev düşmektedir. Onlar yoksa Ülkemiz için resmi veri olan Türkiye İstatistik Kurumuna başvurulmalı ve kişinin temel ihtiyaçları kurumun vereceği bilgilere göze düzenlenmelidir.

İşçi Ücretleri:	15,000TL
Su:	10,000TL
Geriye kalan net gelir:	30,000TL
Verilecek olan zekât %5:	1,500TL

Dükkânların Zekâtının Hesaplanması

Senenin belli bir ayında dükkândaki bütün malın alış fiyatından tutarını tesbit eder, buna varsa alacaklarını, evde ve bankalarda mevcut para ve dövizini, aslî ihtiyacı olmadığı halde evde tuttuğu altın, mücevherat, halı gibi kıymetli malların para olarak tutarını ekler, elde ettiği miktardan varsa borçlarını düşer, kalandan % 2,5 hesabıyla zekât verir.

Örnek hesaplama

Alış fiyatına göre dükkândaki mallar:	10,000TL
Bankada:	3,000TL
Altın ve diğer kıymetler:	4,000TL
Alacaklar:	5,000TL
Toplam:	22,000TL
Her çeşit borçlar:	7,000TL
Geriye kalan net gelir:	15,000TL
Verilecek olan zekât:	$15,000 \times \% 2,5 = 375\text{TL}$ ⁴⁵¹

D. NAKLİYE ARAÇLARI

Gemi, uçak, araba, otobüs, tren gibi yolcu ve yük taşıyan her şey nakil vasıtaları grubuna girer. Nakil vasıtalarının zekâta tabi olup olmadığı ve bunlardan ne oranda zekât alınacağı konusunda İslam hukukçuları arasında görüş farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıkları açıklamaya çalışalım.

⁴⁵¹ Özek, aynı yer.

1. Nakil Vasıtalarının Zekâtı ile İlgili Farklı Görüşler

Meseleyi dar çerçevede ele alanlara göre nakil vasıtalarının zekâtının verilmesi gerekmez. Selef âlimlerinin bir kısmı, İbni Hazm, Şevkânî ve Hasan Sıddık Han gibi bilginler bu görüşü paylaşmaktadır. Bunlar ticaret eşyasına dahi zekât vermek gerekmediği görüşündedirler. Çünkü nakliye araçları binek hayvanlarına benzemekte, binek hayvanlarından zekât verilmediğine göre nakliye araçları da zekâttan muaf olmalıdır.⁴⁵² Bunlara göre Hz. Peygamber zekât verilecek malları kesin olarak belirlediği için onlardan başka hiçbir şeye zekât vacip değildir.

Nakil vasıtalarının zekâtı konusunda meseleyi geniş çerçeveden ele alanlara göre bunların zekâtının verilmesi vaciptir. Çünkü Allah “Mallarından zekât al”⁴⁵³ diye emretmiş, Hz. Peygamber de “Mallarınızın zekâtını verin”⁴⁵⁴ buyurarak her malda zekâtı vacip kılmış, şu veya bu mal diye ayırım yapmamıştır.⁴⁵⁵ Bu iki emir umum ifade eden lafızlardır. Malın büyümesi, gelir getirmesi ve asli ihtiyaçlardan fazla olması gibi özellikler bir malda bulunduğu ona zekât düşmektedir. Nakil vasıtaları da gelir getirdiğine göre ondan zekât vermek gerekir. Delil gösterdikleri binek hayvanları ise nakliye araçlarından büyük oranda farklıdır. Hem binek araçlarının genel olarak ticaretten ziyade aslî ihtiyaç için kişilerin özel taşıtları olarak kullanılması hem de taşıdıkları yüklerin birbirlerine kıyas dahi edilememesi bu ikisinin farkını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’in zekât olarak saymadığı mallarda zekât alınmaması gerektiği fikri yukarıda da ifade ettiğimiz gibi içtihadî manada bir hatadır. İmam-ı Şâfiî’nin *er-Risale* adlı eserinde “Hz. Peygamber gümüş paradan zekât alınmasını emrettiğini nakleder. Kendisinden sonra Müslümanlar altın para ile ticaret yapmaya başladıkları için altın parayı gümüş paraya kıyas etmişler ve ondan da zekât almışlardır”⁴⁵⁶ buyurarak zikredilmeyen mallarda da kıyas

⁴⁵² Yavuz, s.197.

⁴⁵³ 9.Tevbe, 103.

⁴⁵⁴ Ebû Dâvud, II,127,(H.No:1557).

⁴⁵⁵ Meydânî, I,141; Mavsîlî, I,141; İbn Hümâm, II,192; Karadâvî, I,464.

⁴⁵⁶ Şâfiî, s.113.

yoluyla zekât alınabileceğini ifade etmiştir. Ebû Hanîfe bütün meyve ve sebzelere öşrü farz kılmış ve yine Hz. Ömer, büyük oranda yer işgal ettiği için atlardan zekât alınmasını emretmesi de bunun gibidir.⁴⁵⁷

2. Zekâta Tabi Olan Nakil Vasıtalarında Öngörülen Nisap Miktarı

Gelir getiren nakil vasıtalarında nisap şartı aranır ve miktarı da altın nisabına göre takdir edilir. 1986 tarihli Sudan Zekât Kanunu ile 1948 tarihli Mısır Zekât Kanunu tasarısı da bu görüşü esas almıştır.⁴⁵⁸ Nisabın yıllık süre ile takdir edilmesi gerçeğe ve zekâtın gayesine en yakın olandır. Çünkü devletin gelirlerinde olduğu gibi ferdin gelirleri de genelde yıldan yıla takdir edilmektedir. Ayrıca iyice düşünüldüğü zaman yıllık gelire göre itibar etmenin fakirler için daha çok yararlı olduğu da görülecektir.⁴⁵⁹

Nakil vasıtasına sahip olan kimse, nakliye aracının gelirinden zekât verirken yeni almış olduğu aracının borcunun bitmesi veya gelirinin borcunu aşmaması gerekir. Borcu gelirinin nisap miktarına ulaşmasını engelliyorsa, bu durumda bu kişiden zekât yükümlülüğü düşmektedir.⁴⁶⁰

3. Zekâta Tabi Olan Nakliye Araçlarında Ödenecek Zekât Miktarı

Muhammed Ebû Zehra, Hallaf ve Abdurrahman Hasan'a göre toprak ürünleri göz önüne alınarak nakliye araçları gibi gelir getiren malların zekât oranı, safî geliri tespit edebilmek mümkünse % 10, değilse % 5'tir. Karadâvî toprak ürünlerine benzetilmesi kıyasına muhalif olmasına rağmen bu görüştedir.⁴⁶¹ Osman Hüseyin Abdullah'ın hazırladığı "Zekât Kanunu Tasarısı" da bu görüşü kabul etmiştir. Aynı görüşten hareket eden "Arap Birliği Teşkilatı Sosyal Araştırmalar Toplantısı" üçüncü ve dördüncü maddelerinde belirtildiği gibi tümü için ödenecek zekât miktarı % 5 olarak kararlaştırmıştır.

⁴⁵⁷ Meydânî, I,141; İbn Hümâm, II,192-194; Karadâvî, I,467.

⁴⁵⁸ Akyüz, s.478.

⁴⁵⁹ Karadâvî, I,487.

⁴⁶⁰ Şekerci vd., s.69.

⁴⁶¹ Ebû Zehra, s.,169.

“İslam Araştırmaları Kurumu” ulaştırma araçlarının zekât oranını % 2,5 olarak kararlaştırmıştır. Kuveyt’te hazırlanan tasarının üçüncü maddesinin c bendine göre de oran % 2,5’tur.⁴⁶²

Sıraladığımız görüşlerden takdire Şayan olan bize göre her türlü gelir-gider hesaplandıktan sonra net gelir biliniyorsa %5, net gelir bilinmiyorsa % 10 olarak zekâtın hesap edilmesidir.

Örnek Hesaplama

Cinsi: **Otobüs**

Yıllık Gelir:	100,000TL
Yıllık Borç:	30,000TL
Akaryakıt, lastik yıpranma vs:	20,000TL
Yıpranma payı, vergi, Őoför:	20,000TL
Geriye Kalan:	30,000TL

Masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan para Şayet nisap miktarına ulaşmışsa bundan tercih ettiğimiz %10’luk orana göre **3,000TL** zekât verilir.

Son olarak Şunu ifade etmekte yarar vardır. Burada zekât durumlarını açıkladığımız kiralık yerler ve motorlu araçlar kar elde etme amacını taşıyorsa net gelirlerinden %10 oranında zekât alınır. Bunlar ticaret malı gibi araç alım satımı yapan galerilerde bulunduruluyorsa, o zaman bunlar ticaret malı kabul edilir ve %2,5 oranında zekât alınır.⁴⁶³

⁴⁶² Akyüz, s.481.

⁴⁶³ Şekerci vd., s.70.

SONUÇ

Tezimiz bir tespit çalışması niteliğinde olduğu için burada konumuz ile ilgili ulaştığımız sonuçları sıralamak ve genel bir değerlendirme yapmakla yetineceğiz.

Pek çok ayette zekât, namaz ibadeti ile birlikte zikredilmiştir. Bu da zekât ile namazın bir elmanın iki yarısı gibi, birbirini tamamlayan iki ibadet olduğunun göstergesidir. İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan zekât, namaz ve oruç gibi, peygamberler silsilesinden gelen bir ibadettir. Zekât ibadetinin, zengin Müslümanlar için farz kılınmasının yanı sıra, İslam ümmetini kuşatan, toplumun her türlü olumsuzluklarını gidermeye çalışan kapsamlı ve çok yönlü bir ibadet olduğu görülmektedir. Bu vesileyle zengin Müslümanlar temel ihtiyaçları dışında kalan, artıcı özellikteki mallarından belirlenen orandaki kısmını karşılıksız olarak öngörülen yerlere vermek durumundadırlar.

Zekât ibadetini iki bölüm halinde ele aldığımızda, ikinci bölümü oluşturan gayrimenkul malların zekâtını da iki kısım olarak değerlendirmek mümkündür. Birinci kısmı genel olarak nas ve içtihatlarla belirlenen tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Tezimizin diğer kısmını oluşturan ve sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan nakliye araçlarından, binalardan, apartmanlardan ve fabrika gelirlerinden alınacak olan zekât miktarları ise son dönem İslam hukukçularının içtihatları ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bu içtihatlar sonucunda bu malların zekâta tabi olup olmadığıyla ilgili bazı önemli ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

İnsanların, kendilerini zekât verecek kadar zengin kabul etmeyip zekât vermekten kaçınması yerine zenginliğe ulaşmaya kadar çalışıp çabalamaları İslamî anlayışa uygun olduğu görülmektedir. Kanaatimizce ibadetlerin en zoru ve en faziletlilerinden biri zekât ibadetidir. Çünkü insanların mallarından ayrılmaları zor bir durumdur. Kuran'ın ifadesiyle insanoğlu malı çokça sevmektedir. Hz. Ebu Bekir'in zekât ibadetin uygulanması için savaşlar yapması bu ibadetinin önemini bir göstergesidir.

Âlimlerin çoğu, zekât vermek için aranan şartlardan biri olan yıllanmaya bağlı malların, zekâtın vacip olmasının sebebi olan nisap miktarına ulaşması durumunda zekâtının verilmesi; belirlenen vaktinden önce ise zekât vermenin

caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Zekâta tabi olan mal, zekât vacip olduktan sonra sahibinin bir kusuru olmaksızın zayi olursa o kimsenin üzerinden zekât borcu düşer.

Zekât, Allah'ın fakirler, yoksullar ve diğer hak sahipleri için vacip kıldığı bir haktır. Bunun gereği olarak vacip olan ve ödenmesi gereken zekât borcu bir veya birçok yılın geçmesiyle mal sahibinin üzerinden düşmez. Buna göre zekâta zaman aşımı söz konusu olamaz. Ancak bir şehre yasa dışı güçler hâkim olur da o şehrin sakinleri seneler boyu dahi zekât veremezlerse, o şehrin geri alınması durumunda geçmiş seneler için zekât verilmesine gerek olmadığı belirtilir. Ayrıca Cumhura göre zekât borcu, mal sahibinin ölümü ile de kalkmaz. Aksine vasiyet etmese bile onun terekesinden ödenir. Ancak Hanefi mezhebi ölenin terekesinden zekât alınmayacağı sadece vasiyet etmesi durumunda malının üçte birinden zekât alınabileceği görüşündedir.

Hz. Peygamber (sav)'den sonra İslam toprakların genişlemesi özellikle Hz. Ömer (r.a) zamanından itibaren araziler hususunda farklı uygulamalardan ihtilaflar doğmuştur. Öşür arazinin gayrimüslime satılması veya haraç arazisinin bir Müslüman tarafından satın alınması yahut da mirî arazileri işletenlerin bu arazilere yerleşmesi ve daha sonra devlet tarafından bu kimselere tapu verilmesiyle ortaya çıkan durumlardır ki en önemli sorun olarak haraç arazileri görülmektedir.

Günümüz İslam hukukçuları, Hanefi mezhebinin haraç arazisinden öşür alınamayacağı şeklinde görüşünü sıhhatli bulmadıkları cumhurun delillerini daha sağlam bularak bunlardan da öşür alınabileceği şeklindeki görüşü kabule meyilli oldukları görülmektedir. Buna göre, bir araziden hem öşür, hem de haraç alınabilir. Haracın miktarını devlet belirler. Bu miktarı, devlet başkanı isterse onda bir oranından başlayarak yarı yarıya kadar dahi takdir edebilir. Çünkü haraç toprak vergisidir, öşür ise çıkan mahsulün Allah rızası için sahibinin fakirlere temlik ettiği bir borcudur. Kısacası, haraç bir vergi türü, öşür ise ibadettir. Haraç bir vergi olarak kabul edildiği içindir ki hür-köle, yaşlı-geç herkes bu konuda mükellef olarak kabul edilmektedir.

Bazı İslam hukukçuları özellikle de Hanefi ekolü, haraç arazilerinin hükmünün hiç değişmeyeceği görüşüne sahiptir. Hatta haracî topraklar,

sonrasında Müslümanlara satılsa bile bu hükmün değişmeyeceğini iddia ederler. Bu durumda böyle bir topraktan her zaman haraç vergisi alınması gerekir. Bu görüş temel alındığında ülkemizdeki toprakların statüsü haracî toprağa dâhil olmakta ve bunlara öşürün gerekmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen son zamanlarda bu konuyu ele alan Din İşleri Yüksek Kurulu, farklı bir karar vermiş ve ülkemizdeki toprakların haraç toprağı olma özelliğini kaybettiğini, öşür toprağı özelliğini kazandığını ve kişinin mahsul alınca zekâtını vermesi gerektiğini ve devlet de vergi alacaksa haraç olarak arazinin vergisini alabileceğini belirtmiştir.

Ebu Hanife'ye göre kiralık topraklarının zekâtı kiraya verene, İmameyn'e göre ise kiralayana aittir. Müteahhirun Hanefiler ise fakirin yararına olan görüşün kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Ancak bu konuda tercihe şayan olan görüşün imameyn'in görüşü olduğu aşikârdır. Zira öşür, araziden çıkan mahsulün zekâtı olduğu için öşrü araziye kiralayanın vermesi daha isabetli bir karar olur. Çıkacak olan mahsulün tahminle belirlenmesi, Hanefî mezhebi dışındaki mezheplere göre caizdir. Fakat tahminde, yanılmalar göz önünde bulundurulduğunda mal sahibinin bazen mağdur olabilmesi de mümkün olduğundan bu konuda Hanefî mezhebinin görüşünün mal sahibinin yararına olduğu ortaya çıkmaktadır.

İslam dini hiçbir malın atıl bir şekilde bekletilmesini hoş görmez. İslam'da aslanan malın sürekli işletilerek ekonomik büyümeye katkı sağlamasıdır. Arsa sahibi arsasını işletmeden bekletse bile o arsanın değeri üzerinden % 2,5 oranında zekât vermek durumunda kalır. Oysa aynı kişi arsasına bir ev inşa edip kiraya verse hem gelir elde edecek hem de yıllık kira değerinin üzerinden zekâtını vererek fakirlere destekte bulunacaktır. Hz. Peygamber'in velilerine hitaben söylediği "Yetimlerin mallarını işletin yoksa zekât onu bitirir" hadisi de İslam'ın eldeki malı işletmeye olan yönlendirmesine bir işarettir.

İslam'a göre mal olarak telakki edilen her şeyin zekâtı vardır. Durum böyle olunca araziden elde edilen ürünlere de zekât vermek gerekeceği ortadadır. Cumhur, yalnızca belli sayıdaki arazi ürününe zekâtı tayin etmişse de Ebu Hanife her üründe zekâtın olması gerektiğini belirterek sonradan da ortaya çıkan yeni ürünlere zekât vermek gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü bu yeni

ürünler hem ekonomiye, hem de insanlara büyük katkılar sağlayan mahsuller olmaktadır. İmam-ı Azam'ın içtihadının kamu menfaatine uygun bir görüş olduğu görülmektedir. Hanefiler, maden ve defineyi aynı kabul etmiş olmaların karşı de diğer üç mezhep bunları farklı kabul etmiş ve bundan dolayı da farklı sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre ikisini aynı kategoride değerlendiren Hanefiler, bunlarda humusu vacip görürken, diğerleri, rikazda humusu, madende ise %2,5 oranında zekât verilmesini gerekli görmüşlerdir.

İslam hukukçuları arasında balın zekâtında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konuda Hanefi mezhebinin görüşüne göre, balın zekâtının her üretim döneminde verilmesi gerekir. Verilecek oranın ise % 20, % 10, % 5 gibi ihtilaflar olmasına rağmen yapılan masrafların çıkartıldıktan sonra, 653 kg.lık nisap miktarına ulaşması şartıyla % 10 olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Deniz mahsullerinde ise, zekât vermenin bir zorunluluk olmadığı ancak zekât verenin sevap kazanacağı düşüncesinden hareketle, insanları zekât vermeye teşvik etmenin yerinde olacağı sonucuna varılmıştır.

Klasik dönemde olmadığı için ele alınmayan, çağdaş teknoloji ile ortaya çıkan fabrika, apartman, nakil vasıtaları, otel, vb. gibi yeni gelir kaynakları hakkında da epey ihtilaflar bulunmaktadır. Konuyu dar çerçeveden ele alanlara göre, bu gibi mallardan zekât vermek gerekmez. Ancak çağdaş İslam hukukçularının geneli bunlardan zekât vermenin gerekli olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla beraber verilecek zekât miktarı konusunda öşür, yarım öşür ve % 2,5 gibi farklı oranlar zikredilmiştir. Ancak yapılan masraflar çıkarıldıktan sonra elde kalan net gelirden öşür verilmesinin en doğru görüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Kira gelirlerinde zekâtın yılsonunda mı yoksa gelir nisap miktarına ulaşınca mı verilmesi gerektiği hususundaki ihtilafları da eserimizde inceleme fırsatını elde ettik. Bunun sonucunda yıllık gelir ile takdir edilmesinin gerçeğe en yakın olduğu izlenimine sahip olduk. Kira gelirlerinde yapılan masrafların ve verilen vergilerin elde edilen kârdan düşülmesi gerektiği sonucuna da ulaşmış olduk. Ülkemizde bu ihtilafların en azından bir kısmının çözümü adına, (haraç arazileri gibi) özellikle 1980'li yıllardan sonra Diyanet İşleri Başkanlığının müzakereler yaparak kurul kararları alması sorunların aşılması adına önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Aslında günümüzde zekât verme görevi bir nevi Müslümanların vicdanına kalmış durumdadır. Her ne kadar zekât ibadetini yerine getirmeyenlere İslam'ın ilk devirlerinde bir ceza müeyyidesi uygulanmışsa da bu ceza sınırlı bir döneme has kalmış, sonraki dönemlerde pek uygulanmamıştır. Esasen İslam dini, servetin kötüye kullanımı, zekâtının verilmemesi ve genel olarak sosyal birçok sorumlulukların yerine getirilmemesinin cezasının bu dünyada değil, ahirette olacağını ilan etmiştir. Kısacası zekât miktarlarının hesaplanıp verilme görevi kanaatimce zenginlere bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hâfâ ve Müzilü'l-İlbas*, Beyrut 1351h.
- Akyüz, Vecdi, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Alaaddîn, Haskefi, *Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar Şerh-i Tenviri'l-Ebsar*, (yy), (by) h.1277.
- Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, *Mal Maddesi*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989.
- Ateş, Süleyman, *Toprak ve İslam*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1969.
- Aydın, Mehmet Akif, DİA, "*Arazi Kanunnamesi*", Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1991.
- Aydın, M.Akif - Hayrettin Karaman - Ali Özek - Mehmet Erkal, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1984.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul (ty)
- , *Büyük İslam İlmihali*, İpek Yayınları, İstanbul (ty).
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İhyâu't-Terâtibu'l-Arabî, Mısır 1313.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara (ty).

- Certel, Hüseyin, *Psiko-Sosyal Açından Zekât*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları, Erzurum 1997.
- Cin, Halil, DİA, “*Arazi Maddesi*”, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1991.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi, *Gayrimenkul Maddesi*, Arkın Kitapevi, İstanbul 1969.
- Dağcı, Şamil, *Fıkıh (İlitam)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007.
- Dalgın, Nihat, *Zekât Hükümleri*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ceylan Ofset, Samsun, 2003.
- Dârimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, (255), *Sünen-ü Dârimi*, Darı İhya’ü’s-Sünnetü’n-Nebeviyye, (yy) 1981.
- Dâvudi, Ebû Cafer Ahmed b. Nasr el-Esedi el-Maliki, (402/1011), *el-Emval*, Daru’s-Selam, Kahire 2001.
- Demir, Şehmus, *Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 28, Erzurum 2007.
- Döndüren, Hamdi, “*Arazi Maddesi*”, Şamil İslam Ansiklopedisi, yy, ty.
- Duman, Ali, DİA, “*Sadaka Maddesi*” Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2008
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi (275/889), *Sünenü Ebû Dâvud*, Matbaatü’s-Saadeh, Mısır 1950/1369.

- Ebu Yusuf, Yakub b. İbrâhim b. Habib el-Ensârî el-Kufî (182/798), *Kitabu'l-Harac* (Ter. Muhammed Atullah), Akçağ Yayınları, İstanbul 1982.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, (Ter: E. Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1969.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Erkal, Mehmet, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, TDV Yayınları, Ankara 2003.
- , İHAD, “*Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür*” Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2007.
- Fuad İbrahim, Ahmed Ali, *el-Mevadiru'l-Maliyye*, Kahire 1970.
- Gazâlî, Muhammed Ebu Hamid (505/1111), *İhya-u Ulumi'd-Din*, (Çev: Ali Arslan), Merve Yayınları, İstanbul (ty).
- , *el Vasit fi'l-Fıkıh*, Daru's-Selam, (yy) 1997.
- Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Hanbel(241/855), *el-Müsned*, Darü'l-Maarif, Kahire (ty).
- Haraşi, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Maliki (1101/1689), *el-Haraşi ala Muhtasari Seyyidi Halil*, Matbaatu Bulak, Mısır 1299.

- Hinz, Walter, *İslamda ölçü Sistemleri* (Çev: Acar Sevim), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki (1252/1836) *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar* (Çev: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1983.
- İbn Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid (861/1457), *Şerhu fethü'l-Kadirr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan (ty).
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed (620/1223), *el-Muğnî*, Tab'ul-Menar, Kahire 1970.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvini(275), *es-Sünen*, Daru'l-Hayai'l-Kütübi'l-Arabiyye, (yy) 1952.
- İbn Manzur, Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Mısır (ty).
- İbn Rüşd, İmam Kadî Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût (ty).
- İnalçık, Halil, *İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi*, İslami İlimler Enstitüsü Dergisi, Ankara 1959.
- Kallek, Cengiz, DİA,"*Haraç Maddesi*", Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1997.
- Karadâvî, Yusuf, *İslam Hukukunda Zekât* (Çev: İbrahim Sarmış), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1984.

- Karagöz, İsmail- Fikret Karaman -İbrahim Paçacı-Mehmet Canbulat-Ahmet Gelişgen, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Karagöz, İsmail- Yunus Vehbi Yavuz, *İslama Giriş (Gençliğin İslam Bilgisi)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- , *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978.
- , *Toprak Mülkiyeti ve Öşür*, Diyanet Dergisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî (587/1191), *Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Şeriketü'l-Matbuâti'l-İlmiyye, Mısır 1327 h.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri (179/795), *el-Muvatta'*, (yy) (ty).
- Mannan, M.A., *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*, (Çev: Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yayınları, İstanbul 1980.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Habib (458/1057), *el-Ahkamü's-Sultaniye*,(ter) Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.

- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr (511–593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, Şirketü'l-Daru'l-Erkam, Beyrût (ty).
- Mavsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud (683/1284); *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Daru'l-Marifeh, Beyrut , 2002/1423.
- Meydânî, Şeyh Abdulğaniy el-Ğaniymiy, *el-Lubab fi Şerhi'l-Kitab*, Daru'l-Kitab, Beyrut 2004/1425.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz b. Ali (885/1481), Tercüme-i Düreru'l-Hükkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm, (my), İstanbul 1319.
- Müslim b. El- Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi (261/875), *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, (ter.Mehmet Sofuoğlu) İrfan Yayınevi, İstanbul 1968.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (303/915), *Sünenü'n-Nesai*, Şirketü Mektebeti ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu, Mısır 1964/1383.
- Nevevî, Ebu Zekariya Yahya b. Şerif (676), *Riyazü's-Salihin*, Daru'l-Me'mun, Beyrut 1992.
- Özek, Ali- Hayrettin Karaman- Ali Turgut- Mustafa Çağrııcı- İbrahim Kafi Dönmez- Sadrettin Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, TDV Yayınları, Ankara 2004.
- Özek, Ali, *Zekât Rehberi Pratik Bilgiler*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

<http://aliozek.com/kitaplar.php?Makale_id=63&Kat_id=18>, 2010-07-25.

- Öztürk, Mustafa, *Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi – Semantik Bir Tahlil Denemesi-*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları sayı 12-13, Samsun 2001.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (606/1209.) *Tefsir-i Kebîr* (Mefâtihu'l-Gayb) (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Çelik, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- San'âni, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk (211/827), *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut 1972.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Sehnûn, Abdusselam b. Said,(240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Matbaatu's-Seadeh, Mısır 1321 h.
- Serahsî, Ebu Bekir Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebu Sehl (483), *Kitabu'l-Mebsut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut (ty).
- Seyyid, Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût 1977.
- Şafak, Ali, DİA,"*Akar Maddesi*", Güzel Sanatlar Mat., İstanbul 1989.
- , *İslam Arazi Hukuku*, Türdav, İstanbul 1977.

- Şafii, Muhammed b. İdris (150) *er-Risale*, (çev: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan) TDV Yayınları, Ankara 2003.
- Şekerci, Osman-M.Ebu Zehra, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, Selçuklu Matbaası, b.y 1978.
- Şentürk, Mustafa Hikmet, *Soru ve Cevaplarla Zekât*, Çağlayan Matbaası, İzmir 2006
- Şirazî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf (476/1083), *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmam eş-Şafii*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (ty) Mısır.
- Tahtâvî, *Dürrü'l-Muhtar Tercümesi*, Hacı Salih Matbaası, İstanbul h.1285.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve (279/892), Sünen-i Tirmizî Tercemesi (Çev: Osman Zeki Molla Mehmetoğlu), Yunus Emre Yayınları, İstanbul 1975, I/433.
- Türk Ansiklopedisi, *Gayrimenkul Maddesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-arûs*, Dar'u Libya, Bingazi 1966.

Zûhaylî, Vehbe, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, (Çevirenler: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, İstanbul 1994.

ÖZET

Bu çalışma İslam dininin en önemli esaslarından biri olan zekât ibadetinin bir kolu olan gayrimenkul malların zekâtı konusunu ele almaktadır. Bu konu İslam'ın en önemli esaslarından birini teşkil etmekle beraber en çok tartışılan konularından da başında gelmektedir.

Tezimiz iki ana bölümden oluşmaktadır. Gayrimenkul malların zekâtını esas almakla beraber öncesinde zekâtın tüm yönlerini ele almaya çalıştık. Bundan dolayı da birinci bölümde zekât hakkında genel birtakım bilgiler verdik. Zekâtın nelerden ibaret olduğu, asıl gayesinin neler olduğunun ortaya çıkması açısından bu konuların zorunlu olduğunu düşünmekteyiz.

İkinci bölümde ise asıl konumuz olan gayrimenkul malların zekâtı konusunu ele aldık. Burada özellikle günümüzde ortaya çıkan fabrika, ulaşım araçları, yük taşımacılığında kullanılan gayrimenkul mallar üzerinde genişçe durmaya ve hem klasik hem de modern kaynaklar ışığında çözüm bulmaya çalıştık.

ABSTRACT

This study of the basics of Islam, one of the most important real estate property is a branch of worship Zakat is the issue of charity. This issue constitutes one of the basics of Islam, although the most important is one of the most discussed topics.

Our thesis is composed of two main parts. Real estate along with the goods before receiving alms mainly tried to address all aspects of charity. Therefore, some general information about the first part, have given alms. Zakaah is composed of what the actual aim is the emergence of what we think in terms of these issues is mandatory.

In the second part of the main story, we discussed the issue of real estate goods charity. Here, especially nowadays emerging factories, transport vehicles, freight transport, widely used in the real estate over the goods to stand and tried to find a solution in the light of both classical and modern sources.